

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

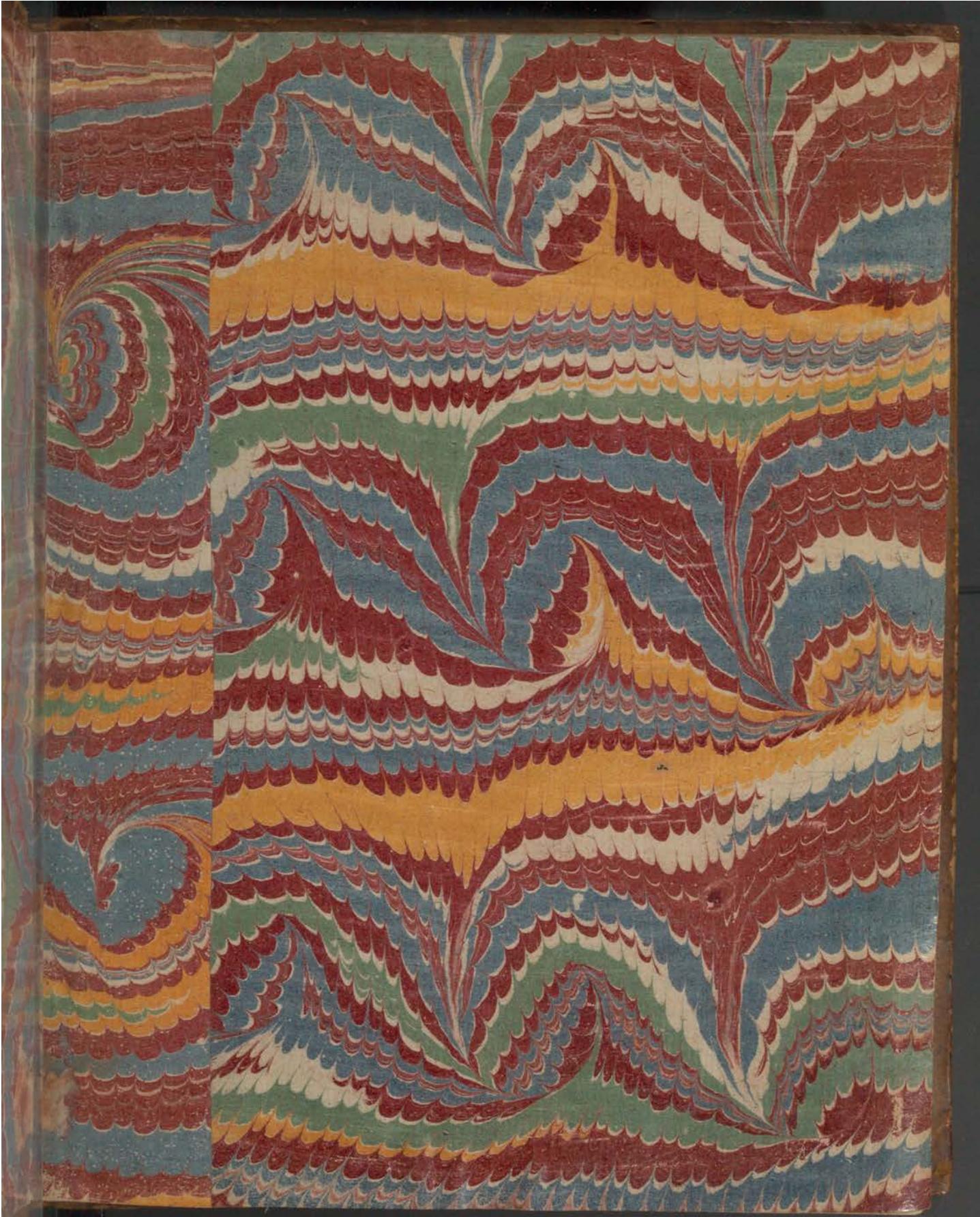
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
599 C 1

599 C 1

(V. d. L. 2.)

Tot. 2

KW 599 c1

RENATUS DES CARTES
BEGIN ZELEN
der
WYS BE GEERTE,
I en II Deel,
Na de Meetkonstige wijze bewezen
DOOR
BENEDICTUS de SPINOZA Amsterdamer.
Mitgaders des zelfs
OVERNATUURKUNDIGE
GEDACHTEN,

*In welke de zwaarste geschillen, die zoo in't algemeen, als in't
byzonder deel der Overnatuurkunde ontmoeten, kortelijk werden verklart.*

Allés uit 't Latijn vertaalt door P.B.

t' AMSTERDAM,
By JAN RIEUWERTS Z. Boekverkooper in de Dirk van Assensteegh,
in 't Martelaars-Bock. ANNO 1664.

Den Goedtwilligen
L E E Z E R
Wenscht
L U I D E W Y K M E Y E R
Kennis der Waarheydt.

Dat de orde der Wiskonstenaars in 't vinden en beschrijven der wetenschappen, waar door naamelijk uit Bepaalingen, Vereyfchingen, en Gemeene-kennissen, de Besluiten bewezen werden, 't alderbeste, en 't alderveilichste middel is, om waarheit na te vorschen en voort te leeren, is 't eendrachtig gevoelen van allen, die boven 't gemeen wijs zijn willen. En dat wel te rechte: want aangezien de zekere en vaste kennis van alle onbekende zaken, niet dan uit zeekerlyk voorgekende dingen, gehaalt en afgeleyt kan worden; zoo moetmen deze nootzaaklyk, als een onwrikbare grontvest, om namaals 't heele gebouw van de menschelike kennis daar op te vesten, op datze niet of van zelfs valle, of door de minste aanstoot nederstorte, voor af leggen. Dat nu van dit slagh is, 't geen doorgaans by d' oeffenaars der Wiskonst, onder de benaaming van Bepaalingen, Vereyfchingen, en Gemeene-kennissen voorkomt, zal niemand, die in deze eedele onderwijzing alleenlyk maar een luttel zich geoeffent heeft, twijfelen kunnen. Want Bepaalingen zijn niet anders, dan zeer duidelijke verklaringen, en ontvouwingen der namen en konst-woorden; door welke de zaken die te verhandelen staan, betekent werden: en Vereyfchingen en Gemeene-kennissen, zijn uytsprekingen zoo zeer klaar en duydelijk, datze van alle menschen, die maar de woorden alleenlyk wel gevatt hebben, toegetaan werden.

Doch alschoon het met deze dingen dusdanigh gelegen is, zult gy echter byna geen onderwijzingen, uitgezondert de Wiskonstige, met

* 2

dit

Aan den goedwilligen L E E Z E R.

dit Beleedt beschreven vinden; maar wel met een ander, gehelyk van dit verscheyden, namelijk in 't welk, door Bepaalingen en Schiftingen, geduirichlyk aan elkaar geschakelt, en hier en daar met geschillen en uytleggingen doormengt, de gantsche zaak wert beschikt en voltrokken: Want by na alle hebbenze geoordeelt, en veele, die zich tot het i'zaamstellen, en beschryven der wetenschappen begeven hebben, oordeelen als noch; dat zulk een Beleedt alleenlyk der Wiskonstige onderwijzingen eigen, en aan al d'andere niet toe te passen is. Waaruit ontstaan is, dat zy, 't geenze voortbrengen, niet bewijzen door betogige redenen; maar trachten 't alleenlyk te betoonen door waarschijnlykheden, dus doende een grooten hoop groote Boeken in de werrelt brengende, waar in niets, dat vast is en zeker, te vinden is; maar alles vol van twijfelingen en krakkeelen; en 't gene door eenige onnoosle redentjes zoo wat heen bevesticht is van d'eene, terstont van d'ander al weer wederleghet, en met dezelve wapenen ter neder gevelt, en gesmeeten. Alzoo dat een ziele, na onwrikbare waardheit begeerich, daar zy meende voor haare leerzucht een stil staand water te vinden, dat zy met een veilige en voorspoedige tocht overzeilen moght; en overgezeilt hebbende, eyndelijk in de gewenste haven van kennisse te geraken; en tot vergelding van haare leer-oeffeningen, een vaille rufte te genieten; zich in 't tegendeel in een onstuimige zee van tegenstryjdige gevoelens onophoudelijc ziet dobberen; aller wegen omringht van stormen der twijfelingen, en van golven van onzekere twijfelingen geslingert en vervoert, zonder eenige hoop van daar immer uyt te geraaken.

Eenige zijn'er echter geweest, hier in met de voorige verschillende, die, zich over't ellendich lot der Wijsbegeerte erbarmende, van deze gemeene, en by allen betredene weg om wetenschappen te beschryven, en voort te leeren, afgeweken zijn; en een nieuwe, die zeker met veel swaricheden behebt, en zeer moeylijk was, ingegaan; om ook, d'andere deelen der Wijsbegeerte buiten de wiskonst, met wiskonstige zekerheit te betoogen, en hun nakomelingen after te laten. Zommi-

ge

Aan den goedtwilligen L E E Z E R.

ge van deze hebben de nu aangenome, en in de Schoolen gebruikelijke, andere een nieuwe wijsbegeerte, en die zy zelv's gevonden hadden, naa deze orde geschickt; en aan de geletterde werrelt mede-gedeelt. En hoewel dit werk lang, en by veelen vruchteloos is aangevangen geweest; zoo is nochtans ten lange lesten die helderblinckende flonkerstar van onze Eeuw R. des Cartes voor den dagh gekoomen, die, na dat hy in de Wiskonst, al wat voor d' Ouden ontoegankelijk was, en noch daarenboven van zijn Tijt-genooten begeert mocht werden, door een nieuw Beleedt uit de duisternis getrokken, en in't licht gebracht hadt; onbeweeglyke grontvesten der Wijsbegeerte gevonden en gelegt heeft: op welke dat naa d'orde en zekerheit der Wiskonst, zeer veel waarheden gebouwt kunnen werden; en waarlijk ook van hem zelv gebouwt zijn; gelyk niet alleen hy zelv's met der daadt betoont heeft: maar ook voor yder, die zich, om zijn nooit genoeg geprezene Schriften t' onderzoeken, ernstighlyk begeeft, middach-klaar zal blijken.

Edoch schoon dezes zeer eedelen, en onvergelykelyken Mans Wijsgerige Schriften, een Wiskonstige wijz en orde van bewijzen bevatten; echter zijnze niet na die gemeene, ende in de Boekken van Euklides, en by d'andere Meetkonstenaren gebruuykkelyke orde beschreven: naamelijk, na welke de Voorstellen en der zelver bewijzen, onder de voorafgestelde Bepaalingen, Vereysschingen, en Gemeene-kennissen gevoecht werden: Maar na een andere, ver van deze verscheiden, die hy de waare, en d' alderbeste Orde om te leeren, en d' Ontbindige noemt: Want hy erkent in d' Antwoort op de tweede Tegenwerpingen aan't eyndt, twee wijzen om betoogichlyk te bewijzen. D'eene door Ontbindingh, dewelke de waare wech, waar door de zaak ordentelijc, zoo als die gevonden is van vooren, aanwijst, enz. De andere door t'Zamenzettingh, dewelke een lange reeks van bepaalingen, vereysschingen, gemeene-kennissen, beschouwige en werkende voorstellen vereyscht: op dat, zoo haar yet onder de navolgende dinghen wierde ontkent, zy dat terftont betoonen zou in de voorgaande begrepen te weezen, en dus den Leezer, schoon tegensporlich en hartnekkich, zijn toe-stemmingh af-wringen, enz.

Aan den goedtwilligen L E E Z E R.

Maar of wel in beide deze wijzen van betoogen zekerheit, die buyten alle twijfel is, gevonden wert; echter zijnze beide niet even nut, en bequaam voor alle menschen: want veele, in de kennis der Wiskonstige dingen heel ruw, en van't zamenzettigh Beleedt, waar door die beschreeven, en van't onbindigh, waar door die gevonden zijn, t'eenemaal onkundigh, en kunnen de zaaken, welke in deze Boeken verhandelt en betoogichlyk werden bewezen, noch voor hun zelves bereiken, noch aan andere medeelen. Waar uit ontstaan is, dat veele, die of door een blinde drift verrukt, of door 't gezach van andere geleit, Des Cartes aanhangen, des zelves gevoelen en leerstuken alleenlyk in hun geheugen indrukken, en als't daar van te spreken voorvalt, wel veel dingen daar af weten te snappen, en te swetzen, maar niet een kunnen bewijzen; even als't voor dezen is geweest, en noch dagelijcks in gewoonte is by zulke, die Aristoteles Wijsbegeerte toegedaan zijn. Weshalven, op dat aan deze eenigh behulp mocht toegebracht werden, hebbe ik dikwijs gewenscht, dat doch iemant, zoo in de onbindige, als in de t'zamenzettige orde ervaaren, en in de Schriften van Des Cartes byzonderlyk belezen, en zijne Wijsbegeerte innerlyk wel verstaande, eens de handt aan 't werk sloege: en de dingen die hy na de onbindige orde heeft beschreven, tot een t'zamenzettige brachte, en die op een Meet-konstige wijz en orde bewijzen wilde. Jaick zelf, schoon my mijn geringheit t'over bewust is, en tegen zo grooten werk niet opmagh; heb echter meenighmaal dit voorgenomen te doen, en ook aangevangen: doch andere beezecheden, door welke ik zeer dikwijs verhindert ben, hebben my den wech, om dat uyt te werken, afgesneden.

Weshalven het my ten alderhoochsten aangenaam geweest is, van onzen Schryver te verstaan, dat hy, by voorval van aan eenen zynen leerling de wijsbegeerte van Des Cartes te leeren, 't geheele tweede, en een stuk van't derde deel der Beginzelen, volgens deze Meetkonstige wijz bewezen; mitgader eenige voorname en sware geschillen, die in d' Overnatirkunde betrifft werden, en noch niet van Des Cartes ontknoopt zijn, uyt zijn mont hadde laten opschrijven: en nu op 't zeer ernstlich verzoek en afdringen van zijn vrienden, alles te zamen, door hem self overzien en vermeerdert zynnde,

108-

Aan den goedtwilligen L E E Z E R.

toegestaan had gedrukt te mogen werden. 't Welk ick dieshalven ook voor ghoedt gekeurt heb, en daar toe, indien mijn hulp noodich waer, die van herten aangebooden; en daar benefens ook geraden, ja verzocht, dat by doch, op deze wijz, ook 't eerste deel der beginzelen stellen wilde, en voor aan zetten: op dat alzoo de zaak, van vooren aan op deze wijs geschikt zijnde, te beter werden verstaan, en bet behagen mochte; 't welk hy, ziende zulks op goede redenen te steunen, mijn beede, en 't nut des Leezers, niet heeft willen weygeren, en daar by noch my de zorge van dit alles, zoo van 't drukken; om dat hy ver van de Stadt op 't landt woonende, niet tegenwoordich kon zijn; als ook van 't uytgeven, bevoolen.

Dit is dan, 't gene wy, Bescheiden Leezer, u in dit Boekje mededeelen: namelijk, 't eerste en tweede deel der Beginzelen van R. des Cartes Wijsbegeerte, 't zamen met een sluk van 't derde; waar by dan noch d' overnatuurkundige gedachten van onzen Schrijver, als een aanhangsel, gevoegt zijn: Doch als wy hier 't eerste deel der Beginzelen zeggen, en ook op 't opschrift van 't Boekje de zelue belooven; zoo willen wy echter niet, dat dit aldus verstaan werde, als of alles wat daar in van Des Cartes gezegd is, hier op een meetkonstige wijz bewezen ware: maar dat die benoeming alleenlyk van 't meerder deel is afgenoomen; en dat alzoo de voornaamste dingen, die tot d' Overnatuurkunde behooren, en van Des Cartes in zijn Bedenkingen werden verhandelt, (al d' andere, die uyt de Redenkunst zijn, en verstellender wijs alleenlyk verhaalt en gedacht werden, aftergelaten zijnde) daar uyt zijn getrokken; welke ook op dat gemakkelijker in orde zouden kunnen gebracht werden, heeft onze Schryver by na van woort tot woort alles, wat Des Cartes in d' Antwoort op de tweede Tegenwerpingen aan 't eynde, Meetkonstiger wijz heeft geschikt, van daar hier overgebracht; alle des zelfs Bepaalingen wel voorafstellende, en de voorstellen tusschen de zijne invoegende; doch de Gemeene-kennissen niet after de Bepaalingen aanknoopende; maar na 't vierde Voorstel eerst daar tusschen in zettende, en d' orde der zelver veranderende, op dat zy lichtelyker bewezen zouden werden; en eindelyk eenige, die by niet van doen had, afterlatende. En alhoewel onzen Schryver niet onbekent is, dat deze Gemeene-kennissen (als ook Des Cartes zelf zegt in de 7. Vereiss.) even als Voorstellen bewezen, en daarom ook bequaamer als zoodanige voorgestelt kosten worden: en wy ook dat hy zulks doen zoude, op hem verzocht hebben: zoo heeft hy, om dat hem, door gewichtiger bezigheeden alleenlyk maar twee weeken, waar in hy dit werk gedwongen is geweest te voltoyen, vergunt zijn geworden, onze begeerte in dezen niet kunnen vol-

Aan den goedtwilligen L E E Z E R.

voldoen; en, een korte verklaringh, die in plaats van een bewijs mach zyn,
daar slechts aanknoopende; een grooter, en die geheelijk volmaakt zy, tot op
een ander tyt uytgestelt: zoo misschien een tweede druk na deze wert aange-
vangen, die wy dan ook trachten zullen dat vermeerderd uytkoome, met van
hem te verkrijgen, dat hy 't geheele derde deel van de zielijke werrelt
(waar van hier maar alleenlyk een stuk is, om dat d'onderwijzing van zijn
leerlingh hier op hieldt, en wy 't den Leezer zoo 't was, niet wilden ont-
houden) volmaake: mitgaders dat hy, eenige Voorstellen van de natuur
en eigenschappen der vloeyige dingen, in 't tweede deel tusschen invoegte;
die daar by, tot behoorlyke volmaking, nootzakelyk zullen zijn.

En niet alleenlyk in 't voorstellen, en verklaren van de Gemeene-kenni-
sissen, maar ook in 't bewijzen van de Voorstellen zelf, en d'overige
besluyten, wijkt onze Schryver zeer dikwijs van Des Cartes af, en ge-
bruikt een betooging zeer verre van de zyne verscheiden; 't geen echter nie-
mant te duiden heeft, als of hy dien doorluchten Man, daar in had willen
verbeteren: maar alleenlyk, op dat hy zijn nu aangevange orde beter be-
houden, en 't getal der Gemeene-kennissen niet al te groot zoude maken: en
om deze oorzaak is 't ook, dat hy zeer veel dingen, die Des Cartes zonder
cenich bewijs heeft voorgestelt, gedwongen is geweest te bewijzen, en an-
dere die hy geheelijk versweegen heeft, daar by te voegen.

In alle deze schriften nochtans wil ik wel ter degen aangemerkt hebben:
Namelyk, dat, zoo in 't eerste en tweede Deel der Beginzelen, en in 't stuk van
't derde, alsook in d' Overnatuurkundige Gedachten, van onze Schryver niet
dan de loutere meeningen en gevoelens van Des Cartes, en derzelver be-
wijzen, zo alsze in zijn Schriften gevonden werden; of uyt zijn geleide gront-
vesten door wettich gevolg moeten werden afgelit, voorgestelt werden:
Want dewyl hy zijn leerling belooft hadt, de Wysbegeerte van Des Cartes
te leeren, zoo heeft hy zichook verplicht geacht, geen duym breed daar afte
wyken, noch hem iets, dat of daar mé niet overeenquam of tegen was, te
doen schryven: derhalven moet niemant oordeelen, dat hy alhier 't zyne, of
alleenlyk 't geen hy goedt keurt voorstelt: Want schoon hy wel eenige dingen
voor waar houdt, eenige van 't zyne belydt daar by gedaan te hebben, echter
zoo ontmoeten er veele, die hy als vals verwerpt, en daar af hy heel anders
gevoelt; van welk slach onder andere is, op dat wy maar een uit veele voort
brengen, 't geen van de wil, in 't eerste deel der Beginzelen, byvoegzel
van

Aan den goedwilligen L E E Z E R.

van voorst. 15. en in 't aanhangzel deel 2. hoofd. 12, te vinden is, schoon 't wel met grote vlijt en toerusting schijnt bewezen te werden; want hy acht 'niet, dat de wil van 't verstandt onderscheiden, veel min met zulk een vryheit begaat is. En ook Des Cartes, in 't verdaagden van deze dingen, onderstelt maar alleenlyk, als blijkt in de Reden van 't beleidt deel 4. Bedenk. 2. en op meer andere plaatzen, en bewijst niet, dat de ziel een zelfstandicheit volstrektelyk denkend is. Daar in 't tegendeel onze Schrijver wel toestaat, dat er in de natuir een denkende zelfstandicheit is; maar echter ontkent hy, dat deze de wezendheit van de menschelike ziel stelt: maar gevoelt, dat, op de zelve wijs als d' uitstrekking onbepaalt is, ook alzoo de denking niet bepaalt wert, en derhalve, gelijker wijs 't menschelyk lichaam niet volstrektelyk, maar alleen op zeekere wijz, volgens de wetten van d' uitgestrekte natuir, door beweging en rust, is een bepaalde uytstrekking; dat ook alzoo de menschelike ziel niet volstrektelyk; maar alleen volgens de wetten van de denkende natuir, door de denkbeelden, op zeekere wijz, is een bepaalde denking, die men besluit dat nootzaaklyk zijn moet, zoo haast het menschelyk lichaam wezendlyk begint te zijn. Uyt welke bepaling hy acht, dat lichtelyk bewezen kan werden, dat de wil van 't verstandt niet onderscheiden is; veel min dat ze die vryheit, die Des Cartes haar toe-eigent, zoud hebben: mitsgaaders, dat 't vermoogen van bevestigen en ontkennen, een verdichtzel; het bevestigen en ontkennen zelf, niet dan denkbeelden zijn: en dat d' andere vermoogens als verstandt, begeerte, enz. onder 't getal der verzierzelen, of ten minsten van zulke kennissen gestelt moeten werden; welke de menschen hier uyt, dat ze de dingen aftrekkichlyk bevat-ten, gevormt hebben: hoedanige zijn, menscheit, steenheit, enz.

Hier is ook geensins voorby te gaan, dat in de zelfde zin moet verstaan, werden, 't geene in eenige plaatzen gezegd wert, te weeten dat dit of dat 't menschelyk verstant te boven gaat; 't welk alleenlyk is na de meening van Des Cartes: want onze Schrijver acht, dat al die dingen, en noch veel meer andere van grooter diepte, en scharpzinnicheit niet alleen klaar en onderscheidelyk bevat; maar

* *

ook

Aan den goedwilligen L E E Z E R.

ook zeer gevoeglijk verklaart kunnen werden; zoo't menschelyk verstant, maar door een andere weg dan die, die van Des Cartes geopent en gebaant is, tot opspeuring der waarheit en kennis der zaaken geleyt wert; en alzo dat de grontvesten der wetenschappen en 't gebouw van hem daar opgetimmert, niet genoegzaam zijn, om alle, en d' alderswaarste geschillen in d' Overnaturkunde ontmoetende, t' ontknoopen en op te lossen: maar dat'er, indien wy begerich zijn ons verstant tot zulk een top van kennis te verheffen, andere vereyscht werden.

Eyndelijk om niet alte lang te wezen, willen wy dat de lezer wete; dat dit boekje tot geen ander eyndt, als tot navorsching en voortzetting der waarheit; en op dat de menschen tot d' oeffeningen van d' oprechte en waare wijsbegeerte mochten aangelokt werden, in't licht gebracht wert: En dieshalven hem ook, eer hy zicht tot leezen begeeve, op dat hy daar overvloedige vrucht, die wy ieder van harten toewenschen, uit scheppen magh, ernstigh vermaant hebben, dat hy eenige uitgelaatene dingen, op haar plaats invoegen, en de misstellingen, die'er somtijts ingeslopen zijn, naauwkeuriglyk wil verbeteren: want zommege zijn'er onder de zelve zodaanig, dat sy beletten zouden kunnen, dat des Schrijvers meening, en de kracht der Bewijzen niet ter deeg gevatt zoude worden, gelijk ieder uit der zelver bezichtiging lichetlyk bevinden zal.

M I S S T E L L I N G E N.

Blade 9. lijn 2. voor Bedenkingen leez gedachten. lijn 33. v. voltrekkelyk leez volstrekkelyk. Blad 10. lijn 8. v. begrijp leez begrip. lijn 30. v. natur leez denkbeerde. Bl 28. lijn 12. v. dese leez dese en diergelijke. Bl 29. lijn 1. v. mijn self leez mijn self, namelijc, een ryndige denkende zelfstandicheit. Kanteek. v. 't wesen leez wezenheit. lijn 19. v. alzulke leez hoedanigheden. Bl 30. lijn 16. v. mogelijkheit leez mogelijkheit van wezenlijkhheit. lijn 17. v. tot O leez tot niet. Bl 36. lijn 25. v. wezenheit leez wezendheit uitzich. Bl 37. Kanteek. v. haer leez waer. Bl 28. lijn 27. v. waar zijn leez noortzakelijc waar zijn. Bl 40. lijn 13. v. maar die leez maar ook ste. Bl 44. lijn 5. v. en 't soult leez en 't sou gediurichlyk. Bl 44. lijn 7. v. moet leez noortzakelijc moet. Bl 60. lijn 19. v. hebben wy leez hebben wy bewezen. Bl 62. lijn 33. v. zoo zeer suel leez zoo zeer suel werden begrepen. Bl 65. lijn 24. v. duret dit leez dicer. Bl 67. lijn 10. v. byvoegel leez byvoegzel. Bl 75. lijn 28. v. uyt lull leez na behagen. lijn 31. v. aan leez in. Bl 78. lijn 18. after beweging weg maar verschift van de zelve. Bl 81. lijn 9. in de bewijzen van Vooritel 24. 25. 26. liken 22. v. bepaling leez afpaling. Bl 82. lijn 23. after werden weg volgens d'onderstelling. Bl 84. lijn 37. after te werden weg en in 't regendeel hoe trager, hoe't min van afpaling heeft. Bl 86. lijn 24. v. my B. leez Scheefwy D. lijn 29. v. geheele beweging leez geheele beweging en afpaling. lijn 30. v. 't lichaam C. leez B. Bl 87. lijn 1. v. 't lichaam B. leez A. Bl 88. lijn 4. v. in 't ander lichaem in 't ander lichaem. Bl 98. lijn 8. v. van C na B leez van B na C. Bl 112. lijn 2. v. deelbaar leez, ut zijn natur deelbaar. lijn 26. v. in zich in leez in zich. Bl 116. Kanteek. v. 't wezend leez de wezendheit. Bl 117. lijn 26. v. zoo veel't is leez, zoo veel't een wezend is. Bl 118. lijn 26. v. mogelijk leez onmogelyk. Bl 120. lijn 32. v. noortzakelijkhed leez noortzakelijkhed. Bl 122. lijn 7. noch voor leez noch wanneer, noch voor. Bl 127. lijn 18. v. wy-zich leez wzyzich. Bl 140. lijn 16. v. dan die leez dan noortzakelijc die. Bl 141. lijn 7. v. zijn leez is. Bl 153. Kanteek. v. schifting leez hepalig. Bl 158. lijn 2. v. konde leez kunnen. lijn 18. v. zonder leez niet zonder. Bl 163. lijn 29. after verlaaten weg en als een zelfstandicheit sammeren. Bl 164. Kanteek. v. wat de wil is leez dat de wil vry is. in de voorstellen Bl 3. lijn 20. v. vertellender wijs leez vertellender wijs.

B E G I N Z E L E N
D E R
W Y S B E G E E R T E,
Na de Meetkonstige wijze bewezen.

I. D E E L.

VOOR-AF-REEDENING.

Heest ons, al eer wy tot dc *Voorstellen*, en *bewijzen* der zelver toetreden, goet gedacht beknop-
telijk voor af te stellen; waarom *Des Cartes* van
alle dingen getwijfelt, waar door hy zoo va-
ste grontvesten der wetenschappen ontdeckt, en eynde-
lijk door welke middelen hy zich uit alle dubbingen *zoogeluckig* ontwart heeft: welke dingen alle wy wel zoude heb-
ben tot een wiskundige orde gebracht; indien wy niet ge-
oordeelt hadden, dat de lankwyligkeit hier toe vereyscht,
zoud hinderlijk geweest zijn om alle deze dingen, die in ene
aanschou, als in een schilderie moeten bezien worden, be-
hoorlijk te verstaan.

Des Cartes dan, op dat hy doch zeer omzichtig in't on-
derzoek der dingen zoud voort varen, heeft gepoogt

1. *Alle voor oordelen af te leggen.*
2. *Grontvesten om alles op te bouwen uit te vinden.*
3. *De voorzaak van doling te ontdekken.*
4. *Alle dingen klaar en onderscheidelijk te verstaan.*

Maer op dat hy 't eerste, 't tweede, en derde bekomen
mochte, zoo vangt hy aan alle dingen in twijfel te trekken,

A niet

niet als een Skeptikus, die zich geen ander einde, als maer om te twijfelen, voorstelt : maar op dat hy zou 't gemoet van alle voor oordelen onlasten, en zoo eyndelijk vaste en onbewegelike grontvesten der wetenschappen vinden ; die hem dus doende , indienzer waren , ook niet konden ontvlieden : want de ware beginzelen der wetenschappen moeten zoo zeer klaar zijn en zeker, datze geen bewijs noodich buyten alle twijfel gestelt zijn, en zonder hen geen zaak bewezen kan werden. Maar deze heeft hy na een lange twijfelingh gevonden. En daarom heeft het, om dat hy deze grontvesten hadde ontdekt, hem al heel niet swaar geweest het ware te onderscheiden van het valsche , de oorzaak der dolinge te kennen, en alsoo zich zelf te hoeden: dat hy 't gene vals niet voor waar, noch dat twijfelachtich was niet voor zeker aanname.

Doch op dat hy 't vierde en laetste verkreeg, dat is alles klaar en onderscheidelyk (verstonde: zoo is zijn voorname Regel geweest,) alle enkele denkbeelden, waar uyt de overige t'zamen gestelt werden, op te tellen , en een yeder van de zelve afzonderlyk te onderzoeken : want de enkele denkbeelden klaar en onderscheidelyk begrijpende , zoud hy ontwijfelijk alle de overige , uyt deze enkele t'zamen gezet, met de zelve klaar- en zekerheit ook verstaan. Deze dingen aldus voor af gezeit, zullen wy nu eens kortelijck verklaren hoedanich hy alle dingen in twijfel getrocken, de ware grontvesten der wetenschappen gevonden, en zich zelf uyt de fwaricheden der twijfelingen gereddet heeft.

*Twijfeling
van alle
dingen.*

Eerst dan zoo stelt hy alle dingen , die hy door de zinnen ontfangen hadde, voor ogen : Hemel namelijk Aarde en diergelyke , en ook zijn lichaam , welke alle hy inde natuur te zijn tot noch toe gemeent hadde. Hy twijfelt aan de zekerheit der zelver; de wijl hy ondervonden had dat de zin-

zinnen hem zoo nu en dan misleit hebben, dat hy ook zich self in de dromen vaak had wijs gemaakt vele dingen vvaar-
lijk buiten hem te zijn, waar in hy daar na ondervont be-
drogen te vvezen, en eindelijk ook om dat hy andere vvel
vvakker zijnde had horen verzekeren pijne te gevoelen in
die leden, vvelke zy al lange te vooren verloren hadden.
Waarom hy dan niet zonder reden, ook aan de wezent-
lijkheyt van zijn lichaam, heeft vermoge te twijfelen:
alzoo dat hy dan vvaarlijk uit alle deze dingen heeft kon-
nen besluiten, dat de Zinnen niet zijn een zoodani-
gen grontvest, om daar op alle vvetenschap te bou-
vven, dewijlze in twijfel getrokken konne vvorden:
maar dat de zekerheit van andere beginzelen, voor ons
ontwyfeliker afhangt. Om dan vervolgens alzuleke na-
te speuren, zoo stelt hy zich ten tweede voor alle alge-
meene dingen: hoedanige zijn de lichamelijke natuir in
't gemeen, des zelfs uytstrecking, gestalte, hoegroot-
heidt enz: als mede alle vviskonstige vvaarheden, en
schoon ook deze hem zekerder, als alle die welke hy door
de zinnen verkregen had, toeschenen, echter vont hy re-
den om ook aan die te twijfelen, aangezien andere on-
trent de zelve wel hadden gedooilt, en voornamelijck
om dat een oude ingewortelde waan, van een Ghodt
die alles konde doen, die hem hoedanich hy wezent-
lijk was geschapen hadde, in zijn ziele vvas, en die
't misschien zoodanich gestelt had, dat hy ontrent die
dingen die hem 't alderklaarste toeschenen ook bedrogen
zoud werden. En op deze wijze heeft hy van alle dingen
getwijfelt.

Maar op dat hy nu de ware beginzelen der wetenschap. *Vinding
van de
grontvest
allerken-
nisse.*
pen zoud vinden, heeft hy daar na, of ook alles wat on-
der zijn gedachten kond vallen in twijfel getrocken
was, onderzocht; op dat hy aldus mocht naspeuren
of'er misschien niet iet was overgebleven van 't welke hy

A 2

noch

noch niet getwijfelt hadde, en dat wanneer hy iet alzoo twijfelende quame te vinden, 't welke nog door geen van de voorgaande, noch door genige andere reden in twijfel getrocken zoud kunnen worden, hy dit alsdan zich zelf tot een grontvest, waar op hy alle zijne kennisse zoud bouwen, met recht geoordeelt heeft te moeten stellen; en hoewel hy nu gelijk het scheen van alle dingen getwijfelt hadde (want zoo wel van die welke ly door de zinnen, als van die dingen welke hy alleen van 't verstant bekomen hadde heeft hy getwijfelt) zoo isser echter wat, dat *naaukeuriger te onderzoeken stonde*, overgebleven: hy namelijk zelve die alzoo twijfede: en dat niet voor zoo veel hy van hooft, handen en andere leden des lichaams, dewijl hy van deze, nu al getwijfelt had; bestonde: maar alleenlijk voor zoo veel hy twijfede, dachte enz: en dit zeer naeukeurichlijk onderzoekende, heeft hy bevonden hier aen door genige van de voorgaande Redenen te konnen twijfelen: om dat of hy schoon dromende of wakende dachte, niet te min dacht hy en hy was, en schoon ander of ook hy zelve ontrent andere dingen hadde gedoolt; echter dewijl zy doolden zoo waren zy. Noch hy kond ook geen zoo schalken oorzaek van zijn natuir verzieren, die hem machtich waar hier in te bedriegen: want zoo lang men voor onderstelde dat hy wierde bedrogen, stont men met enen toe dat hy ook zijn moeste. En eyndelijk hoedanich een oorzaak van twijfelen men ook bedachte, daar zoude geen zodanige voortgebracht kunnen werden, die hem ook niet te gelijk van zijns zelfs wezentlijkheit te meer verzekerde: ja zoo veel meer redenen alzer om te twijfelen voortgebracht wierden, zoo veel meer bewijzen ook zoudener te gelijk voortgebracht zijn, om hem van zijn wezentlijkheit te overtuigen; alzoo dat, waar heen hy zich om te twijfelen ook zoud keren, hy echter altijt gedrongen zoud werden tot deze woorden uyt te breken: Namelijk *ick twijfel, ick denk, derhalven ick ben.*

Deze

Deze waarheit dan ontdeckt zijnde , heeft hy ook met enen de grontvest van alle wetenschappen gevonden , en daar by de mate en Regel van alle andere waarheden , te weten : al wat zoo klaar en onderscheidelyk begrepen wort , als dit , is waar .

Uyt het voorgaande blijkt dan overvloedig klaar , dat er geen ander grontvest der wetenschappen als deze alleen zijn kan : dewijle alle andere dingen van ons zeer licht ; maar dit geenzins in twijfel getrokken kan worden .

Edoch hier komt ontrent deze grontvest byzonder in aanmerking , dat dese reden *ick twijfel, ick denk, derhalven ick ben* geen sluytreden is , in welke het meerder voorstel achter gelaten zoud zijn : want indien 't een sluytreden waare , zoo zouden de voorstellingen klaarder zijn en bekender als het besluit *derhalven ick ben* ; en zoo zoud dan *derhalven ick ben* geen eerste grontvest van alle kennissen zijn . Behalven ook dat het geen zeker besluit zoude wezen ; dewijl de waarheit des zelfs zoud afhangen van voorstellingen die algemeen zijn , en nu al lang te voren van onzen Schryver in twijfel getrokken . Zoo dan , *ick denk derhalven ik ben* is maar een enkel voorstel , en even zoo veel gezeit als *ick ben denkkende* .

Voorts 't is nodich , om in gevolg verwarring t'ontgaen , (want klaer en onderscheidclyk moet de zaak verstaan werden) geweten wat wy zijn 't welk klaar en onderscheidelyk verstaande zullen wy onze wezentheit met geen andere dingen verwarren kunnen . Onzen Schryver , op dat hy dit van de voorgaande dingen zoud afleiden , gaat aldus voort .

Hy brengt alle gedachten , die hy te vooren van zich self gehad heeft , in geheugenisse als daar is : dat zijn ziel iet kleyns als van wint , vuur , of lucht ware , de grove deelen van zijn lichaam ingestortet , dat het lichaam hem bekender waar als de ziele , klaarder en onderscheidelijker wierde begrepen . Maar deze bevint hy dat klaarlijk strijen met die dingen , die hy als nu verstaan hadde : want van zijn lichaam had

hy wel kunnen twijfelen, maar niet van zijn wezentheit voor zoo veel hy dachte. Doet hier by dat hy deze dingen noch klaar noch onderscheidelijk begreep, en by gevolg de zelve naa't voorschrift van zijn beleed als vals verwerpen moeste. Weshalven aangezien hy zoodanige dingen, voor zoo veel hy zich zelf kende, tot zich niet kond verstaan te behooren: treest hy verder toe, om t'onderzoeken wat dan tot zijn wezentheit eigentlijk, van't welk hy niet had kunnen twijfelen, behoorde; en door't welk hy was gedwongen geweest zijn wezentlijkheit te besluyten. En deze dingen bevond hy te zijn, Namelijk *dat hy zich zelf van niet bedrogen te werden wilde wachten, dat hy begeerich was veel dingen te verstaan; dat hy van alle dingen die hy niet kond verstaan twijfelde; dat hy tot noch toe maar een dink bevestigde alle de andere ontkende, en als vals verwierp; dat hy veel dingen ook ongeerne verbeeldde, en eyndelijk vele als van de zinnen herkomende aanmerkte.* En dewijl hy uyt al deze byzondere dingen even klaar zijn wezentlijkheit konde besluiten, noch geen van de zelve tot die dingen, die hy in twijfel getrokken had, betrekken, en eyndelijk alle deze onder de zelve toeeigening begrijpen; zo volgde dat alle deze waren, en tot zijn natuir behoorden. En daarom dan als hy zeide *ik dink zo wierden onder 'tzelve verstaan al deze volgende wijze van denken: te weten twijfelen, verstaan, bevestigen, ontkennen, willen, niet willen, verbeelden, en gevoelen.*

Maar voornamelijk staat hier aan te merken, 't welk ons in de volgende dingen, alwaar van 't onderscheit tuss'en ziel en lichaam gehandelt wert, groot voordeel zal toebrengen: 1. Dat deze wijzen van denken klaar en onderscheidelijk, zonder de andere dingen van welke tot noch toe getwijfelt wert, verstaan worden. 2. Dat het klaar en onderscheide begrip dat wy'er van hebben duister gemaakt wert en verwert, wanneer wy aan de zelve enige dingen, van welke wy tot noch toe twijfelen, willen toeeigenen.

Op

Op dat hy dan eindelijk van die dingen, die hy in twijfel *vrymaking*
getrokken hadde, verzekert wierde, en alle twijfeling weg *van alle*
name: zoo gaat hy voort te onderzoeken de Natuir van
't aldervolmaakst *wezend*, en of'er zoo een wezentlijk wa-
re: want een zulk aldervolmaakst *wezend* gevonden heb-
bende, door welks kracht alle dingen voortgebracht wier-
den en onderhouden, en tegen welks natuir strijt dat hy
een bedrieger zy, zoo wierd alle reden van twijfel, die hem
daar uit, om dat hy van zijn oorzaak onwetend was, ont-
stonde, weg genomen: want dan wist hy dat het vermogen,
om't vvare van 't valsche te onderscheiden, hem van een
Ghodt die ten opperste goet is en waarachtich niet is ge-
ven om bedrogen te werden. En aldus hebben de wiskunsti-
ge waarheden, noch alles 't geen zeer klaar scheen te zijn, oit
by hem meer verdacht kunnen wezen. Om dan ook de ver-
der oorzaken van twijfel wech te nemen, vervolgt hy en on-
derzoekt van waar 't quam dat hy zomtijds doolde, en 'tzelve
ondervindende hier uit voort te komen: dat hy zijn vrye wil
gebruykte, om toe te stemmen ook die dingen die hy niet
dan verwardelijk had begrepen: zo heeft hy terftont besluiten
konnen vermogen te hebben van zich, wanneer hy alleenlijk
maar die dingen toestemde die hy klaar en onderscheidelijk
begrepen had, van doling in toekomende te wachten. 't Welk
ook yder, dewijl hy de macht van zijn wil te bedwingen
hebbe, en by gevolg datze binnen de palen van 't verstant
gehoude vverde, van zich zelf zeer licht verkrijgen kan.
Maar om dat hy in zijn Jeught veel vooroordelen, van vvel-
ke hy beswaarlijk vry gemaakt vvierd, verkregen hadde; zoo
gaat hy voort, op dat hy van de zelve bevrijt vvierd, en
niet als 't geen hy klaar en onderscheidelijk begreep aannam;
om alle eenvoudige kennissen en denkbeelden, waaruit all
zijn gedachten t'zaam gezetvvierden, opte tellen, en die
afzonderlijk t'onderzoeken, om alzoo vvat in yder klaar
vvat duifter vvas aan te merken. vvant aldus kond hy zeer
ge-

gemaklijk 't klaare van 't duistere onderscheide, klare en onderscheidene bedenkingen maken , en ook heel lichtelijk tuschen ziel en lichaam een zakelijk onderscheit vinden : als mede wat in die dingen , die hy door de zinnen verkregen had , klaar was , wat duifter , en eindelijck waar in dromen van waken verscheerde. 't Welk gedaan zijnde , heeft hy aan zijn wakker zijn niet kunnen twijfelen , noch ook van de zinnen meer bedrogen werden. Aldus dan heeft hy zich van alle boven gedachte twijfelingen volkome bevrijdt.

Doch wy , eer wy hier eyndigen , schijnen gehouden te zijn die gene die aldus twistredenen te voldoen : *dewijl 't ons door zich niet klaar blijke dat Ghodt wezentlijck zy , zooschijnen wy van geen dinck oyt zeker te kunnen wezen. 't Zal ons ook noyt kunnen blijken dat Ghodt wezentlijck zy: want uyt onzekere Voorstellingen (aangezien wy , zoo lang onzen oorspronk ons onbewust zy , gezeit hebben alle dingen onzeker te wezen) kanniet dat zeker is besloten werden.*

Des Cartes op dat hy deze swaricheitoud af waren antwoort aldus : daar uit dat wy noch onbewust zijn , of de maker van onzen oorspronk misschien zodanich ons heeft geschapen , dat wy ook in de alderklaarste dingen worden bedrogen; kunnen wy geensins twijfelen van die dingen die wy klaar en onderscheidelyk , of door zich of door redenering zoo lang wy namelijk daar op letten , verstaan : maar alleenlijk kunnen wy dit van die dingen doen , die wy te voren bewezen hebben waarte zijn en van welke wy wel geheugen , al schoon wy niet meer op de redenen waar uyt die getrokken zijn achtstaan , ja die ook vergeten hebben. Alzoo dan hewel de wezentlijkhed Ghodts niet door zich maar alleenlijk door wat anders moet blyken , echter zullen wy kunnen tot zekere kennisse des zelfs komen , als wy maar op alle voorgaende dingen , waar uyt de zelve besloten is naukeurighelyk acht geven : bezie Beg: deel 1. lid 13 , en de antw: op tegenw: 2 getal 3 . en 't eynde van Bedenk: 5 .

Maar

Maar wy, de wijl deze antwoort enige niet voldoet, zullen een ander geven : Hier voor, alwaar wy van de zeker en klaarheit onzer wezentlijkheit spraken, hebben wy gezien, dat wy de zelve hebben besloten hier uyt dat, 't zy wy op onze eigen natuir achtgaven, of 't zy wy den maker van de zelve een listigen bedrieger te zijn verzierden, of ook eyndelijk enige andere Reden van twijfel hoedanig die ook mocht zijn buiten ons voortbrachten, wy des niet tegenstaende, waar heen wy ook ons keerden, egene reden van twijfelen gewaer wierden, die ons ook niet met enen van onze wezentlijkheit verzekerde. 't Welk wy tot hier toe ontrent geen ander zaak bevinden te geschieden : want hoewel wy op de natuur, by voorbeelt, van een driehoek lettende gedwongen worden te besluiten, dat des zelfs driehoeken gelijk zijn met twee rechte, echter zoo kunnen wy dat hier uit niet, om dat wy van den maker onzes natuirs mischien bedrogen worden, besluiten: gelijk wy daar uyt onze wezentlykheit zeer zekerlijk besloten hebben. Alzoo dat wy dan alhier niet allezins en worden gedwongen te moeten besluiten dat de driehoeken gelijk zijn met twee rechte : maar in tegendeel wy vinden een oorzaak van te twijfelen : om dat wy namelijk geen zulk denkbeelt Ghodts hebben, door het welke wy alzoo worden aangedaan, dat het ons onmogelijk zoud zijn te denken dat Ghodt geen bedrieger zy : want zulk een die geen waar denkbeelt Ghodts heeft (gelijk wy nu voor onderstellen niet te hebben) is het even zoo licht te denken, dat zijn maker een bedrieger als dat hygeen enzy. Gelijk het ook zulk een, die van de driehoek geen klaar denkbeelt heeft, even zoo licht te denken zy; dat de driehoeken niet gelijk als dat-ze gelijk zijn met twee rechte. Alzoo dan, wy staan wel toe dat wy van geen zaak, schoon wy op 't bewijs des zelfs zeer wel letten als alleenlijk van onze wezentlijkheit, volfrekkelyk zeker kunnen zijn, zoo lang wy geen klaar noch onder-

B

schei-

scheidelijk begrijp van Ghodt hebben, 't welk ons dwingt te bevestigen dat hy ten opperst waarachtig zy, gelijk het denkbeelt van den driehoek ons dwingt te besluyten, dat zijne driehoeken gelijk zijn met twee rechte: Maar wy ont-kennen echter, dat wy hierom tot kennisse van geen dink zouden kunnen komen; want gelijk uit al 't geen nu gezeit is blijkt, 't voornaamste van deze geheele zaak komt maar hier alleenlijk op aan, namelijk, dat wy een zulk begrijp van Ghodt vormen kunnen 't welk ons zodanich maakt, dat het niet even licht sy voor ons te denken dat hy een bedrieger als dat hy geen bedrieger sy: Maar 't welk ons dwingt te be-vestigen dat hy ten opperste waarachtich sy: aangezien als wy een zulk denkbeelt gevormt hebben, daar door alle reden van twyfel ontrent de wiskonftige waarheden weg ge-nomen wort, om dat hoe zeer wy ons ook om van een der zelver te twyfelen bevlytigen, wy geenzins nochtans iets gewaar zullen worden, waar uyt wy, even alzoo als het on-trent onze wezentlijkhiet gebeurt is, niet zullen gedwon-gen werden te besluyten dat ze ten hoogste zeker sy: by voor-beelt indien wy 't denkbeelt Ghodts gevonden hebbende op de natuir van de driehoek letten, des zelfs denkbeelt zal ons dwingen te bevestigen dat zijn driehoeken gelijk zijn met twee rechte: indien op het denkbeelt Ghodts 't zelve zal ons niet min dwingen te bevestigen dat Ghodt ten opperste waarachtig, de maker en geduirige onderhouder van onze natuir sy, en derhalve dat hy ontrent deze waarheit ons niet bedriege. 't Zal ons ook niet min onmogelijk zijn, wanneer vvy op 't denkbeelt Ghodts ('t vvelk vvy nu voor onder-stellen gevonden te hebben) letten, te denken dat hy een bedrieger sy, als vyanneer vvy op de natuir van de driehoek acht geven, te denken dat zijn driehoeken niet gelijk zijn met twee rechte: en gelijk vvy zodanich denkbeelt van de de driehoek vormen kunnen, schoon vvy onbewust zijn of de maker van onze natuir ons bedriege: alzoo ook kon-nen

nen wy ons zelven 't denkbeelt Ghodts klaar maken en voor ogen stellen, schoon wy twijfelen of de maker van onze natuir ons ook in alle dingen mochte bedriegen. En dit denkbeelt hebbende, 't zy hoedanich wy 't ook hebben verkregen, zal 't genoeg zijn gelijk nu alreets getoont is, om alle twijfeling wech te nemen. Deze dingen voor af gezeit; zoo antwoorden wy op de voorgestelde swa-richeit aldus: van geen dink kunnen wy zeker zijn, niet, zoo langh wy van de wezentlijkheit Ghodts onbewust zijn (want hier af is niet gesproken) maar alleenlijk zoo lang wy geen klaar noch onderscheide denkbeelt van hem hebben.

Invoege, zoo iemant tegen my zoud willen twistreden, diens bewijs zoud moeten dusdanig zijn: *Van geen zaak kunnen wy zeker zijn voor dat wy een klaar en onderscheide denkbeelt Ghodts hebben; maar zoo lang wy onbewust zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege, kunnen wy geen klaar noch onderscheide denkbeelt Ghodts hebben: derhalven dan van geen zaak kunnen wy zeker zijn zoo lang wy onbewust zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege, enz:* Daar op zeghick 't meerder voorstel staa ick wel toe, maar t'minder ontken ick: want van de driehoek hebben wy een klaar en onderscheide denkbeelt, schoon vvy onbewust zijn of de maker van onze natuir ons niet bedriege. En als wy alleenlijk ook maar zulk een denkbeelt Ghodts hebben, zullen wy, gelijk nu overvloedich is betoocht, noch van zijne vvezentlijkheit, noch van enige wiskonftige vvaarheit meer kunnen twijfelen. Deze dingen voor af gestelt, zoo laat ons nu tot de zake zelve komen.

B E P A L I N G E N.

I. Onder 't woort *denking* begrijp ik al 't gene in ons is, en van 't welk wy onmiddelijk meewustig zijn.

Alzoo dat alle werkingen van wil, verstant, verbeelding, en gevoelen denkingen zijn. Maar ik hebber by gevoegt onmiddelijk, om daar door uyt te sluiten die dingen, welke daar uyt komen te volgen, als is de vrywillige beweging die wel denking voor beginzel heeft, maar echter zelve geen denking.

II. Door 't woort *denkbeelt* versta ick die vorm van yder denking, door welks onmiddellijke bevatting wy van die zelve denking meewustig zijn.

Invoege dat ick geen zaek door woorden kan uytdrucken, mits dat ick versta 't geen ick zegge, of 't is daar uit zeker dat ter in my een denkbeelt is van dat, 't welk ick met die woorden wil betekenen, en dus noem ick niet denkbeelden alleen, de beelden in de verbeelding afgeschildert, ja deze noem ick allbier, voor zoo veel zy in de lichamelijke verbeelding, dat is, in enich deel van de harzenen afgeschildert zyn, geenzins denkbeelden: maar alleenlyk voor zoo veel zy de ziel zelf, tot dat deel der harzenen gekeert zynnde, bevormen.

III. Door *voorwerpelyke zakelykheit* van 't denkbeelt versta ik de wezicheit van een zaak, vertoont door 't denkbeelt, voor zoo veel die in 't denkbeelt is.

En op gelijke wijze zoud gezeit kunnen werden voorwerpige volmaaktheit, of voorwerpig Konst-stuk. enz: want de dingen die wy als in de voorwerpen van de denkbeelden begrijpen, zyn ook voorwerplijk in de zelve denkbeelden.

IV. Wan-

IV. Wanneer de dingen in de voorwerpen der denkbeelden zijn zodanig, als wy die begrijpen, dan worden ze gezecht in de zelve te zijn *vormlyk*. En *uytstekentlyk*: wanneer ze wel niet juist zodanich maar zoo veel zijn, datze de plaats der zelver vervullen kunnen.

Aanmerk: als ik zeg dat d'oorzaak uytstekentlyk begrijpt de volmaaktheeden van zijn gewrocht, zoo wil ik daar door te kenne geven, dat d'oorzaak de volmaaktheeden van't gewrocht voortrefflicher begrijpt als't gewrogt zelf. Bezie gem. ken. 8.

V. Alle zaak, waar in onmidelijk iet als in een onderwerp is, of waar door, 't geen wy begrijpen, wezendlijk is: als eenige eigenschap, hoedanicheit, of toe-eigening, van welken een zaaklijk denkbeelt in ons is, wort *zelfstandicheit* genoemt.

Want van de zelfstandicheit zelf stiptelyk genomen, hebben wy geen ander denkbeelt, als dat het een zaak zy, waar in, of vormlyk, of uytstekentlyk dat iet is, 't welk wy begrijpen, of 't welk in een van onze denkbeelden voorwerp-lyk is.

VI. De zelfstandicheit waarin de denkking onmidelijk is, wort *Ziel* genoemt.

*'t Geen Des
Cartes by
deze bepa-
paling voegt, komt alleenlyk op 't Woort Mens aan, twelk om dat het niet gelijnamig in't Latyn, noch iet dat lichaamlyk is betekent, zijn mening te klaarder uytgedrukt: maar in onze taal daar wy geen zulk woort, dat niet te gelijk iet dat lichaamlyk is betekent, vinden, zou't eene woort de meening niet klaar-
der uytgedrukkend' t ander, en dus waart te vergeefs dat hier te vertaalen.*

VII. De zelfstandicheit die een onmidelijk onderwerp is van uitstrekking, en van toevallen die uitstrekking voor onderstellen: als van gestalte, stant, platzelijke beweging, enz. wort *lichaam* genoemt.

*Doch of 't maar een dan of 't twee verscheide zelfstandiche-
den zijn, die ziel en lichaam genoemt worden, dat zal
hier na 't onderzocken staan.*

VIII. De zelfstandicheit die wy door zich ten opperste volmaakt verstaan, en waar in wy geheel niets begrijpen 't geen enich gebrek, of bepaling van volmaaktheit inwikkelt, wort *Ghodt* genoemt.

IX. Wanneer wy zeggen dat in Natuur of begrip van een zaak iet begrepen wort; zoo ist als of wy zeiden, dat zulks van die zaak waar is, of van de zelve waarlijk bevestigt kan worden.

X. Twee zelfstandicheden worden zaaklijk gezeit onderscheiden te werden, wanneer d'een zonder d'ander wezendlik zijn kan.

Wy hebben de eyschingen van Des Cartes hier niet by gevoegt, om dat wy in't volgende daar uyt niets hebben besloten: Maar onaangezien dit, willen wy den Lezer ernstig hebben gebeden, dat hy de zelve doorleze, en met een opmerkende bedenkking overwege.

GEMENE-KENNISSEN.

I. Wy kunnen tot geen kennis noch zekerheit van een onbekende zaak komen, als door kennis en zekerheit van een ander, die eerder is in kennis en zekerheit by ons, als die onbekende zaak.

II. Daar zijn redenen die ons doen twijffelen, van de wezendlikheit van ons lichaam.

Om dat dit waarlijk alzoo in de voor-afredening betoont is, wort het alhier als een gemene-kennis gestelt.

III. Zoo wy behalven zielen lichaam noch iets hebben, dat is ons minder, dan ziel en lichaam, bekent.

Staat aan te merken, dat deze gemene-kenniszen van geen dingen buyten ons, maar alleenlyk van zulke, die wy, voor zoo veel wy denkende zaken zijn, in ons bevinden, bevestigen.

V O O R-

V O O R S T E L I.

*Van geen zaak, zoo lang wy, van dat we wezendelijk zijn,
onbewust blijven, kunnen wy geheelijk zeker zijn.*

B E W Y S.

DIt Voorstel is door zich zelf klaar: want die geheelijk onbewust is, dat hy is, die is ook te gelijk onbewust dat hy bevestigend of ontkennend is, dat is, dat hy zekerlijk bevesticht of ontkent.

Maar hier staat aan te merken, schoon wy met groote zekerheit veel dingen bevestigen en ontkennen, zonder hier op dat wy wezendelijk zijn, te letten, dat, ten zy wy dit nochtans als ontwijfelijk voor onderstellen, alles intwijffel getrokken kan werden.

V O O R S T E L II.

Ik ben moet door zich zelf bekent zijn.

B E W Y S.

Indien gy 'tonkent, zoo is't dan bekent door wat anders, welks kennis en zekerheit in ons eerder zal zijn (*gem: ken: 1.*) als deze uytpraak *ik ben*. Maar dit is ongerijmt, (*door 't voorgaande*) derhalve 't moet dan door zich zelf bekent zijn. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L III.

*Ik voor zoo veel ik een zaak bestaande van lichaam ben;
Is niet het eerst noch door zich zelf bekende.*

B E W Y S.

DAar zijn enige dingen die ons doen twijfelen van de wezendelijkheit van ons lichaam, (*gem:ken: 2.*) tot de kennis des

des zelvs dan zullen wy niet geraken, als door kennis en zekerheit van een ander zaak, die by ons in kennis en zekerheit eerder is; (*gem. ken. 1*) derhalve dan zoo is deze uitspraak, *Ik voor zoo veel ik een zaak bestaande van lichaam Ben*, niet het eerst noch door zich zelf bekende. 't Welk was te bewijzen.

V O O R S T E L I V.

Ik Ben en kan het eerst bekende niet zijn, als voor zoo veel wy denkken.

B E W Y S.

DEZE uytpraak: *Ik ben een lichamelijk ding, of bestaan-de van lichaam* is niet het eerst bekende, (*door 't voor-gaande*) noch ik ben ook van mijn wezendlijkhed, voor zoo veel ik van een ander zaak als van ziel en lichaam besta, niet zeker: want zoo wy van noch enich ander zaak, die verschei-den is van ziel en lichaam bestaan, deze is ons minder bekent dan 't lichaam; (*gem. ken. 3*) en derhalven zoo kan *ik Ben*, het eerst bekende niet zijn, als voor zoo veel wy denkken. 't Welk was te bewijzen.

G E V O L G.

Hier uit blijkt, dat de ziel of denkende zaak bekender is dan 't lichaam.

Doch tot overvloediger verklaring, zoo werde gelezen het 11. en 12. lidt van 't eerste deel der Beginzelen.

B Y V O E G Z E L.

EEN ydet bevat zeer zeker dat hy bevesticht, ontkent, twijffelt, verstaat, verbeelt, enz. of dat hy is twijfelende, verstaande, bevestigende, enz: of met een woort *denkkende*, en dit kan hy in twijfél niet trekken, invoege dan, dat deze uitspraak *ik denk of ik Ben denkkende*, de enige en alderzeker-ste grontvest is (*voorst. 1.*) van de geheele Wijsbegeerte, en dc-

de wijl in de wetenschappen, om heel zeker te gaan, niet anders gezocht noch begeert kan worden, als dat men alle dingen van zeer vaste beginzelen, afleyde, de zelve alzoo klaar en zeker make als de beginzelen, waar van zy afgeleit zijn: zoo volgt klaarlijk, dat al wat ons even blykelijk is, en van ons even klaar en onderscheidelijk als ons nugevonden beginzel, begrepen wort, en met het zelve alzoo over een komt en daar van afhangt, dat zoo wy daar aan twijfelen willen, wy ook met enen van dit beginzel twijfelen moeten; zulks dan voor 't alderzekerst gehouden moet werden. Doch op dat ik in 't optellen der zelver zeer voorzichtelijk voortga, zal ik alleenlijk in 't begin maar die dingen voor even blykelijk, en van ons even klaar en onderscheidelijk begrepen, toe laten, die yder in zich voor zoo veel hy denkende is aanmerkt: by voorbeelt, dat hy dit en dat wil, dat hy zekere zulke denkbeelden heeft, dat het eene meer zakelijkheits en volmaaktheits in zich bevat, als 't ander; dat zulk denkbeelt, namelijk 'twelk voorwerplijk het zijn en de volmaaktheid van een zelfstandicheit bevat, veel volmaakter is, als zulkeen, dat alleenlijk maar de voorwerpelijsche volmaaktheid van enich toeval bevat, en eyndelijk zulk een 't aldervolmaakste, 'twelk van 't opperste volmaakt *wezend* is. Deze zeg ik begrijpen wy niet alleenlijk even blykelijk en klaar; maar ook misschien bet onderscheidelijk; want zy bevestigen niet alleenlijk dat wy denken, maar ook hoedanich wy denken. Voorts wy zeggen die dingen met ons beginzel over een te komen, die niet in twijfel getrocken kunnen werden, ten zy men met ene ook aan onsen grontvest die onbeweeglijk is twijfele: als by voorbeelt, indien iemant twijfelen wil of uyt *niet* iet wort, die zal met enen ook wel twijfelen kunnen, of we als wy denken ook zijn: want zoo ik van de *niet* iet kan bevestigen, namelijk dat hy oorzaak zy van enig ding, ik zal ook met zoo veel recht de denking bevestigen van de *niet*, en zeggen dat als ik denk ik dan niet ben;

C

'twelk

't welk aangezien 't my onmogelijk is, alzoo zal 't my ook, te dencken dat uyt de *niet* iet wert, onmogelijk zijn. Dit dus overwogen zijnde, heb ick voorgenome in orde die dingen, die ons voor dees tijt om verder te mogen gaan nodich schijnen, voort te stellen, en by 't getal van de gemene kennissen te voegen; aangezienze van *Des Cartes* als gemene kennissen, op 't einde in de Antwoort van de tweede tegenwerpingen, voorgestelt werden, en ik in deze niet naeukeuriger, als hy zelv geweest is, zijn wil.

En op dat ik van de nu aangevange orde niet afga, zoo zal ickze enigzins klaarder maken, en trachten te tonen op wat wijz d'een van d'ander, en zy alle van 't enich beginzel *ik ben denckende afhangen*, of daar mede in klaarheit en gewichte over een komen.

GEMENE KENNISSEN

Uyt Des Cartes getrocken.

IV. Daar zijn verscheide trappen van zaaklijkhheit of wezicheit: want zelfstandicheit heeft meer zakelijkhheit als toeval of wijz, en d'oneyndige zelfstandicheit meer als d'eyndige: en daarom dan, meer voorwerpeliike zaaklijkhheit isser in 't denkbeelt van d'oneyndige, als van d'eyndige zelfstandicheit.

Deze gemene kennis blijkt uyt overpeinzing alleen van onze denckbeelden, van welkers wezentlijkhheit, om datze wijzen zijn van dencken, wy zeker zijn: want wy weten hoe veel zaaklijkhheit of volmaaktheit, het denckbeelt van zelfstandicheit bevesticht van een zelfstandicheit, en hoe veel het denckbeelt van wijze van een wijz. Endit, aangezien 't dus is, zoo bevinden wy ook nootzaaklyk, dat het denckbeelt van zelfstandicheit meer voorwerpeliike zakelijkhheit begrijpt, als het denckbeelt van enich toeval. Bezie 't byvoegzel van voorst: 4.

V. Indien de denckende zaak enige volmaaktheden, aan zich

zichontbrekende kent; terstont zalze, zoo't haar mogelijk is, zichzelf die geven.

Dit bevint yder voor zoo veel hy een denckende zaak is in zich, invoege dat wy daar van (byvoegz: van voorst: 4) heel zeker zijn, gelijk wy oock, door die zelve oorzaak van 't volgende, niet min zeker zijn Namelijk:

VI. In 't denkbeel of begrip van yder zaak wort wezentlijkhett begrepen, en die of mogelijck, of nootzaakkelyk. (Beziegem: ken: 10 van Des Cartes.)

Nootzakelijk in 't begrip van Ghodt of van 't opperst volmaakt wezend: want anders 't wierd onvolmaakt begrepen, strijdig tegen 't geen men voor onderstelt begrepen te werden: maar gebeurlijk of mogelijk in 't begrip van een bepaalde zaak.

VII. Geen zaak noch volmaaktheit van een zaak inderdaat wezentlijk zijnde, kan tot een oorzaak van zijn wezentlijkhett de niet, noch 't geen niet wezentlijk is, hebben.

Dat deze gemene kennis ons even zoo klaar zy als ick ben denckend, heb ick in 't byvoegz: van voorst: 4. bewezen.

VIII. Al wat van zaaklijkhett of volmaaktheit in enige zaak is, 't zelve is vormlyk, of uytstekentlijk in zijn eerste en evenmatige oorzaak.

Door uytstekentlijk versta ick, als de oorzaak volmaakter alle zaaklijkhett van 't gewrocht begrijpt, als 't gewrocht zelf: maar door vormlyk, als 't dezelve even volmaaktlijk begrijpt.

Deze gemene kennis hangt af van de voorgaande: want zoo voor onderstelt wert, dat'er of niet of minder is in d'oorzaak als in 't gewrocht, zoo was dan de niet in de oorzaak, oorzaak van 't gewrocht, maar dits ongerijmt; (door 't voorgaande) derhalve dan yder zaak kan geen oorzaak zijn van enich gewrocht, maar stiptelijk zulk een, waar in uytstekentlijk of ten minste vormlyk, al de volmaaktheit die in 't gewrocht is, is.

IX. De voorwerpige zaaklijkhett van onzedenckbeelden vereischt een oorzaak, waar in niet alleenlijk voorwerplijk

C 2 maar

maar vormlijk of uytstekentlijk, die zelve zaaklijkhiet begrepen wert.

Deze gemene kennis wort by alle, schoon veel die misbruikt hebben, voor bekent genomen: want als iemant iet nieuws begrepen heeft, yder vraagt na de oorzaak van zulk begrip of denkbeelt, en konnende zoo een aanwijzen, waar in of vormlijk of uytstekentlijk wort bevat, zoo veel zaaklijkhets als er voorwerplijk in't begrip is, hy hout zich vernoecht. Gelijk dat met het voorbeeld van 't werkstuk, by gebracht van Des Cartes beginz: deel 1. lid 17. genoech verklaart wert. Zoo ook, als iemant vraagt, van waar de mensch denkbeelden van zijn denkingh, en lichaam heeft? niemand isser die niet ziet, dat hy die uyt zich zelf, als vormelijk al dat begrijpende, 't geen de denkbeelden voorwerplijk bevatten, heeft. En daarom zoo de mensch eenich denkbeelt hadt, dat meer voorwerpelijke zakelijkhiet begreep, als hy self vormelijk had, wy zouden nootzakelijck, door 't natuurlijck licht aangedreven, een ander oorzaak, en die, of vormelijk, of uytstekentlijk al die volmaaktheit in zich hadde, buiten die mensch zoeken. Noch oyt heeft iemant een ander oorzaak, die hy zoo klaar en onderscheidelijck begrepen had, deze uytgenoome, aangewezen. Voorts wat de waarheit van deze gemene kennis aangaat, die hangt van de voorgaande af: Namelijk, (gem: kenn: 4.) worden verscheide trappen van volmaaktheit of wezicheit in de denkbeelden gestelt, en gevoldghijk, zoo

Hier afzijn vereyschen sy (gem: ken: 8.) na de trap van hun volmaaktheit, ook een volmaakter oorzaak. Doch de wijl de trappen van zaaklijkheit, die wy in de denkbeelden waarnamen, niet zijn in de zelve, voor zoo veelze als wijze van denken aangererkt werden: maar voor zoo veel 't ecne een zelfstandigheit, 't ander alleenlijk maar een wijz van zelfstandicheit vertoont, of met een woort; voor zoo veelze als beelden der dingen werden ingezien: zoo volgt hier uyt klaarlijk, dat er van denkbeelden geen ander eerste oorzaak zijn kan, als alleenlijk

lyk die , die wy nu getoont hebben , dat alle menschen , door 't natuurlijk licht klaar en onderscheidelijk verstaan ; te weten in welke die zelve zakelijkhert , of vormlijk of uyt-stekentlijk begrepen wort , die sy voorwerplijk hebben . Maar op dat dit besluyt beter verstaan mocht werden , zal ik het met een of twee voorbeelden verklaren : Namelijk , indien iemant eenige Boeken (neemt 't eene van een voor-naam wijsgerige , 't ander van een beuzelaar) met een zelve hant geschreven , ziet , zonder op den zin der woorden (dat is voor zoo veelze als beelden zijn) maar alleenlijk op de trekken der Boekstaven , en orde der letteren acht te geven , hy zal daar in geen onderscheit , dat hem dringen kan , vinden , om oorzaken die verscheiden zijn te zoeken : maar sy zullen hem toeschijnen van de zelve oorzaak , en op de zelve wijze voortgebracht te zijn . Doch zoo hy op den zin van de woorden en redenen acht geeft , hy zal daar in zeer groot onderscheit gewaar werden , en daar uyt besluyten , dat d'eerste oorzaak van 't een Boek zeer verre verscheiden is van die van 't ander , en dat d'eene waarlijk zoo veel volmaakter is geweest als d'ander , als hy den zin der redenen van die beide boekken , of de woorden voor zoo veelze als beelden aangemerkt werden , onder vindt van malkander te verschillen ; Doch ik spreek nu van d'eerste oorzaak dier Boeken , die nootzaakkelyk zijn moet : anderzins 't is door zich klaar , dat het ene uyt het ander nageschreven kan worden . Van gelijken kan dit ook klaarlijk vertoont werden door 't voorbeelt van enich afbeeltzel , neemt van een Prins : want zoo wy alleenlijk op des zelfs stoffelijcke dingen acht staan , wy zullen geen onderscheit tusschen dit en andere afbeeltzels , 't welk ons dringen zal ver scheide oorzaaken te zoeken , bevinden : ja daar hindert niets om te kunnen denken , dat dit na eenich ander afbeeltzel , en dat weer na een ander geschildert is , en dat zoo tot in 't oneyndich : dewijl 't klaar genoech is , dat tot de trekken des zelfs geen ander oorzaak vereyscht wert : maar zoo wy op het beeldt voor zoo veel 't een beelt is letten , wy zullen terstont gedrongen worden een eerste oorzaak ,

C 3.

die

die of vormlijk begrijpt of uytstekentlijk, zulks als dit Beelt ver-
tonichlijk bevat, te zoeken.

End dus zie ik niet, wat verder tot bevestiging en verklaring
van deze gemene kennis wert vereyscht.

X. Daar wert om een zaak t'onderhouden, niet min oor-
zaak vereyscht, als om die eerst voort te brengen.

Daar uyt, dat wy tegenwoordich dencken, volgt niet noot-
zaaklijk dat wy hier na ook denken zullen, want't begrip dat
wy van onze dencking hebben, wikkelt niet in, noch bevat geen
Dit bevint
yder, voor
zoo veel hy
een denken-
de zaak zy,
in zich.
nootzakelijke wezentlijkheit van dencking; aangezien ick de
dencking, schoon ick voor onderstel datze niet wezentlijk is,
klaar en onderscheidelijk begrypen kan.

Endewyl de natur van yder oorzaak, de volmaaktheit van
zijn gewrocht bevat of inwikkelt; (gem: ken:8) zoo volgt hier
uyt klaarlijk, dat in of buyten ons nootzaaklijk iets moet zijn,
't geen wy tot noch toe niet verstaan hebben, welks begrip of na-
tuir wezentlijkheit inwikkelt, en oorzaak zy, dat onze dencking
begin heeft genomen en in't zijn voortgaat: want schoon onze
dencking heeft begonnen wezentlijke zyn; echter wikkelt de na-
tuir en wezentheit des selfs, daarom nu geen nootzaaklyke we-
zentlykheit meerder in als te voren, eerze was, en derhalve be-
hoeftze ook de selve kracht om in't zijn te volherden, diezeno-
dich had om in't zyn te beginnen. 't Geen wy nu hier van de den-
king gezeit hebben, moetmen ook van alle zaak, welks wezent-
heit geen nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelt, zeggen.

XI. Daar is geen zaak wezentlijk, waar van niet gevraagt
kan werden welk de oorzaak zy (of reden) waaromze we-
zentlijk is. Bezie gem: ken: 1. van des Cartes.

De wyl't zijn iet stellig is, zoo kan't niet gezeit werden Niet
tot oorzaakte hebben (gem: ken: 7) derhalven dan moeter een
stellige oorzaak of reden, waar doorze wezentlijk is, zijn, en
die of uytwendich, dat is, die buiten de zaak self zy, of inwendich,
dat is, die inde Natuir of bepaling van die wezentlijke zaak self
begrepen zy.

De

De vier volgende voorstellingen zijn uit Des Cartes genomen.

V O O R S T E L V.

*Ghodts wezentlykheit wort uyt aanmerking alleen
van zijn Natuir gekent.*

B E W Y S.

't **Z**Elve ist, te zeggen dat iet in Natuir of begrip van enige zaak begrepen werde, of te zeggen dat zulks van die zaak waar zy; (*bep. 9.*) maar in 't begrip van Ghodt, wort nootzakelijke wezentlykheit begrepen; (*gem: ken: 6*) derhalven dan ist waar van Ghodt te zeggen, dat in hem noot zakelijke wezentlykheit zy, of dat hy wezentlijck is.

B Y V O E G Z E L.

VEEL voortreffelijke dingen volgen uyt dit voorstel, ja van dit alleen, dat wezentlykheit tot de natuir van Ghodt behoort, of dat het begrip van Ghodt nootzakelijke wezentlykheit inwikkelt; even als 't begrip van de driehoeck dat zijn driehoeken gelijk zyn met twee rechte, of dat des zelfs wezentlykheit gelijck als zijn wezenheit, een ewige waarheit zy, hangt by na af alle kennis van de *toeegeningen* Ghodts, door welken wy tot des zelfs liefde en onze opperste geluckzalicheyt geleidt werden. Zoo dat het wel ernstich te wenschen ware, dat het menschlijk geslacht eyndelijk eens deze dingen met ons omhelsden. Ick beken wel dat'erenige vooroordelen, die beletten dat niet ygelijk dit zoo lichtelijk versta, zijn: maar echter indien iemant deze zaak, en 't geen in de vijfde bedenking, en aan 't eyndt van d'antwoort op de eerste tegenwerpingen, te gelijck met het gene wy, in 't eerste Hooftstuck van 't wede deel onzes aanhangzels, van de ewicheyt gezeyt hebben, met een goedt gemoet en.

*Leez lidt
16 van 't
eerste deel
der beginze-
len.*

en liefde alleen tot waarheit en zijs eigen zelfs ware heil aangedreven werdende, onderzoeken, en by zich zelf wel overwegen wil, die zalze ontwijfelijk zeer klaarlijk verstaan; en niet twijfelen kunnen, of hy eenich denkbeelt Ghodts hebbe, (want dit zeker is, van de menschelike geluckzalicheit, d'eerste grontvest) als hy te gelijk klaar zal zien, dat Ghodts denkbeelt zeer verre van de denkbeelden der andre dingen verscheiden zy, namelijk; wanneer hy verstaat, dat Ghodt zoo ten aanzien van zijn wezentheit als wezentlijkheit, van alle andere dingen op 't veerste verschilt. Invoege het dan niet nodich is, den Lezer tegenwoordich ontrent deze dingen langer op te houden.

V O O R S T E L VI.

*Daar uyt alleen, dat Ghodts denkbeelt in ons zy,
wort zijne wezentlijkheit van
afteren bewezen.*

B E W Y S.

DE voorwerpelijske zaakelijckheyt van onze denkbeelden, vereyscht een oorzaak, waar in die zelve zaakelijkeit, niet alleenlijk voorwerpelijsk, maar vormelijk of uytstekentlijk werde begrepen; (*gem. ken. 9.*) maar wy hebben van Ghodt een denkbeelt, (*bep. 2. en 8.*) en de voorwerpelijske zakelijkeit van dit denkbeelt, wort noch vormelijk noch uytstekentlijk in ons begrepen, (*gem. ken 4.*) noch zy kan in geen ander als alleen in Ghodt begrepen werde; (*bep. 8.*) zoo dan dit denkbeelt, dat in ons van Ghodt is, vereyscht Godt tot een oorzaak, en derhalve is hy wezentlijk. (*gem. ken. 7.*)

B Y-

B Y V O E G Z E L.

Sommige ontkennen van Ghodt enich denkbeelt te hebben, die sy nochtans, zooze zelf zeggen, eer en beminnen. En schoon gy hun de bepaling van Ghodt en des zelfs toeeygeningen voor ogen stelt, echter vordert gy daar door niets meerder, dan of gy de verscheidenheden van koleur, hoedanich wy die zien, trachtre aan een blintgeboorne te leren. Edoch, ten zy wy misschien hen, als een nieuw geslacht van dieren, tusSEN menschen en beesten, houden willen, zoo is op hun woorden weynich te achten. Hoe doch ei! lieve, zoumen 't denkbeelt van enich dinck anders tonen kunnen, als de bepaling des zelfs te geven, en zijn toe-eigeningen te verklaren. En de wijl wy aangaande 't denkbeelt Ghodts zulks gedaan hebben, zoo isser geen reden, waarom wy ons door woorden der gener, die alleen maar 't denkbeelt Ghodts ontkennen, om dat zy geen beelt van hem in de harzenen kunnen vormen, langer zouden ophouden.

Ten anderen staat aan te merken, dat als *Des Cartes* aantrekt, *gem:ken:4.* om te betonen, dat de voorwerpelike zake lijkheit van Ghodts denckbeelt, in ons noch vormlijk noch uytstekentlijk begrepen wert; hy dan voor onderstelt dat yder bewust zy, van zelf geen oneyndige zelfstandicheit, dat is, ten opperste verstaande, mogende, enz. te wezen. Hy heeft dit ook mögen onderstellen: want zoo iemant weet dat hy denkt, die weet ook met eene dat hy van veel dingen twijfelt, en niet alles klaar noch onderscheidelijk ver staat.

Eyndelijk staat aan te merken, dat uyt bepaling s. ook klaar lijk volgt, dat'er niet veele, maar alleenlijk een Ghodt zijn kan; gelijk wy dat *Voorstel XI.* van dit deel, en in ons aan hangzel deel 2. hoofd: 2. klaar bewijzen.

D VOOR-

V O O R S T E L VII.

*De wezentlijkeit Ghodts wort ook bewezen hier wyt, dat wy,
hebbende zijn denckbeelt, wezentlijk zijn.*

B Y V O E G Z E L.

Des Cartes neemt om dit voorstel te bewijzen deze twee gemene kennissen. 1. *Dat, 't welk iet doen kan dat meer of swaarder is, kan ook doen dat minder is.* 2. *'t Is meer te scheppen of (gem: ken: 10) te onderhouden de zelfstandicheit, als des zelves toe-eigeningen of eygenschappen.* Wat hy hier mē zeggen wil weet ick niet: want wat noemt hy doch licht, wat swaar? want geen dingk wort volstrecktelijk, maar alleenlijk in opzicht van d'oorzaak, swaar genoemt of licht: alzoo dat een zelve zaak, in opzicht van verscheide oorzaken, opeen zelve tijt, licht genoemt kan werden en swaar. Maar zoo hy dingen swaar noemt, die met groten arbeit, en licht, die met min arbeit van een zelve oorzaak kunnen uytgewerkt werden, als by voorbeeldt, dat kraft die 50 pont kan optillen eens zoo licht 25 pont kan optillen, zoo zal deze gemene kennis voorzeker niet volstrecktelijk waar zijn, noch hy zal daar uyt 't geen hy beoogt niet kunnen bewijzen: want als hy zeit, *indien ick macht heb mijn self te behouden, zoo zal ik ook macht hebben my self alle volmaaktheden, die my gebreken te geven:* (om dat, namelijk zo groot een macht, daar toe niet vereischte wort) zoo zou ik hem wel toestaan, dat de kraften die ik bestē om my self te behouden, wel meer andere dingen veel lichter uytwerke zouden, zoo ikze; om mijn self daar door t'onderhouden, niet noodich hadde, maar in die tijdt als ikze om mijn self t'onderhoude gebruiken, zoo ontken ick die te kunnen besteden, om daar door andere dingen, schoonze veel lichter waren, uyt te werken. Gelyk dat klaarlijk in ons voorbeeldt te zien is.

De swaricheit wort ook niet weg genomen, met te zeggen, dat ick zijnde een denckende zaak, nootzaaklijk weten zoud moe-

moeten, of ick, om mijn zelf te behouden, al mijn kraften besteden moet, en ook of dit oorzaak zy dat ick my selfd' andere volmaaktheden niet geve:want (behalven dat nu van die zaak niet wort getwistredent, maar alleenlijk hoe de nootzaakelijkhed van dit voorstel, uyt die *gemene kennis* volgen zoude) indien ick dit wiste ik was meerder, en had misschien dan ook meerder kraften nodig om mijn zelf, in zo veel groter volmaaktheyt t'onderhouden, als die zijn die ik nu heb, om in mijn tegenwoordigen stant, mijn zelf te behouden.

Voorts ik ben onbewust, of 't meer arbeidt is zelfstandigheit als toe-eigeningen te scheppen, (of t'onderhouden) dat is, op dat ick klaarder en bet wijsgeerlijk spreke, ick ben onbewust of de zelfstandicheit zijn heele kraft en wezen, waar doorze zich zelf misschien behout, niet nodich heeft om zijn toe-eigeningen te onderhouden: doch laat ons, deze dingen afterlatende, verder onderzoeken wat onze zeer vermaarde *Schryver*, hier door licht wat hy door swaar verstaat. Ick denk niet noch kan't my self geenzins wijs maken, dat hy door swaar verstaat, 't geen onmooglyk is, (en by gevolg op geen wijz, hoe 't geschiet begrepen wort) en door licht, 't geen heel geen tegenzeglykheit inwikkelt, (en by gevolg heel licht hoe 't geschiet begrepen wort) schoon hy bedenkung III. op 't eerste inzicht dit schijnt te willen, als hy zeyt, noch ick moet menen, dat misschien de dingen die my gebreken om te verkrijgen, swaarder zijn als die, welke nu in my zijn: want in tegen-deel, 't is klaar, dat het veel swaarder geweest zoud zijn, dat ick, namelyk een zaak of denckende zelfstandicheyt, uyt niet voort quam, als enz: dewijl het noch met zijn woorden overeen komen, noch na 't geen van zijn vernuft is, gelijken zoud. Want op dat ick van 't eersteniet spreke, tussen mooglyken onmooglyk, of tussen dat verstaanlijk en niet verstaanlijk is, is even als tussen iet en niet, heel geen overeenkoming, en de mooglykheit heeft zich tot het onmooglyk, even als de schepping en voort-teeling zich heeft tot niet wezende din-

D 2 gen;

gen; zoo dat tusschen hen geenzins enige vergelijking is. Doet hier by, dat men alleenlijk maar die dingen, waar af men klaar en onderscheide begrip heeft, onderling vergelijken, en de gelegenheit der zelve kennen kan. Ick ontken dan te volgen dat hy, die 't onmooglyk kan doen, ook 't mooglyk zoud kunnen doen: want ei! lieve wat besluit doch zoud dit zijn? indien iemant een kring, die vierkant is, kan maken, zo kan hy ook wel maken een kring, waar af al de lynen getrocken van 't middelpunt tot d'omtrek gelijk zijn, of indien iemant kan maken, dat *het niet* lijdlijk zy, en dat als een *ſtof*, waar uyt hy iet voortbrengt, gebruicken, die kan ook wel van enich ander dingk iet maken. Want als gezeyt is, tusschen deze is geen overeenkoming, evenredenheit, vergelijking, noch egeen gemeenschap altoos. Gelijk dit yder, die maar een weynich op de zaak acht geeft, zien kan; invoege ik dit van *Des Cartes* vernuft, geheel vremt achte te zijn.

Maar wanneer ik de tweede *gemene kennis* van de nu by gebrachte bemerke, zoo schijnt dat hy door meer en fwaarder verstaan wil 't geen volmaakter, en door min en lichter 't geen onvolmaakter is. Doch dit lijkt ook zeer duyster, dewijl hier, als voor, de zelve waricheit is: om dat ick als boven ontken, dat hy, die 't meerder doen kan, gelijcklijk en met de zelve arbeyt, als in 't voorstel moet vooronderstelt werden, ook 't minder zoud kunnen doen. Voorts als hy zeyt, 't is meer *zelfstandicheit te scheppen of t' onderhouden, als toe-eigeningen*, zoo kan hy voorwaar door toe-eigeningen niet verstaan, 't geen dat vormlyk in de zelfstandicheit begrepen wert, en daar van niet als door reden wort onderscheiden: want dan waar 't een dingk, zelfstandicheit of toe-eigeningen te scheppen. Om die zelve reden ook, kan hy de eigenschappen van zelfstandicheit, die uyt des selfs wezentheit en bepaling nootzaakklyk volgen, niet verstaan: en noch veel min de eigenschappen en toe-eigeningen van een ander zelfstandicheit, 't geen hy nochtans schijnt te willen;

om

om dat by voorbeeld, als ik zeg, dat ik macht heb mijn self t'onderhouden, ik daarom niet zeggen kan, dat ik ook macht heb my self volmaaktheden, van d'oneyndige zelfstandigheit, te geven, die in geheele vvezentheit van de mijne verschilt. Want de kraft of vvezentheit, vvaar door ick mijn self in 't zijn onderhoude, verschilt in alles van de kraft en wezentheit, waar door zich de zelfstandicheit volstreckt oneyndich onderhout, van welck des selfs kraften en eigenschappen niet als door reden onderscheiden werden. En daarom dan (schoon ik voor onderstelde mijn self t'onderhouden) zoo ik begrypen wilde, de volmaaktheden van de zelfstandicheit volstreckt oneindich my self te kunnen geven, ik zoud niet anders voor onderstellen, als dat ik mijn hele wezentheit konde vernietigen, en een oncyndige zelfstandicheit op nieu scheppen. Dat zeker veel meer zoud zijn, dan alleenlijk maar te voor onderstellen, dat ik mijn self, die een eyndige zelfstandicheit ben, konde onderhouden.

Dewijl hy dan door toe-eigeningen, of eigenschappen niet zoo iets verstaan kan; zoo blijven maar over alzulke, die van de zelfstandicheit uytstekentlijk begrepen werden, (als deze en gene denking in de ziel, die ick klaarlijk begrijp my te gebreken) en niet alzulke, die van een ander zelfstandicheit uytstekentlijk begrepen werden, (als deze en gene beweging in de uytstrekking, dewijl zodanige volmaaktheden voor my, die een denkende zaak ben, geen volmaaktheden zijn; en derhalven my ook niet gebreken.) Maar dus kan 't gene dat *Des Cartes* wil bewyzen, namelijk, dat zoo ik mijn self behoude, ik ook macht zoud hebben alle volmaaktheden my selfs te geven, die ik tot een wezend ten opperst volmaakt bevinde te behoren, geenzins uit deze gemene kennis besloten werden. Gelyk uit het nu gezeide genoegzaam blijkt. Doch op dat wy de zaak niet onbeweze laten, en alle verwarringschuwen, heeft het ons goet gedacht, de volgende *in-*
*zetzel*s voorafte bewijzen, en daar na op de zelve 't bewijs van dit zevende voorstel te bouwen.

Merk. Dat
de kraft
maar door
zich de self
standicheit
behou, niet
anders als 't
wezen des
selfs is; en
niet als in
naam van
'zelve ver-
schilt, het
welk voor-
naamlijc
plaats zal
hebben,
wanneer wy
in 't aan-
hangsel
van Ghodts
macht zul-
len han-
gen.

IN Z E T Z E L I.

Hoe de zaak in zijn natuir volmaakter is, hoeze meer en bet nootzakelijker wezentlijkhiet inwikkelt, en in tegendeel, hoe de zaak in zijn natuir meer en bet nootzakelijker wezentlijkhiet inwikkelt, hoeze volmaakter is.

B E W Y S.

IN 't denckbeelc of begrip van yder zaak, wort wezentlijkhiet begrepen, (*gem: ken: 6*) men stelle dan eens dat **A** een zaak zy, die tien trappen heeft van volmaaktheit. Zoo zeg ick, dat des zelfs begrip meer wezentlijkhiet inwikkelt, als ofmen stelde, datze alleenlijk maar vijf trappen van volmaaktheit hadde: want dewijl wy van *Niet* geen wezentlijkhiet bevestigen kunnen, (*bezie byvoegzel van voorst: 4*) zoo veel dan als wy met gedachte de volmaaktheit des zelfs ontnemen, en by gevolg, datze nader en nader tot *Niet* komt, begrypen: zoo veel mooglykheid ontkennen wy ook daar af, en derhalven indien wy in 't oneyndich en tot **O** des zelfs trappen verminderen, vvy zulle verstaan, datze geen vvezentlijkhiet, of volstrekte onmooglyke vvezentlijkhiet bevat. Indien wy daer tegen tot in 't oneyndich des zelfs trappen vermeerderen, wy zullen verstaan datze d'opperste vvezentlijkhiet, en gevolglijc die ten hoogste nootzaaklijc is inwikkelt. En dit vvas 't eerste. Voorts aangezien deze twee geenzins gescheiden kunnen werden, (*als uyt gem: ken: 6. en dit heel eerste deel genoeg blijkt*) zoo volgt klaarlijc 't geen vvy ten tweede voorstelden, te bewyzen.

Aanmerk. I. Schoon veel dingen gezeit werden nootzaaklijc in wezen te zijn, alleenlijk maar om dat'er een bepaalde oorzaak, om hen voort te brengen is; zoo spreken wy echter van zulke hier niet, maar alleenlijk van nootzaaklijkhiet en mooglykheit, die alleen uyt aanmerking van des zaaks natuir of wezentheit, zonder op d'oorzaak acht te nemen, volgt.

Aan-

Aanmerk. II. Dat wy hier van geen schoonheit, noch andere volmaaktheden die de menschen uyt overgeloof, en onwetenheit alzoo hebben willen noemen, spreken; maar door volmaaktheden verstaan wy alleenlyk zaaklijkhed of zijn; by voorbeelt, ick begrijp in zelfstandicheit meer zaaklijkhed, als in wijzen, of toevallen, vervat te wezen, en derhalven versta ick klaarlijk datze volmaakter en bet nootzaaklijker wezentlijkhed, als de toevallen in zich begrijpt. Gelyk dat uyt gem: ken: 4 en 6 ge- noech blijkt.

G E V O L G.

Hier uyt volgt, al vvat nootzaaklijke vvezentlijkhed in-
vvikkelt, is een vvezend ten opperste volmaakt, of Ghodt.

I N Z E T Z E L II.

*Die Macht heeft zich te behouden, des zelfs Natuir wikkelt
nootzaaklijke wezentlijkhed in.*

B E W Y S.

Die macht heeft zich te behouden, heeft ook macht zichzelf te scheppen, (gem. ken. 10) dat is, (als yder licht toe-
staat) behoeft geen uitwendige oorzaak om wezentlijk te zijn;
maar zijn natuir is genoegzame oorzaak dat hy vvezentlijk
zy, en dat of mogentlijk (gem. ken. 10) of nootzaaklijk. Niet
mogentlijk; want (*bezie't geen ick gem: ken: 10 bewezen heb*)
dat hy nu wezentlijk was, daar uyt volgde niet dat hy daar
na zoud wezentlijk zijn, (*tegen d' onderstelling*) derhalve dan
nootzaaklijk, dat is, des zelfs natuir vvikkelt nootzakelijke
vvezentlijkhed in. *'t Geen ons stond te bewijzen.*

B E W Y S

Van 't zevende voorstel.

Indien ick macht heb mijn self te behouden, dan ben ick
van zulk een Natuir, dat ick nootzaaklijke vvezentlijkhed

heit inwinkel (*inzetz.* 2.) Endus bevat mijn Natuir alle volmaaktheden (*gevolg van inzetz.* 1.) Maar in my voor zoo veel ik een denckende zaak ben, bevind ik veel onvolmaaktheden, als dat ik twijfle, begere, enz. waar van ik (*byvoegz: van voorst.* 4.) zeker ben; Derhalven heb ik geen macht mijn zelf te behouden, noch kan ook zeggen dat my daarom nu, om dat ik ze niet wil hebben, deze volmaaktheden ontbreken: want dat zoud klaarlijk, tegen *inzelz* 1. en 't geen ick in my (*gem: ken:* 5) duidelijk ondervinde, strijdich zijn.

Voorts ik kan nu, zoo lang ik wezentlijk ben, niet wezentlijk zijn, ten zy ik onderhouden werde, en dat of van my zelf, zo ik de macht hadde, of van een ander dieze heeft (*gem: ken:* 10. en 11.) Maar ick ben wezentlijk, (*Byvoegzel van voorst:* 4) en nochtans heb ik geen macht mijn zelf t'onderhouden, gelijk nu bewezen is; zoo worde ik dan van een ander onderhouden, en dat niet van zulk een, die om zich zelf t'onderhouden geen macht heeft, (*om de zelve reden*, waar door bewezen is, dat ik mijn zelf niet kan onderhouden) maar van zulk een, die om dat te doen wel macht heeft, dat is (*inzetz:* 2.) welks natuir nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelt, te weten (*gevolg van inzetz.* 1.) die alle volmaaktheit, die ik tot een aldervolmaakt wezend versta te behoren, bin sich bevat; Derhalven zoo is dan 't wezend ten operst volmaakt, dat is (*bep:* 8) Ghodt, wezentlijk. En dit stont te bewijzen.

G E V O L G.

*Ghodt kan alles, wat wy klaarlijk begrypen, doen,
zoo als wy 't begrypen.*

B E W Y S.

AL dit volgt uyt het voorgaande voorstel klaarlijk; want in't zelve is bewezen, dat Ghodt wezentlijk is, daar uyt om

om dat' er wezentlijk zijn moet een , in welk al die volmaakten heden , waar af enich denckbeelt in ons is , begrepen werde ; maar in ons is een denkbeelt van zoo groot een macht , dat door hem alleen in wie die is , hemel , aarde , en alles wat van ons als mooglijk verstaan wort , voort kan komen ; derhalven dan is al dit , door Ghodts bewezene wezentlijkheit , ook te gelijk van hem bewezen .

V O O R S T E L V I I I .

Ziel en lichaam werden zaaklijk onderscheiden.

B E W Y S .

Ghodt kan alles wat wy klaar begrijpen doen zoo als wy 't begrijpen ; (door 't voorg : gevolg :) maar wy begrijpen klaarlijk de ziel , dat is (bep: 6) de denkende zelfstandicheit zonder 't lichaam , te weten , (bep. 7.) zonder enige uytgebreide zelfstandicheit , (voorst: 3. en 4.) en weêrom 't lichaam zonder ziel ; (als yder licht zal toestaan) derhalven zoo kan ten minsten door Ghodlijke macht de ziel zijn zonder 't lichaam , en 't lichaam zonder de ziel .

Voorts , zelfstandicheden , waar van d'een zonder d'ander zijn kan , worden zaaklijk onderscheiden ; (bep. 10.) maar ziel en lichaam zijn zelfstandicheden , (bep. 5.6.7) waar van d'een zonder d'ander zijn kan ; (als nu bewezen is) derhalve dan ziel en lichaam worden zaaklijk onderscheiden .

Bezie 't vierde voorstel van Des Cartes , aan 't eyndt van d' antwoort op de tweede tegenwerpingen ; als mede 't geen gevonden wert in 't eerste deel der beginzelen , van lid 22. tot 29. want 't is niet nodich die hier by te voegen .

V O O R S T E L I X .

Ghodt is ten opperste verstaande.

B E W Y S .

Indien gy 't ontkent , zoo zal dan Ghodt of niets , of niet alles , of alleenlijk enige dingen verstaan . Enige dingen

E maar

maar alleenlijk te verstaan, en van andere onbewust te zijn, onderstelt een bepaalt en onvolmaakt verstant, en is ongerijmt Ghodt toe te schrijven. (*bepal. 8.*) Dat Ghodt niets zoud verstaan, betoont ontbeering in hem van verstaning, even als inde menschen wanneerze niet verstaan, en't wikkelt onvolmaaktheit in, die in Ghodt niet zijn kan. (*bep. 8.*) Of 't geeft te kenne dat het met Godts volmaaktheit strijde dat hy iets versta, doch wanneermen dus alle verstaning van hem ontkent, zoud hy egeen verstant scheppen kunnen; (*gem. ken. 8.*); maar aangezien 't verstant klaar en onderscheidelijk van ons wort begrepen, zoo kan't Ghodt scheppen, (*gevolg van voorstel. 7.*) derhalven ist zeker, dat het geenzins met Ghodts volmaaktheit strijde, dat hy iets zoud verstaan, en zoo zal hy dan ten opperst' verstaande zijn. 't Geen te bewijzen was.

B Y V O E G Z E L.

Schoon men toe moet staan dat Ghodt onlichaamlijk is, als *Voorstel 16.* bewezen wort, zoo is dit echter zoo te verstaan, dat men niet alle volmaaktheden van uytstrekking van hem ontkent; maar voor zoo veel alleenlijk als de natuur en eigenschappen van uytstrekking, enige onvolmaaktheit inwikkelen. 't Selve moetmen ook van Ghodts verstaning zeggen. Gelykze alle, die wat meer als 't gemeen der wijsgeerigen, weten, bekennen, en van ons breder in ons *Aanhangzel in't tweede deel op't zevende hoofdteil* verklaart zal werden.

V O O R S T E L X.

Al wat van volmaaktheit in Godt bevonden wort, is van Godt.

B E W Y S.

Indien gy 't ontkent; zoo laat dan eens enige volmaaktheit gesftelt worden in Ghodt, die niet van hem zy. Deze zal in hem zijn, of van zich zelf, of van iemant die verscheiden is

is van Ghodt, indien van zich zelf, zalze een nootzakelijke, of geenzins mogelijke wezentlijkheit hebben, (*inzetz. 2. v. voorst. 7.*) en derhalven (*gevolg van inzetz. 1. v. voorst. 7.*) zal't iet zijn ten opperste volmaakt, en by gevolg (*bep. 8.*) Ghodt. En dus als gezegd wort iet in Ghodt te zijn dat van zich zelf is, wort ook te gelijk gezegd dat het van Ghodt zy. En dit stont ons te bewijzen. Maar indien van iemant die verscheiden is van Ghodt, zoo kan *hy* niet door zich ten opperste volmaakt begrepen werde, tegen *bepaling 8* derhalven dan, al wat van volmaaktheit in Ghodt bevonden wort, is van Ghodt.

VOORSTEL XI.

Daar is maar een Ghodt.

B E W Y S.

IN dien gy't ontkent, begrijp eens zoo 't mooglijk is meer Ghoden, by voorbeelt, A en B, dan zal nootzaaklijk (*voorst. 9.*) zoo wel A als B ten opperst verstaande zijn, dat is, A zal alles verstaan, zich zelf namelijk en ook B, en wederom B zichzelf en ook A: en dus dewijl A en B nootzaaklijk wezentlijk zijn, (*voorst. 5.*) zoo is dan de oorzaak van waarheit en nootzaaklijkheit des selven denkbeelts B, dat in A is, B zelf. En in tegendeel, de oorzaak van waarheit en nootzaaklijkheit des selven denkbeelts A dat in B is, A zelf, en dus zal in A eenige volmaaktheit zijn die niet is van A, en in B die niet is van B, en daarom dan (*door't voorgaande*) zal noch A noch B Ghoden zijn, en derhalve daar is maar een Ghodt. 't Geen ons te bewijzen was.

Hier staat aan te merken, dat hier uyt alleen, als de naturir van enige zaak door zich nootzakelijke wezentlichkeit inwikkelt, hoedanich Ghodt is, nootzakelijk volgt, dat die maar een zy, gelijk yder dat door aandachtige bedenking by zich zelf zal kunnen bevinden, en ik hier ook wel had kunnen bewijzen; maar niet op zo een bevattelijke wijze, als nu in dit voorstel geschiet is.

E 2

VOOR-

V O O R S T E L XII.

*Alles wat wezentlijk is, wort alleen door Ghodts
kraft onderhouden.*

B E W Y S.

Indien gy 't ontkent. Eens gestelt dan dat iet zichzelf onderhoude, zoo moet (*inzetz. 2. van voorst. 7.*) des. zelves natur nootzakelijke wezentlijkheit inwikkelen, en gevuldlyk (*gevolg van inzetz. 2. van voorst. 7.*) moet het Ghodt zijn. En aldus zijn'er veel Ghoden, 't welk ongerijmt is, (*door 't voorgaande*) derhalve dan alles wat wezentlijk is, wort alleen door Ghodts kraft onderhouden. En dit was te bewijzen.

G E V O L G H I.

Ghodt is van alle dingen Schepper.

B E W Y S.

Ghodt (*door 't voorgaande*) onderhout alles, dat is (*gem. ken. 10.*) heeft alles dat wezendelijk is geschapen, en schept het gedurichlijk tot noch toe.

G E V O L G H II.

*Uyt zich hebben de dingen geen wezendheit, die oorzaak zy
van Ghodts kennisse, maar in tegendeel, Ghodt is oor-
zaak der dingen ook na hun wezendheit.*

B E W Y S.

Daar wort geen volmaaktheit gevonden in Ghodt, die niet van Ghodt zy, (*voorst. 10.*) zoo kunnen dan de dingen geen wezendheit hebben, die oorzaak zy van Ghodts kennisse, maar in tegendeel, om dat Ghodt alles niet uyt wat anders voortgeteelt, maar gehelyk geschapen heeft (*voorst. 12*
en

en gevolg 1.) en dat doening van scheppen alleen maar de uytwerkende oorzaak onderstelt: (want zo bepaal ik schepping) die Ghodt is; zoo volgt, dat de dingen voor hun schepping geheelijk niet waren, en derhalven Ghodt is oorzaak der dingen ook na hun wezendheit. 't Welk te bewijzen was.

Staat aan te merken, dat dit gevolgh ook daar uyt, dat Ghodt oorzaak of Schepper van alle dingen zy, blijkt, (*gevolg 1.*) en dat de oorzaak in zich alle volmaaktheit van 't gewrocht moet begrijpen, (*gem. ken. 8.*) gelijk yder licht zien kan.

G E V O L G H III.

Hier uyt volgt klaarlijk, dat Ghodt noch gevoelt, noch eigentlijk ook verstaat: want van geen dingk buyten hem wort zijn verstant bepaalt, maar van hem vloeyen alle dingen af.

G E V O G L H I I I I .

Ghodt is in oorzaaklijckheit eerder als de wezendheit, *en wezendlijkhiet der dingen, gelijk dat klaarlijk uyt gevolgh 1 en 2 van dit Voorstel* blijkt.

V O O R S T E L X I I I .

Ghodt is ten opperste waarachtigh, en al heel geen Bedrieger.

B E W Y S .

An Ghodt (*bep. 8.*) kan geen dingk toegeeigent worden, waar in wy enige onvolmaaktheit begrijpen, en de wijl alle bedrogh (als door zich klaar is) of wil om te bedriegen, uit boosheit spruit of uit vreez; en vreez gebrek Dese gemene kennis, is onder de genomen niet getelt, om dat het niet nodich was, de wijl ik die alleen maar om dit Voorstel te bewijzen van doen hadde, en ook om dat zoo lang ik van Ghodts wezendlijkhiet onwetend waar, geen dingen voor haar heb willen annemen, als die ik uys het eerste bekende ik ben zoude afleyden, gelijk ik in 't byvoegzel van voorstel & vermaant heb. Verder de bepalingen van vrees, en boosheit heb ik ook niet geslecht onder de bepalingen, om dat yder die kent, en ik ze niet nodich heb als allen tot dit Voorstel.

van macht, en boosheit beroving van goedtheit voor onderstelt; zoo kan dan geen bedrogh noch wil om te bedriegen aan Ghodt, een wezend ten opperste machtich en ghoet, toegeeigent werden: maar in tegendeel moet hy gezeit worden ten opperste waarachtich te zijn, en alheel geen bedrieger, 't geen te bewijzen stondt. Bezie't antw. op tegenw. 2. getal 4.

V O O R S T E L XIV.

Al wat wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, is waar.

B E W Y S.

DE macht om 't ware te onderscheiden van 't valsche, die in ons is, (gelijk yder in zich bevint, en uyt al 't geen nu bewezen is gezien wort) is van Ghodt geschapen, en wort van hem gedurich onderhouden; (*voorst. 12. en gevolgh*) dat is (*door 't voorgaande*) van een wezend ten opperste waarachtich, en al heel geen bedrieger. Hy heeft ons ook heel geen macht (als yder in zich ondervint) gegeven, van ons t'onthouden, of niet toe te stemmen die dingen, die wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, zoo dat, indien wy daar in bedrogen worden, wy worden zeekerlijk van Ghodt zelf bedrogen, en hy is een bedrieger; maar (*door 't voorgaande*) dit is ongerijmt; derhalven dan al wat wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, is waar. En dit stont ons te bewisen.

B Y V O E G S E L.

DEwijl die dingen, die wy nootzaaklijk, alsze klaar en onderscheidelijk van ons begrepen zijn, toe moeten stemmen, waar zijn, en wy de magt hebben om die, die duister zijn en twijfelachtich, of van geen zekere beginzelen afgelegt, niet toe te stemmen, (gelijk yder in zich bevint) zoo volgt klaarlijk, dat wy ons ook altijd, van in doling te vallen, kunnen wachten, en noyt bedrogen zullen werden, 't geen ook uyt het

het volgende noch klaarder zal blijken) zoo wy maar by ons zelf onbeweeglijk vast stellen, geenzins iet te bevestigen, dat wy niet klaar noch onderscheidelijk begrijpen, of dat van geen klare en zekere beginzelen afgeleit is.

V O O R S T E L X V.

Dolingh is niet iet stellighs.

B E W Y S.

Indien dooling iet stelligs waar, zoo hadze Ghodt alleen tot oorzaak, van wienze gedurig geschapen zoud moeten worden, (*voorst. 12.*) maar dit is ongerijmt, (*voorst. 13.*) derhalven, dooling is niet iet stellighs. En dit stont onste bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

Dewijl dooling in de mensch niet iet stelligs is, zoo kan ze niet anders als berooving van 't recht gebruyk des wils zijn, (*byvoegz: van voorst: 14.*) derhalven dan Ghodt kan geen oorzaak van dooling genoemt werden, om dat hy ons een verstant, dat zich tot weynich dingen uytstrekt, heeft gegeven; als in die zin alleenlijk, waar in wy zeggen, dat de afwezigheid van de Son oorzaak is van duysterheit, of in die, waar in Ghodt, als hy een kindt in alles anderen gelijk gemaakt heeft, uitgenome 't gezichte, oorzaak gezeit wort van blindtheit. Doch op dat dit klaarder verstaan werde, als ook hoe dooling alleen van 't misbruik onzes wils afhangt, en eyndelijk hoe wy ons daar voor wachten kunnen; zoo zullen wy ons, de wijzen van dencken die in ons zijn, in geheugenisse brengen: Namelijk, die van verstaan, (*als gevoelen, verbeelden en zuyver verstaan*) en die van willen, (*als begeren, vlieden, bevestigen, ontkennen en twijfelen,*) want tot deze twee konnen alle betrokken werden.

Maar

Maar hier komt in aanmerking I. dat de ziel, voor zoo veel zy de dingen klaar en onderſcheidelijk verftaat, en die toestemt, niet bedrogen kan werden; (*voorst: 14*) noch ook voor zoo veel zy de dingen alleenlijk begrijpt zonder datze die toestemme: want schoon ik nu een gevleugelt paart begrijpe, 't is zeker, dat zoo lang ik niet toestem waar te zijn dat'er een zy, en ook zoo lang ick twijfel of'er een zy, dit begrip geen valsheit influyt. En aangezien toestemmen niet anders is, als de wil bepalen, zoo volgt dat dooling alleenlijk van't gebruik des wils af hangt.

Doch op dat dit noch klaarder blyke, zoo aanmerk. II. dat wy niet alleenlijk macht hebben die dingen toe te stemmen, die wy klaaren onderscheidelijk begrijpen: maar die, die wy op wat wijz het zy begrijpen: want onze wil is door geen palen bepaalt, gelijk yder laar zien kan, als hy alleenlijk hier op maar acht geve, namelijck, dat indien Ghodt onze macht van verstaan oneyndich woude maken, hy niet nodich had, ons grooter macht van toestemmen te geven, als die wy nu hebben, om alles toe te kunnen stemmen, wat van ons verstaan wort: dewijl die genoeg is om oneyndige dingen toe te stemmen; en wy ondervinden ook waarlijk, dat wy veel dingen, die niet van zekere beginzelen zijn afgeleyt, toestemmen. Voorts, hier uyt is ook klaar, dat indien 't verstant zich even wijt als de macht van te willen uitstrekte, of, indien de macht van te willen zich niet verder als 't verstant uytstrekken konde, of eyndelijk, indien wy de macht van te willen, binnen de palen van 't verstant konde houden, wy noyt in dooling zouden vallen. (*voorst: 14.*)

Maar tot het doen van deze twee eerſte, hebben wy heel geen macht: want dat de wil niet oneyndich, en 't geschape verstand niet eyndich zoud zijn, wikkelt tegenzeglijkheit in. Het derde staat ons dan t'overwegen, namelijck, of wy 't vermogen hebben onze macht van willen binnen de palen van 't verstant te houden: doch aangezien de wil om zich te be-

bepalen vry is, zoo volgt dat wy ook 't vermogen hebben, de macht van toestemmen, te houden binnen de palen van 't verstant, en gevolglijk te maken, dat wy in geen dooling vallen.

Hier uit dan blijkt klaarlijk, dat het van 't gebruik des vryen wils alleen afhangt, noyt bedrogen te worden. Maar dat onze wil vry is, wort in 't eerste deel der beginz. lidt 39. en bedenk 4. bewezen, en ook van ons overvloedich *Aanhangz: 't laatste hoofdstuk.* Doch schoon wy, de zaak klaar en onderscheidelijk begrijpende, niet nalaaten kunnen die toe te stemmen, zoo hangt deze nootzaaklijke toestemming echter niet van de swakheit, maar alleen van de vryheit en volmaaktheid onzes wils af: want toestemmen is in ons waalijk volmaaktheid, (gelijk dat door zich klaar genoeg is) en noyt is de wil volmaakter, noch bet vry, als wannerze zich zelf gehelyk bepaalt. 't Welk, dewijl 't geschieden kan, als de ziel iet verstaat dat klaar en onderscheidelijk is, zoo zalze ook terftont zich zelfs deze volmaaktheid geven, (*gem. ken. 5.*) zoo ver dan ister af, dat wy, onverschilligh zijnde in 't omhelzen van 't waare, daarom ons zelf min vry zouden achten, dat wy in tegendeel voor vast stellen, hoe wy bet onverschil lig zijn, hoe wy min vry zijn.

Daar is dan alleen noch over te verklaren, hoe dooling in opzicht van de Mensch niet dan berooving, maar in opzicht van Ghodt een loutere beneening is. 't Welk licht gezien kan werden, zoo wy voor af aanmerken, dat wy hierom, om dat van ons, behalve 't geen wy klaar en onderscheide verstaan, ook noch veel andere dingen begrepen werden, volmaakter zijn, als of wy die niet begrepen. En dit is klaar hier uyt, namelijk, zoo wy eens onderstellen, geen dink klaar noch onderscheydelijk, maar alleenlijk verwerdelijk te kunnen begrijpen, want dan zullen wy niets volmaakter, als alleenlijk de dingen verwerdelijk te begrijpen, hebben, noch daar wert tot onze Natuir niets meer vereischt. Voorts,

F dingen

dingen schoon verwert toe te stemmen, voor zoo veel 't een doenig is, is volmaaktheit. En dit zal ook yder klaar zijn, zoo hy als voore, onderstellen wil, dat de dingen klaar en onderscheiden te verstaan, strijdigh zy met de natuir des menschen. Want dan zal 't zeer klaar zijn, dat het voor hen veel beter zy, de dingen schoon verwert toe te stemmen en vry te zijn, als altijt onverschilligh, dat is, (zoo wy nu getoont hebben) op de laaghste trap van vryheit te blijven. En wy zullen 't ook heel nootzaaklyk bevinden, zoo wy op 't nut en gebruik van 't leven des mensches letten, gelijk de dagelijkze ervaring yder dat leert.

Aangezien dan al onze wijzen van denken, voor zoo veelze in zich beschout werden, volmaakt zijn, zoo kan ook in hen, voor zoo veel niet zijn dat geen, 't welk de vorm van doeling zoud stellen; Maar zoo wy, op de wijzen van willen, voor zoo veelze onderling verschelen, merken, wy zullen enige, voor zoo veelze de wil min onverschilligh, dat is, bet vry maken, volmaakter als andere bevinden. Daar neffens zullen we ook zien, dat, ter wyl wy de dingen verwart toestemmen, wy daar door maaken, dat de ziel min bequaam is om 't waare van 't valsche t'onderscheiden, en gevolglijck de alderbeste vryheit ontbeeren. Derhalve dan, dingen die verwart zijn toe te stemmen, begrijpt in zich geen onvolmaaktheit, noch stelt geen vorm van doeling, voor zoo veel 't ict stellig is; maar alleenlijk voor zoo veel wy daar door ons zelfs, van d'alerbeste vryheit, die tot onze natuir behoort, en in onze macht is, beroven. Al de onvolmaaktheit dan van doeling, bestaat maar in berooving van d'alerbeste vryheit, die doeling genoemt wort; 't wort berooving genoemt, om dat wy van enige volmaaktheit, die onze natuir toebehoort, beroeft werden; 't wert doeling genoemt, om dat wy door onse schult, voor zoo veel wy, de wil wel konnende, niet binnen de palen van 't verstant houden, die volmaaktheit ontberen. De wyl dan doeling in opzicht

opzicht van de mensch niet anders is als berooving van 't volmaakt, of recht gebruik des vryheits, soo volgt, dat ze niet in enig vermogen dat van Ghodt is, noch werking van vermogens, voor zoo veel die van Ghodt afhangt, gelegen zy. Wy kunnen ook niet zeggen, dat Ghodt ons berooft heeft van grooter verstant, als hy ons had kunnen geven, en dies volgens gemaakt, dat wy zouden in doeling kunnen vallen: want de Natuir van geen zaak kan van Ghodt iet vereyschen, noch tot geen zaak behoort iet, als 't geen haar Ghodts wil heeft begeeren te geven, de wijl geen zaak voor de wil Ghodts geweest heeft, noch begrepen kan werden, (gelijk dat van ons *Aenhangzel deel 2. hoofd. 7. en 8.* overvloedig verklaart wort) zoo dat men niet kan zeggen, dat Ghodt ons, van groter verstant of volmaakter macht om te verstaan, meer beroeft heeft, als hy de kring van d'eigenschappen enes kloots beroeft heeft, en den omtrek van d'eigenschappen enes Bols. Dewijl dan geen van onze kraften, op wat wijs die beschout wert, enige onvolmaaktheid in Ghodt betoonen kan, zoo volgt, dat dees onvolmaaktheid, waar in de vorm van doeling bestaat, niet anders is als berooving, in opzicht van de mensch; maar betrocken zijnde tot Ghodt als d'oorzaak des zelfs, kanze geen berooving, maar alleenlijk beneening genoemt werden.

VOORSTEL XVI.

Ghodt is onlichaamlijk.

B E W Y S.

't **L**ichaam is een onmidlijk onderwerp van platzelijke beweging. (*bep. 7.*) Indien Ghodt dan lichaamlijk waar, zoo zoud hy in delen gedeelt werden; maar dit, de wijl 't klaarlijk onvolmaaktheid inwikkelt, is ongerijmt van Ghodt (*bep. 8.*) te bevestigen.

F 2

A N-

A N D E R S.

Zoo Ghodt lichaamlijk waar, konde hy in delen gedeelt werden, (*bep. 7.*) yder deel dan konde door zich zelf bestaan, of niet bestaan, indien 't eerste, zoo waar 't gelijk met alle andere Schepzelen, en 't zoud gelijk alle andere, van de zelve kraft Ghodts voort gebracht werden; (*voorſt. 10. en gemene kenniffe 11.*) 't zoud ook tot Ghodts Natuir niet meer, dan alle andere geschapen dingen, behooren, maar dits ongerijmt. (*voorſt. 5.*) Indien 't tweede, zoo wikkeldē dan yder deel nootzaaklijke wezendlijkhiet in; (*inzetz. 2. v. voorſt. 7.*) en by gevolg waar yder deel ten opperſt volmaakt: (*gevolg van inzetz. 2. v. voorſt. 7.*) maar dits ook ongerijmt, (*voorſt. 11.*) derhalve dan, Ghodt is onlichaamlijk. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L XVII.

Ghodt is 't aldereenvoudigſt wezend.

B E W Y S.

Zoo Ghodt uyt deelen t'zaam gezet wierde, waren de deelen (als yder licht zal toestaan) ten minsten in Natuir eerder geweest als Ghodt, maar dit's ongerijmt: (*gevolg 4. van voorſt. 12.*) derhalve is hy 't aldereenvoudigſt wezend. En dit was te bewijzen.

G E V O L G.

Hier uyt volgt, dat Ghodts verstandt, wil of besluit, en kraft, niet wort onderscheiden van zijn wezentheit, als door Reden.

V O O R-

V O O R S T E L X V I I I .

Ghodt is onveranderlyk.

B E W Y S .

Indien Ghodt veranderlyk waer, hy zoud niet ten deelen, maar na zijne heele wezendheit verandere moeten, (*voorst. 17.*) Maar Ghodts wezendheit is nootzaaklyk wezentlyk. (*voorst. 5.6.7.*) derhalve Ghodt is onveranderlyk. 't Geen te bewijzen was.

V O O R S T E L X I X .

Ghodt is eeuwicheit.

B E W Y S .

Ghodt is een ten opperst volmaakt wezend; (*bep. 8.*) Daar uyt volgt (*voorst. 5.*) dat hy nootzaaklyk wezentlyk zy. Zoo wy hem dan bepaalde wezendelijkeit willen toe-eigenen, de palen van zijn wezentlykheit zullen nootzaaklyk, indien niet van ons, ten minsten van hem self verstaan moete werden, (*voorst. 9.*) dewijl hy ten opperst' verstaande is, en dus zoud Ghodt buyten die palen zich self, dat is (*bep. 8.*) een wezend ten opperst volmaakt niet wezentlyk zijnde verstaan: maar dits ongerijmt: (*voorst. 5.*) zoo dan, Ghodt heeft geen bepaalde, maar oneyndige wezendelijkeit, die wy eeuwicheit noemen. *Bezie hoofd deel 1. van ons aanhangz. deel 2.* En derhalven Ghodt is eeuwigh. 't Geen te bewijzen was.

V O O R S T E L X X .

Ghodt heeft alle dingen van eeuwicheit voorschikt.

B E W Y S .

Dewijl Ghodt eeuwicheit is, (*door 't voorgaande*) zoo is ook zijn verstant eeuwigh, omdat het behoort tot zijn

eewige weezendheit, (*gevolg van voorst. 17.*) maar zijn verstant verschilt van zijn wil of besluyt niet zaaklijk; (*gevolg van voorst. 17.*) derhalven dan als wy zeggen, dat Ghodt van eeuwicheit de dingen verstaan heeft, zeggen wy te gelijk, dat hyze van eeuwicheit alzoo gewilt en besloten heeft. 't Welk te bewijzen was.

G E V O L G H.

Hier uyt volgt, dat Ghodt ten opperst bestendig is in zijn werken.

V O O R S T E L XXI.

d' Uytgestrekte zelfstandicheit in lang, breedt en diep, is waarschijnlyk wezentlyk, en wy zijn met een deel des zolfs vereenigt.

B E W Y S.

DE uytgestrekte zaak, zoo alze van ons klaar en onderscheide begrepen wort, behoort niet tot Ghodts Natuir, (*voorst. 16.*) maar kan van Ghodt geschapen werde. (*gevolg van voorst. 7. en door voorst. 8.*) Voorts, wy begrijpen klaar en onderscheidelyk, (*gelijk ook yder voor zoo veel hy denkt in zich bevint*) dat d' uytgestrekte zelfstandicheit, genoegzame oorzaak is, om kitteling, pijn, en alzulke denkbeelden, of gevoelingen, die gedurich ook regen wil in ons veroorzaakt werden, voort te brengen: maar zoowy buiten d' uytgestrekte zelfstandicheit een ander oorzaak, namelijk, Ghodt of Engel verdichten willen, wy vernietigen terftont ons klaar en onderscheide begrip, weshalven dan, zoo lang wy op onze begrippen, om niet toe te laten als 't geen en 't by-wy klaar en onderscheidelyk begrepen hebben, welletten, *Bezie 't be-wijs van voorst. 14.* *voegz. van voorst. 15.* wy zullen geheelijk genegen, en geenzins onverschillig zijn te bevestigen, dat d' uytgestrekte zelfstandicheit alleen oorzaak sy van onze gevoelingen, en by gevorgh, datze van Ghodt geschapen zijnde, ook wezentlyk is, maar hier in zecker

ker kunnen wy niet bedroogen werden; (*voorst. 14. met't byvoegzel*). en derhalve wort waarlijk bevestigt, dat de uytgestrekte zelfstandigheit in lang, breet, en diep, wezentlijk zy. En dit was 'teerste.

Voorts onder orze gevoelingen, die van d' uytgestrekte zelfstandicheit, in ons (zoo wy nu bewezen hebben) moeten voortgebracht werden, ondervinden wy groot onderscheit, gelijk als is *te gevoelen, een boom te zien, dorst te hebben, droef te zijn*, enz. doch ick bevind klaarlijk, d'oorzaak van dit onderscheit niet te kunnen bevatten, zonder eerst te verstaan, dat ik heel naaw met het een deel van de stoff, en niet alzoo met d'andere deelen vereenigt ben. 't Welk aangezien ik dit klaar en onderscheidelijk versta, en op geen ander wijz van my bevat kan worden, zoo ist dan ook waar; (*voorst. 14. met't byvoegz.*) dat wy met een deel van de stoffe vereenicht zijn. *En dit was't tweede.* En dus is bewezen 't geen te bewijzen stonde.

Aanmerk. Ten zy zich den Lezer alhier als een denkende zaak, alleenlijk zonder lichaam aanmerke, en niet alle Redenen, die hy te vooren om te gelooven dat het lichaam wezentlijk was, als vooroordeelen ter zijden stelle; hy te vergeefs zal trachten dit bewijs te verstaan.

Eynde van't eerste Deel.

B E-

B E G I N Z E L E N
D E R
W Y S B E G E E R T E,
Na de meetkonstige wijze bewezen.

I I. D E E L.

E Y S C H.

DAt yder op zijn begrippen naaukeurich acht geve,
wort hier alleenlijk geeischt, op dat hy 't klaare van
't duistere kan onderscheiden.

B E P A L I N G E N.

I. *Uytstrekking* is, 't welk in drie afmetingen bestaat:
want wy verstaan, door uytstrekking geen werking van uyt
te strekken, of iet dat onderscheiden sy van hoegrootheit.

II. *Door zelfstandicheit* verstaan wy, 't welk om wezent-
lijk te zijn, alleenlijk maar de mēwerkinge Ghodts nodich
heeft.

III. *Ondeelich* is, een deel van de stof, ondeelbaar door
zijn natuir.

IV. *Onbepaalt* is, welks paalen (zoo 't enige heeft) door
't menschelyk verstant, niet nagevorscht kunnen werden.

V. *Tdel* is, uytstrekking zonder lichamelijke zelfstan-
dicheyt.

VI. *Ruymte* onderscheiden wy van uytstrekking niet als
door reden, ofzy verschilt van dezelve niet zaaklijk. *Leez
beg. deel 2. lidt 10.*

VII. *Deel-*

VII. *Deelbaer* is, ten minsten in vermogen, 't welk wy door gedachten verstaan gedeelt te kunnen werden.

VIII. *Plaatzelijke beweeging* is, overbrenging van 't eenige deel van de stof, of lichaam, uyt de nabuuricheit van die lichaamen, die 't zelve onmiddelijk raaken, en als rustende aangemerkt werden; in de nabuuricheyt van andere.

Deze Bepaling gebruikt Des Cartes om de plaatzelijke beweeging te verklaaren, welke op datze wel verstaan werde, zoo staat te overweegen.

1. Dat hy door deel van de stof verstaat, al dat, 't welk gelijk wort overgebracht, schoon dit al weer uyt veel deelen bestaan kan.

2. Dat hy in deze bepaling, om verwarring t'ontgaan, alleenlijk spreekt van 't geene dat geduurich in de bewooge zaak is: namelyk, in de overbrenging, op datze niet werde verwart, als doorgaans geschiet van andere, met de kraft en werking die overbrengt; welke sy gemeenlijk achten dat alleenlijk maar tot beweeging, en niet tot stilte vereischt wort, daar in sy dapper bedroogen werden: want gelijk het door zich klaar is, de zelue kraft is van noden om eenich stil wezend lichaam, zekere trappen van beweeging gelijklijc in te drukken, die van nooden is, om 't zelue lichaam deze zekere trappen van beweeging, weerom gelijklijc t'ontneemen, en geheelijk te doen stil zijn. Ja 't wort ook, dat meer is, door ervaring bewezen: want wy gebruiken byna gelijke kraft, om een schuit in stil water rustende te bewegen, als om die nu werdende bewoogen, schielijk te doen stil zijn. En zeker sy waar geheelijk de zelue, zoo wy niet, door de zwaarte des waters, van haar opgeheven, en de traagheyt in 't tegen houden, geholpen wierden.

3. Dat hy zegt, dat d'overbrenging geschiet uyt de nabuuricheit van aanrakige lichaamen, in de nabuuricheit van andere, en niet uyt d'ecne plaats in d'ander: want plaats (gelijk hy zelf verklaart deel 2. lidt 13.) is in der daat niet iets, maar hangt alleenlijk van onze gedachten af; alzoo dat een

G

zelf

't zelve lichaam wel gezeght kan worden, plaats te veranderen en niet te veranderen; maar geenzins uyt de nabuircicheit van aanrakige lichamen, gelijkelyk overgebracht en niet overgebracht te werden: om dat op 't zelve oogenblik maar eene lichamen met het zelve bewoogene, aanrakige zijn kunnen.

4. Dat hy niet volstrektelyk zegt, dat de overbrenging geschiet uyt de nabuircicheit van aanrakige lichamen; maar

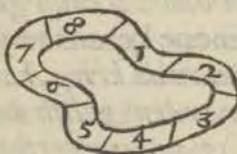
van sulke alleenlyk, die als stil zijnde aangemerkt werden: want op dat het lichaam A van 't stil wezend lichaam B overgebracht werde; zoo wort de zelue kraft en werking vereyscht, al zoo wel van d'eene als van d'ander zijde, 't welk klaarlijk blijkt in 't voorbeeld van de schuyt, die, op het slyk of zant 't welk op de gront is, vast zit: Aangezien om die te doen voortgaan, nootzaaklyk gelijke kraft, op de gront zoo wel als op de schuit gebruykt zal moeten werden; alzoo dat de kraft door welke de lichamen bewogen moeten werden, zoo wel bestet wert op het bewogen, als op het stil wezendt lichaam. Wat de overbrenging aangaat, die is weerkerich: want als de schuit van 't zant afgescheiden wort, wert ook het zant afgescheiden van de schuyt; zoo dat, indien wy volstrektelyk 'teene van de lichamen, die onderling van eengescheiden worden na d'eene, en 't ander na d'ander zijde, gelijke beweeging willen toeschrijven, en 't eene niet als stil zijnde aanmerken, alleenlyk maar om dat de zelue werking, die in 't eene is ook in 't ander is, wy zullen gedwongen werden, ook die lichamen, die als stil zijnde, van alle menschen werden aangemerkt, als by voorbeeld het zant dat van de schuit afgescheiden wort, even zoo veel beweging toe te schrijven, als de bewogene lichamen; om dat gelijk wy getoont hebben, zoowel van d'een als van d'ander zijde, de zelue werking wort vereyscht, en dat d'overbrenging weerkerigh is. Maar dat week van 't gemeene gebruyk, van spreken zeer verre af. Edoch schoon die

licha-

lichamen , van welke d'andere werden afgescheiden , als stil zijnde aangemerkt , en alzoo genoemt werden , echter zullen wy gedenken , dat al wat in 't bewoge lichaam is , waarom 't gezegd wert bewogen te werden , ook is in 't lichaam dat stil is .

5. Eyndelijk , uyt deze bepaling blijkt ook klaarlijk ; dat yder lichaam , maar een beweeging alleen , die hem eigen is , heeft ; want het verstaan wert van eene lichamen alleenlijk , die hem aanrakige zijn en stille , af te wijken : maar zoo 't bewoge lichaam een deelzy van andere lichamen , die andere bewegingen hebben , zoo verstaan wy klaarlijk , dat het ook met andere ontallijke kan deel hebben , doch om dat niet lichtelijk zoo veel bewegingen gelijkelyk verstaan , noch van alle menschen gekent kunnen werden , zal het genoeg zijn deze eene , die yder lichaam eigen is , daar in aan te merken . Leez beg . deel 2. lidt 31 .

I X. Door de kring der bewogen lichamen , verstaan wy alleenlijk , als het uiterste lichaam , 't welk

door voortstuwing van een ander , bewogen wort , het eerste van de bewogene onmiddelijk raakt , schoon de lijn , die van al de lichamen t'effens , door voortstuwing van een beweeging beschreven wort , heel bochtig is .

GEMENE KENNISSEN.

I. **N**iet heeft geen eigenschappen .

II. **N** Al wat een zaak ontnomen kan worden , behoudens dat zy in haar geheel blijve , dat stelt des zelfs wezentheit niet : maar 't welk zoo ontnomen wort , ook de zaak weg neemt , dat stelt des zelfs wezentheit .

III. In de hardicheit worden wy niet anders gewaar door de
G 2 zinnen ,

sinnen, noch verstaan ook klaar en onderscheidelijk niet anders, als dat de deelen van de harde lichamen, de beweging van onze handen tegenstaan.

I V. Indien twee lichamen onderling naderen of afwijken, die zullen daarom noch min noch meer ruymte befaan.

V. 't Zy dat een deel van de stof wijkt of tegenstaat, daarom legt het de natuur van 't lichaam niet af.

V I. Beweeging, stilte, figuir, en diergelyke kunnen niet zonder uytstrekking begrepen werden.

V II. In 't lichaam blijft buiten de gevoelige hoedanicheden niets over, als uytstrekking en des zelfs aandoeningen, die in 't eerste deel der beginzelen gedacht zijn.

V III. Eene ruymte of uytstrekking, kan d'een reis niet grooter zijn als d'ander.

IX. Alle uytstrekking kan, ten minste door gedachten, gedeelt werden.

Niemant die maar alleenlijk de beginzelen van wiskunst geleert heeft, kan aan de waarheit van deze gemene kennis twijfelen. Want de gegeve ruymte tussen de raaklyn en de kring, kan door oneyndige grooter kringen altijd gedeelt werden; gelijk dat ook zoo, uyt de noyt zaamenkoomende (lijnen) van de brantsnee blijkt.

X. Niemant kan de eynden van enige uytstrekking, of ruymte bevatten, of hy zal te gelijk buyten de zelve enige andere ruymte, die daar op onmiddelijk volgt, bevatten.

X I. Indien de stof veelvoudich is, en dat d'een d'ander niet onmiddelijk raakt, zoo zal nootzaaklijk yder onder d'eynden, buyten welke geen stof is, begrepe werden.

X II. De alderkleynste lichamen, wiken zeer lichtelijk voor de beweging van onze handen.

X III. De eene ruymte dringt deur d'ander ruymte niet.

X IV. Indien de Buys A zoo lang is als C, maar C eens

zoo

A

zo wijt als A, en dat' eenige vloey-
ige stof eens zoo snel door de buys

C

A gaat, als door die van C; zoo zal
in even zoo lang tijt, door A zoo
veel stof gaan als door C; En zoo door A zoo veel gaat als
door C, zoo zalze eens zoo snel bewogen werde.

X V. Die overeen komen met een derde, komen ook on-
der zich over een, en die van des zelfs derde dobbel zijn,
zijn onder zich gelijk.

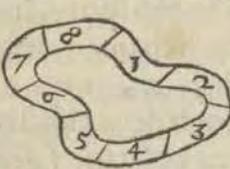
X VI. De stof die op verscheide wijs bewoogen wert,
heeft ten minsten zoo veel deelen in der daat gedeelt, alszer
verscheide trappen van snelheit gelijklijk in haar bemerk't
werden.

X VII. De lijn, die d'alderkorste is tuss'en twee punten,
is recht.

X VIII. 't Lichaam A bewoogen van C na B, wan-
neer 't door een tegendelige bewe-
ging wort te rug gedreven, zal door
de zelve lijn na C bewogen werden.

X IX. Lichamen die tegendelige wijzen hebben, wan-
neer ze zich onderling ontmoeten, werden beyde gedwon-
gen eenige verandering te lijden, of ten minste een van
beyden.

X X. Verandering in eenige zaak, ontstaat door sterker
krafft.

X XI. Wanneer 't lichaam 1 bewogen wort na 2, en

't zelve voortstuwt, en dat door deze
voortstuwing 't lichaam 8 bewogen wert
na 1, zoo kunnen de lichamen 1, 2, 3, enz:
niet in een rechte lijn wezen; maar ma-
ken alle tot 8 toe, een geheele kring.

Bezie Bepalinge 9.

I N Z E T Z E L I.

Al waar uytstrekking is of ruymte, aldaer is noot-zaaklyk zelfstandicheit.

B E W Y S.

Uytstrekking of ruymte (*gem. ken. 1.*) kan geen louter niet zijn, zoo ist dan een toe-eigening die aan enige zaak moet toege-eigent werden, maar niet aan Ghodt; (*voorst. 16. deel 1.*) derhalve aan een zaak die om wezentlijk te zijn, Ghodts mēwerking alleen nodich heeft, (*voorst. 12. d. 1.*) dat is (*bep. 2. dezes*) aan een zelfstandicheit. Endit waste bewijzen.

I N Z E T Z E L II.

Verdunning en verdikking, werden van ons klaar en onderscheidelyk begrepen, schoon wy niet toestaan, dat de lichamen in de verdunning meer ruymte, als in de verdikking beslaan.

B E W Y S.

Hier door alleenlyk, dat de delen van enich lichaam onderling afwijken en t'zaamen komen, kunnen zy van ons klaaren en onderscheidelyk verstaan werden; en derhalven (*gem. ken. 4.*) zoo beslaan zy geen min noch meer ruymte: want als de delen van enich lichaam, neem van een spons, hier door, datze onderling t'zaamen komen, de lichamen, waar mē zijn tassenruymte vervult wert, uyttdrijver, zoo wort daar door alleenlyk dit lichaam verdikt, noch des zelfs delen zullen daarom min ruymte als te vooren beslaan. (*gem. ken. 4.*) En als zy weder onderling afwijken, en de tussenruymte met andere lichamen vervult wert, wort het hier door alleenlyk verdunt, noch daarom zullen des zelfs delen

len meer ruymte beslaan. En dit't geen wy in de spons klaar-lijk verstaan door behulp van de zinnen, kunnen wy van alle lichamen verstaan door 't verstant alleen; hoewel der zel-ver tusschen-ruymten voor de zinnen, om hun kleynheit ver-borgen zijn. Derhalven dan verdunning en verdikking wor-den klar en onderscheidelijk van ons begrepen, enz. Endit stont te bewijzen.

't Heeft ons goet gedacht, dit voor af te zeggen, op dat het verstant van de voor-oordeelen van ruymte, verdunning enz. ontbloot werde, en bequaam gemaakt, om de dingen die volgen te verstaan.

V O O R S T E L I.

Schoon de hardicheit, swaarte, en d'andere gevoelige hoeda-nicheden, van enich lichaam werden afgescheiden, de naturir van 't lichaam zal niet te min geheel overblijven.

B E W Y S .

IN de hardicheit: neemt van een steen, worden wy niet anders door de zinnen gewaar, noch verstaan daar van klar en onderscheidelijk niet anders; als dat des zelfs deelen, de beweging van onze handen tegen staan; (*gem: ken: 3*) derhalven (*voorst: 14 d. 1*) zal ook de hardicheit niet an-ders zijn. Maar zoo dit lichaam gebracht wert tot stofzant, zullen de deelen des zelfs lichtelijk wijken, (*gem: ken: 12*) zonder dat het nochtans de naturir van't lichaam verliezen zal. (*gem: ken: 5.*) Endit stont te bewijzen.

In de swaarte, en andere gevoelige hoedanicheden, is het bewijs ook dusdanich.

VOOR-

V O O R S T E L II.

De Natuur van't lichaam, of stof, bestaat in uytstrekking alleen.

B E W Y S.

DE natuir van 't lichaam blijft geheel over, schoon de gevoelige hoedanicheden wech genomen werden, (*voorst, 1 dezes*) zoo stellen zy dan de wezentheit des zelfs niet, (*gem: ken: 2*) daar zal dan niet overblijven als uytstrekking, en des zelfs aandoeningen, (*gem: ken: 7*) welke (*gem: ken: 6*) niet zonder uytstrekking begrepen kunnen werden; zoo dat, indien de uytstrekking weg genomen wert, zal niets dat tot de natuir van 't lichaam behoort overblijven, maar geheel weg genomen werden; derhalven dan (*gem: ken: 2*) de natuir van 't lichaam bestaat in uytstrekking alleen. En dit was te bewijzen.

G E V O L G H.

Ruimte en lichaam verschillen niet zaaklyk.

B E W Y S.

LIchaam en uytstrekking verschillen niet zaaklyk; (*door 't voorgaande*) ruymte en uytstrekking verschillen ook niet zaaklyk; (*bep: 6*) derhalve dan; (*gem: ken: 15*) ruymte en lichaam verschillen niet zaaklyk. Endit stont te bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

Bezie hier af breeder, anhangzel deel 2 hoofd-deel 3 en 9. **H**Oewel wy zeggen dat Ghodt overal is, echter staan wy niet toe dat hy uytgestrekt zy, dat is (*door 't voor-gaande*) lichaamlyk; want overal zijn, wort maar betrokken tot zijn mogentheit alleen, en zijne mē-werking, waar door hy alle dingen onderhout. Zoo dat de overal tegenwoordicheit Ghodts tot d'uytstrekking, of 't lichaam niet meer, als tot de engelen en menschelijke zielen betrokken wordt.

Doch

Doch staat aan te merken, als wy zeggen dat zijn mogentheit over al is, wy zijn wezentheit niet uytstuyten: want daer zijn mogentheit is, is ook zijn wezentheit, (*gevolg van voorſt. 17. d. 1.*) maar alleenlijk op dat wy de lichaamlijkeit uytſluiten, dat is, dat Ghodt niet door enige lichaamlijke, maar door zijn Ghodelijke mogentheit, of wezentheit over al is; die om d'uytſtrekking en denkende zaaken t'onderhouden gemeen is, (*voorſt. 17. d. 1.*) welke hy voorzeker niet zoud kunnen onderhouden, zoo zijn mogentheit, dat is, wezentheit lichaamlijk waar.

VOORSTEL III.

Dat' er ydel zy, is tegen zeglyk.

B E W Y S.

Door ydel wort verftaan uytſtrekking zonder lichaamlijke zelfstandicheit, (*bep. 5.*) dat is (*voorſt. 2. dezes*) lichaam fonder lichaam, 't geen ongerijmt is.

Tot overvloediger verklaring, en op dat het voor-oordeel van't ydel verbetert werde, zoo lees beginz. deel 2. lidt 17, 18. En aanmerk daar in voornaamlijk, dat lichaamen tuffen welke geen dink is, malkander noot zaaklijkraaken, en daar by, dat de niet geene eigenschappen heeft.

VOORSTEL IV.

Een deel van't lichaam, beslaat d'een reys niet meer ruymte, als d'ander, en in tegendeel, de zelveruymte bevat d'een reys niet meer lichaams als d'ander.

B E W Y S.

RUymte en lichaam verschillen niet zaaklijk, (*gevolg van voorſt. 2. dezes*) derhalve als wy zeggen, dat ruymte d'een reys niet grooter is als d'ander, (*gem. ken. 13.*) zeg-

H gen

gen wy ook te gelijk, dat het lichaam niet grooter kan zijn, dat is, d'een reys meer ruymte beslaan als d'ander. *En dit was 't eerste.* Voorts daar uyt dat ruymte en lichaam niet zaaklijk verschillen, volgt, als wy zeggen dat het lichaam, d'een reys geen grooter ruymte beslaan kan als d'ander, dat wy dan ook te gelijk zeggen, dat de zelve ruymte, d'een reys niet meer lichaams begrijpt als d'ander. *Endit wast te bewijzen.*

G E V O L G H.

Lichamen die even veel ruymte beslaan, als gout, en lucht, hebben ook even veel stôf of lichaamlijke zelfstandicheit.

B E W Y S.

Lichaamlijke zelfstandicheit bestaat niet in hardicheit, by voorbeeld van 't gout, noch in weekheit, by voorbeeld van de lucht, noch ook in geen van al de gevoelige heden, (*voorst: 1. dezes*) maar in uytstrekking alleen. (*voorst: 2 dezes*) Maar de wijl (*volgens d'onderstelling*) in d'een even zoo veel van ruymte, of (*bep: 6*) van uytstrekking is, als in d'ander, zoo isser dan ook even zoo veel van lichaamlijke zelfstandicheit. *Endit wast te bewijzen.*

V O O R S T E L V.

Daar is geen ondeeligh.

Ondeelig is een deel van de stôf door zijn natuir ondeelbaar; (*bep: 3*) doch de wijl de natuir van de stôf in uytstrekking bestaat, (*voorst: 2 dezes*) die schoon zeer kleyn, echter door zijn natuir deelbaar is, (*gem: ken: 9 en bep: 7*) zoo is dan ook een deel van de stôf, schoon zeer kleyn, door zijn natuir deelbaar, dat is, daar is geen ondeeligh,

ligh, of deelen van de stof die door hun naturir ondeelbaar zijn. En dit was te bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

VAn 'tondeeligh is altijt een groot en verwert geschil geweest. Enige hebben, dat'er ondeelig was, verdacht hier uyt, dat het een oneyndich niet grooter als 't ander kan zijn; en ook by aldien twee hoegrootheden als A, en het dobbel des zelfs A, tot in 't oneyndich deelbaar zijn, zoo kunnen zy door Ghodts macht, die de deelen des zelfs in eenen aanschou verstaat, ook inder daat in oneyndige deelen gedeelt werden; derhalven dan, de wyl als geseyt is, 't een oneyndich niet grooter is als 't ander, zoo zal de hoegrootheit A gelijk zijn met zijn dobbel. 't welk ongerijmt is. Zy vragen noch, of de helft van een oneyndich getal ook oneyndich is? of 'teeven is of oneeven? en meer des gelijks. Op dit alles heeft *Des Cartes* geantwoort, dat wy de dingen, die onder ons verstant vallen, en by gevolg klaar en onderscheidelijk werden bevat, niet moeten verwerpen, om andere die ons verstant en begrip te booven gaan, en gevolglijk niet als zeer onevenmatichlijk verstaan werden: 't oneyndich en d'eigenschappen des zelfs, gaan 't menschelyk verstant, als eyndich in naturir zijnde, te boven, en zoo waar 't dan ongerijmt als vals te verwerpen, of te twijfelen, aan 't geen wy van de ruymte klaar en onderscheidelijk bevatten, om dat wy 't oneyndich niet bevatten kunnen; en daarom hout *Des Cartes* die dingen, waar in wy geen eynde bemerken, als zijn d'uytstrekking van de werelt, de deelbaarheit van des stofs deelen, enz: voor onbepaalde. *Lees beginz: deel 1 lidt 26.*

H 2

VOOR-

V O O R S T E L VI.

*De stof is onbepaaldelyk uytgestrekt, en die van de hemel
en van d' aarde, is een en de zelve.*

B E W Y S.

WY kunnen geen palen van d'uytstrekking, dat is (*voorst. 2 dezes*) van de stof verbeelden, ten zywy buyten de zelve noch andere ruymte, die daar op onmidelijk volgt, (*gem. kenn. 10*) dat is (*bep. 6.*) uytstrekking, of stof bevatten, en dat onbepaaldelyk. *Dit is't eerste.*

De wezentheit van de stof bestaat in uytstrekking, (*voorst. 2 dezes*) en die is onbepaalt, (*door 't eerste*) dat is, (*bep. 4.*) zy kan van 't menschelyk verstant onder geen palen begrepen worden, derhalven (*gem. ken. 11*) iſſe niet veelvoudig, maar overal een en de zelve. *En dit is't tweede.*

B Y V O E G Z E L.

WY hebben tot hier toe van de natuir, of wezentheit des uytstrekkins gehandelt, en datze zoodanich van Ghodt geshape, als wijze begrijpen, wezentlijk is; hebben wy in 't laatſte voorſtel van 't eerſte deel, en uyt voorſtel 12 deel 1. volgt, datze nu door de zelve kraft, waar doorze geschapen is, ook onderhouden wert. Voorts door 't zelve voorſtel is ook bewezen, dat wy zijnde denkende zaaken, verenicht zijn met een deel van dese stof, door welks behulp wy verstaan, dat inderdaat al die veranderingen zijn, tot de welken wy door overpeizing alleen van de stof, weten datze bequaam is, als deelbaarheit, platzelijke beweging, of verhuyzing van 't eene deel uyt de eene in d'ander plaats; dien wy klaaren onderscheidelyk begrijpen, als maar alleenlijk verstaan wert, dater andere deelen van de stof, in plaats van de verhuyſde volgen. Deze deeling en beweging worden

op

op oneyndige wijzen van ons bevat, en gevolglijk kunnen ook oneyndige veranderingen, van de stof begrepen worden; ik zeg datze van ons klaar en onderscheidelijk begrepen werden, namelijk, zoo lang als wy die als wijzen van d'uytstrekking, en niet als zaken die daar af waarlijk onderscheiden zijn, bevatten. Gelyk in't breede verklaart is, *beginz. deel 1.* en schoon de wijsgerigen veel andere bewegingen verziert hebben, wy echter, die niet anders, dan 't geen klaar en onderscheidelijk begrepen wert, toelaten, kunnen geen ander als de platzelijke toestaan; aangezien wy klaar en onderscheidelijk verstaan, dat geen andere beweging als deze, voor d'uytstrekking bequaam is, noch geen ander onder onze verbeelding valt.

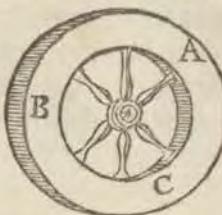
Maar *Zeno* heeft, zoo men zegt, de platzelijke beweging ontkent, en dat om verscheide redenen, die *DiogenesKynikus* op zijn wijze wederlegt heeft: te weten al wandelen-de door de schoole, waar in deze dingen van *Zeno* geleert wierden, verstoorende dus de toehoorders door deze zijne wandeling; doch als hy gewaar wierdt dat hem, om zijn wandeling te beletten, zeker toehoorder tegen hielde, bekeef hy hem, zeggende: derft gy de redenen van u Meester alzoo wederleggen. Maar op dat misschien niet iemand, door de redenen van *Zeno* misleyt, meyne, dat de zinnen ons iets, te weten de beweging, vertone zouden, 't welk geheelijk tegen 't verstant sfrijdig ware, en dat de ziel dus ook ontrent die dingen, dieze door hulp van 't verstant klaar en onderscheidelijk bevat, kon bedroogen worden, zal ik des zelfs voornaamste redenen hier by brengen, en te gelyk betonen, datze niet dan op valsche voor-oordeelen steunen, namelijk, om dat hy geen waar begrip van de stof gehadt heeft.

Voor eerst dan heeft hy zeggense, gezeyt, indiener platzelike beweging waar; de beweging van een lichaam, krings wijz met d'alergrrootste snelheit bewogen, zoud niet verschillen van stilte; maar dit is ongerijmt, derhalve ook dat,

H 3

hy

hy bewijst het gevolg; zulk lichaam, welks punten alle geduriglijk blijven in de zelve plaats, is stil: maar alle punten van een lichaam, krings wijs met d' aldergrootste snelheid bewogen, blijven gedurichlijk in de zelve plaats, derhalve dan enz: en dit heeft hy zeggenze verklaart door 't voorbeeld van

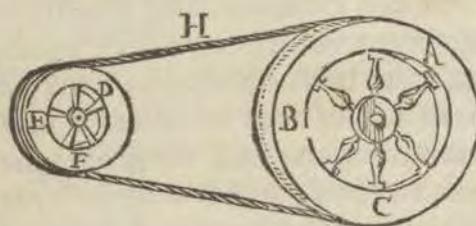

een Radt; als dit ABC, 't welk zoo 't met enige snelheid om zijn middelpunt werde bewoogen, zal 'tpunt A eerder door B en C de kring maken, als of het trager bewoogen wierde. Laat dan eens gestelt werden, dat het by voorbeeld na 't verloop van een uir, als 't traag begon bewoogen te werden, weer zoud zijn in de zelve plaats van waar 't aanving; zoo zal 't dan indient gestelt wert tweemaal zoo snel bewoogen te werden, na 't verloop van een halfuir, zijn in de zelve plaats van waar 't anving, en indien viermaal na 't verloop van een vierde deel des uirs; zoo wy dan begrijpen dat deze snelheid, tot in 't oneyndich vermeerdert, en de tijt tot in een oogenblik vermindert werde, zal het punt A door deze opperste snelheid alle ogenblicken, of gedurichlijk in de plaats zijn, van waar het aanving bewogen te werde, en zoo zal 't altijt in de zelve plaats blijven, en dit 't welk wy verstaan van 't punt A, moet ook verstaan werden van al de punten van dit radt, en derhalven al de punten zullen door die opperste snelheid gedurichlijk blijven in de zelve plaats.

Maar om hier op 't antwoorden, staat aan te merken, dat dit bewijs meer tegen d' opperste snelheid van de beweging, als wel tegen de beweging zelfs is. Edoch wy zullen, of Zeno wel bewezen heeft of niet, hier niet onder zoeken; maar liever zijne vooroordeelen, op welke dit heel bewijs, voorzoo veel hy daar m^e tegen de beweging wat meynt te doen, steunt, ontdekken. Vooreerst dan onderstelt hy, dat de lichamen zoo zeer snel bewogen kunnen werden, datze niet snelder bewoogen kunnen werden; ten tweede dat de tijt t'zaam

t'zaam gestelt wort uyt ogenblikken, even als andere de hoe-grootheit uyt ondeelbare punten, dat beyde valsch is: want de beweging konnen wy noit zoo snel bevatten, of wy konnen die noch snelder bevatten; aangezien 't tegen ons verstant strijdich is, de beweging schoon maar een kleyne lijn beschrijvende, zoo zeer kleyn te bevatten, dat'er geen kleinder gegeven kan werden. 't Zelve heeft ook in de traachheit plaats: want de beweging zoo zeer traag te bevatten, datze niet trager zijn kan, is strijdich: van de tijt ook, die van de beweging een mate is, zeggen wy 't zelve. Maar op dat wy alle deze dingen bewijzen, zoo laat ons de voetstappen van *Zeno* navolgen, en stellen als hy 't Radt A B C, dat met zoo

een snelheyt om zijn middelpunt bewogen wert, dat het punt A alle ogenblikken is in de plaats A van waart bewoogen wiert: ik zeg, dat ik een inelheit, die onbepaalt

snelder is dan deze, klaar begrijpe, en gevolglijk de ogenblikken tot in 't oneyndich minder: want men stel eens terwijl 't radt A B C om 't middelpunt bewogen wort, dat door behulp van de koordt H noch een ander radt D E F (dat ik tweemaal kleynder stel) om 't middelpunt werde bewogen, zoo ist klaar, dat als *dit* tweemaal kleynder gestelt werdt als A B C, het dan ook tweemaal snelder als *dat* bewogen wort, en by gevolg dat het punt D op alle halve ogenblikken weer is inde zelve plaats, van waar 't aanving bewogen te werden. Voorts indien wy 't radt A B C de beweging toeschrijven van D E F, zal D E F viermaal snelder als te vooren bewogen werden; en zoo wy alweér deze laatste snelheit van 't radt D E F toeeigenen aan A B C, zal D E F achtmaal snelder bewoogen werden, en dus tot in 't oneyndich: maar uyt het begrip alleen van de stof blijkt dit zeer klaar, dewijl de wezentheit

zentheit van de stof bestaat, als bewezen is, in uitstrekking, of ruymte die altijt deelbaar is; en zonder ruymte is geen beweging. Wy hebben ook bewezen, dat een deel van de stof te gelijk geen twee ruymten beslaan kan: want 't was even als of wy zeyden, dat een deel van de stof gelijk waar met zijn dobbel, als blijkt uyt de dingen boven bewezen; derhalve dan als een deel van de stof wert bewogen, wert'et bewogen door enige ruymte, die, schoonze verziert wort, kleyn te wezen, en by gevolg ook de tijt waar door dese beweging wort afgemeten, echter deelbaar zal zijn, en gevölgelyk ook alzoo de duyring van deze beweging, of de tijt, en dat tot in't oneyndich. Dit stond te bewijzen.

Laat ons nu voortgaan tot een ander bedrieglijke sluyt-reeden, die van hem gezeght wort voortgebracht te wezen, namelijk; indien 't lichaam wort bewoogen, zoo wort het bewoogen in de plaats waar in't is, of waar in't niet is; maar niet in de plaats waar in het is; om dat zoo 't ergens is, het nootzaaklyk stil is, noch ook niet in de plaats waar in't niet is, en derhalve wort het lichaam niet bewoogen. Doch deze twifstredening is met de voorgaande t'enemaal gelijk, de wijl hy tijt voor onderstelt, die niet zoud kleynder gegeven konnen werden; want zoo wy hem antwoorde, dat het lichaam bewoogen wort, niet *in de* plaats, maar *van* de plaats waar in 't is, *tot* de plaats waar in't niet is, hy zal vragen of het dan niet in die tusschen-beyde plaatzen geweest is? zoo wy, onderscheit makende, hem antwoorden, indien door *geweest is* verstaan wort stil geweest is, zoo ontkennen wy, dat het terwijl 't bewogen wierdt, ergens geweest is: maar indien door *geweest is* verstaan wort *wezentlijkgeweest is*, zeggen wy dat het nootzakelijc, terwijl 't bewogen wierdt, wezentlijc was. Hy zaft vorder vragen, waar doch is't wezentlijkgeweest, terwijl 't bewogen wierde? en zoo wy hem al-weerantwoorden: indien door dit *waar is't wezentlijkgeweest*, gevraagt wort, *in wat plaats het vertoeft heeft* terwijl 't be-

't bewoogen wierdt? zoo zeggen wy in geen: maar indien van wat plaats het verwisselt heeft? zeggen wy van alle plaatzen, die hy ons in die ruy mte, waar door 't bewoogen wierde, wil aanwijzen. Hy zal al voort gaan in 't vragen, of het op 't zelve ogenblik tijt, heeft kunnen plaats beslaan en verwisselen? waar op wy eyndelijk met dit onderscheit antwoorden, indien door ogenblik tijt verstaan wort zulk een tijt, die niet kleynder zijn kan, zoo vraagt hy iet, gelijk genoeg getoont is, dat niet verstaanlijk, en daarom geen antwoord waardich is: maar indien hy tijt neemt in die zin als ick boven verklaart heb, dat is in zijn ware zin, zoo kan hy geen zoo kleynen tijt stellen, waar in, schoonze ook onbepaalde lijk korter gestelt wort, 't lichaam echter geen plaats beslaan, en verwisselen zoud kunnen, gelijk dit den opmerkende klaar genoeg is, waar uyt dan volgt, gelijk wy te vooren gezeyt hebben, dat hy tijt vooronderstelt, die niet kleynder zijn kond, en gevogelijk ook niets bewezen heeft.

Behalve deze twee, wert noch een derde bewijs van *Zeno* by gebracht, 't welk te gelijk met de wederlegging gelezen kan werden by *Des Cartes deel 1 Brief 118*.

Doch ik begeer dat mijn Lezers aanmerken, dat ik niet als *Diogenes* door de zinnen, maar door tegenstelling van mijne redenen tegen die van *Zeno*, hem wederlegt hebbe: want de zinnen kunnen den onderzoeker van waarheit niet anders geven, als de verschijnzelen van de natuir, waar door hy bepaalt wert, d'oorfaken der zilver t'onderzoeken, maar noyt betoonenze vals te zijn, 't geen't verstant klaaren onderscheidelijk bevint dat waarzy. Dus oordelen wy, en daarom is ook dit ons beleedt: namelijk, de dingen die wy voorstellen, met redenen te bewijzen, die klaar en onderscheidelijk van 't verstant begrepen werden, niet achtende wat, ons van de zinnen, daar tegen aanschijnende te lopen, gezecht mocht werden, die doch maar alleenlijk als gezeyt is, 't verstant wel kunnen bepalen, om dit eer dit als dat t'onderzoe-

ken maar niet van enige valsheyt, in't geen het klaar en onderscheidelijk begrepen heeft, te overtuigen.

V O O R S T E L . VII.

Geen lichaam gaat in de plaats van een ander, ten zygelijkelyk dat ander, ook gaa in de plaats van enich ander.

B E W Y S .

*Bezie de
figuer van
't volgende
voorstel.*

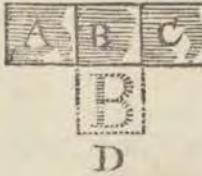
Indien gy 't ontkenst, laat dan eens gestelt werden, zoo 't mogelijk is, dat het lichaam A ga in de plaats van 't lichaam B, 't geen ik met deze A voor onderstel gelijk te zijn, en niet van zijn plaats wijke; zoo zal de ruymte die eerst alleenlijk maar begreep B; nu ook (*volgens d'onderstelling*) begrijpen A en B, en twemaal meer van lichaamlijke zelfstandicheit als te vooren; maar dit is (*voorst: 4 dezes*) ongerijmt, derhalve dan geen lichaam gaat in de plaats enz: En dit waste bewijzen.

V O O R S T E L . VIII.

Als enich lichaam in de plaats gaat van een ander, op 't zelve ogenblik, wort de plaats van hem verlaten, vervult van 't ander, 't welk hem onmiddelijk raakte.

B E W Y S .

Indien 't lichaam B bewoogen wort na D, zullen de lichamen A en C, op 't zelve ogenblick zich onderling naderen en raken, of niet; zoo ja, dan wort het begeerde toegestaan, zoo neen, maar dat deze heele ruymte door B nagelaten open is, dan isser een lichaam, dat gelijk is met deze (*gevolg van voorst: 2. dezes, en van voorst: 4 dezes*) tuss'en beyde, niet B zelf, (*door d'onderstelling*) derhalve een ander, dat op 't zelve ogenblik in des zelfs plaats ingaat, en de wijl 't op 't zelve ogenblik daar in gaat, zoo kan't geen ander zijn als 't geen onmiddelijk raakt;

raakt; (*byvoegz: van voorst: 6 dezes*) want daar hebben wy bewezen, dater uyt d'ene plaats in d'ander geen beweging is, die geen tijt vereyst, die niet altijt kleynder zijn kan; waar uyt volgt dat de ruymte van 't lichaam *B*, op 't zelve ogenblik door geen lichaam vervult kan worden, dat door enige ruymte zoud moeten bewogen werde, eer't in des zelfs plaats komt, derhalve dan't is alleenlijk 't lichaam dat *B* onmiddellijk raakt, 't welk op 't zelve ogenblik in des zelfs plaatze ingaat. En dit was te bewijzen.

B Y V E G Z E L.

OM dat de deelen van de stôf, van malkander zaaklijk werden onderscheiden; (*beginz. deel 1 lid 61*) zoo kan 't een deel zijn zonder't ander; (*gevolg van voorst. 7.d.1*) noch sy hangen ook van malkander af, en dus zijn al die verzierzels van *onderlinge-trek*, en *afkeer* als vals te verwerpen. Voorts, dewijl d'oorzaak van enich gewrocht altijt stellich moet zijn, zoo kan men noyt zeggen, dat enich lichaam bewogen wert, op dat'er geen ydel zy, maar alleenlijk door voortstuwing van een ander.

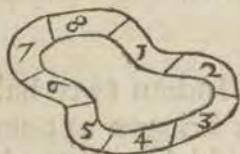
G E V O L G H.

In alle beweging, wort een heele kring der lichamen, gelijklijk bewoogen.

B E W Y S.

OP de zelve tijt als 't lichaam 1 in de plaats van 't lichaam 2 gaat, moet 2 in de plaats van een, ander by voorbeeldt 3 gaan, en zoo voort; (*voorst. 7 dezes*) voorts op die ogenblik dat het lichaam 1 in de plaats van 2 ingaat, moet de plaats die van 't lichaam 1 verlaten is, van enich ander vervuld werden; (*voorst. 8 dezes*) namelijk van 8 of een ander dat deze 1 onmiddellijk raakt, 'twelk, dewijl 't geschiet alleen uit voortstuwing van een ander

I 2 (door

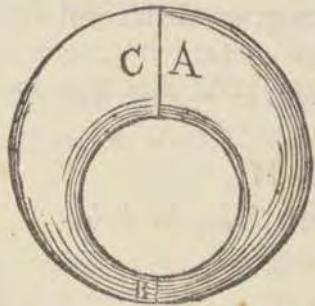
(door 't voorg. byvoegz) dat wy alhier i voor-onderstellen te zijn, zoo kunnen al deze bewoge lichamen in een zelve rechte lijn niet wezen, (gem: ken: 21) maar (bep: 9) zy maken een geheele kring. En dit was te bewijzen.

VOORSTEL IX.

Dat de ronde Buys ABC vol water zy, en dat ze in A viermaal zoo wijt zy als in B; op die tijt dat het water (ofenich ander vloeig lichaam) 't welk in A is begint te bewegen na B, zal ook 't water dat in B is, viermaal zoo snel bewoogen werden.

B E W Y S.

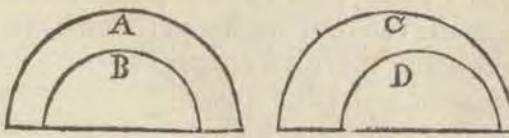
A Angezien al 't water dat in A is bewogen wort na B, zoo moet te gelijk zoo veel water uyt C, 't welk A onmiddelijk raakt, in des zelfs plaats komen, (voorst: 8 dezes) en zoo zal ook uyt B zoo veel water in de plaats van C kome moeten, (door 't zelve voorstel) derhalve dan (gem: ken: 14) 't zal viermaal zoo snel bewooge werden. Endit was te bewijzen.

Dit, 't geen wy van de ronde Buys zeggen, moet ook verstaan worden van alle oneffe ruymte,

waar door de lichamen gedwongen werden te gaan, die gelijklijk bewoogen werden; want het bewijs zal 't zelve zijn.

I N Z E T Z E L.

Indien twee halve kringen uyt een middelpunt getrokken werden, als A en B, de ruymte, tus-

tussen d'omtrekken zal al om gelijk zijn; maar indien uyt verscheiden middelpunten als C en D, de ruymte tussen d'omtrekken zal al om ongelijk zijn.

't Bewijs blijkt uyt de bepaling alleen van de kring.

V O O R S T E L X.

't Vloeyich lichaam dat bewoogen wort door de Buys ABC,
ontfanght onbepaalde trappen van snelheyt.

*Bezie de fi-
guir van
't voorg:
voorst:*

B E W Y S.

DE ruymte tussen A en B is al om ongelijk, (*door 't voorg: inzetzel*) zoo zal dan (*voorst: 9 dezes*) de snelheyt waar door 't vloeyich lichaam door de buys ABC bewoogen wort, ook al om ongelijk zijn. Voorts, aangezien wy tusSEN A en B, altijt kleynder en kleynder onbepaalde ruymte met gedachten begrijpen, (*voorst: 5 dezes*) zoo zullen wy ook des zelfs oneffenheidēn; die al om zijn, onbepaalt begrijpen, en gevöglijk (*voorst: 9 dezes*) zullen de trappen van snelheit onbepaalt zijn. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L XI.

In de stôf, die door de buys ABC vloeyt, is deeling tot in onbepaalde deelen.

*Bezie de fi-
guir van
voorst: 9.*

B E W Y S.

DE stôf die door de buys ABC vloeyt, ontfanght gelijklijk onbepaalde trappen van snelheyt; (*voorst. 10 dezes*) derhalve dan (*gem.ken. 16*) zy heeft onbepaalde deelen die waarlijk gedeelt zijn. *En dit was te bewijzen. Leez beg. deel 2 lidt 34 en 35.*

B Y V O E G Z E L.

VAn de Natuir der beweging hebben wy tot hier toe gehandelt, 't betaamt dat wy nu d'oorzaak des zelfs-

onderzoeken, die tweevoudich is een eerste of algemene, die van alle bewegingen in de werelt oorzaak is; En een byzondere, waar door de deelen van de byzondere stof de bewegingen, die ze eerst niet hadden, bekomen. Wat d'algemene aangaat, aangezien wy niet toe laten (*voorst. 14 deel 1 en byvoeg. van voorst. 17 deel 1*) als 't geen wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, en wy geen ander oorzaak als Ghodt (Schepper namelijk van de stof) klaar en onderscheidelijk begrijpen, zoo blijkt dat geen ander algemene oorzaak mach toegelaten werden. 't Gene wy hier van de beweging zeggen, is ook van de stilte te verstaan.

V O O R S T E L XII.

Ghodt is voorname oorzaak van de beweging.

B E W Y S.

Bezie het naast voorgaande byvoegzel.

V O O R S T E L XIII.

De zelve hoegrootheit van beweging en stilte, die Ghodt eenmaal de stof heeft ingedrukt, onderhout hy als noch in de zelve, door zijn meewerking.

B E W Y S.

A Angezien Ghodt oorzaak is van beweging en stilte; (*voorst. 12 dezes*) zoo onderhout hy ze als noch door die zelve kraft, waar door hy ze heeft geschapen, (*gem. ken. 10 deel 1*) en dat ook in de zelve hoegrootheit, waar mee hy ze eerst geschapen heeft. (*gevolg van voorst. 20 deel 1.*) En dit stont te bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

I. **A** Lhoewel in de Ghodtgeleertheyt wort gezegd, dat Ghodt veel dingen doet na zijn welbehagen, en op dat

dat hy de menschen zijn macht betoone , nochtans dewijl de dingen , die van zijn alleen wel behagen afhangen , niet als door Ghoddelijke openbaring bekent zijn; zoo mag men die in de wijsbegeerte, daar alleenlijk maar 't geen de reden zegt, onderzocht wert , niet toelaten : op datze niet met de Ghodtgeleertheyt vermengt werde.

II. Schoon de beweging in de bewogen stôf, niet anders is , als een wijs des zelfs , echter zoo heeftze een zekere en bepaalde hoegrootheit ; maar hoedanich die te verstaan zy , zal in 't navolgende blijken. *Lees beginz: deel 2 lidt 36.*

V O O R S T E L XIV.

*Yder zaak, voor zoo veelze een voudich is en ongedeelt, en
in zich alleen wort aangemerkt, blijft altijt zoo veel
in zich is, bestendich in een zelve stant.*

Dit voorstel is by veele als een gemene kennis , maar wy nochtans zullen 't bewijzen.

B E W Y S.

Aangezien geen dink in enige stantzy , als door Ghodts meewerking alleen , (*voorst. 12 deel 1*) en Ghodt ten operste in zijne werken bestendig zy ; (*gev. van voorst. 20 deel 1*) indien wy dan op geen uytwendige oorzaken , te weten byzondere acht geven , maar de zaak in zich alleen overwegen , zoo moet men bevestigen , datze altijt zoo veel in zich is , in de zelve stant bestendich blijft. En dit waste bewijzen.

G E V O L G H.

't Lichaam dat eens bewoogen wort , gaat altijt voort bewoogen te werden , ten zy het van uytwendige oorzaken werde belet.

B E W Y S.

Dit blijkt uyt het voorgaande voorstel , doch op dat men het voor-oordeel van de beweging verbetere. *Leez beginz. deel 2 lidt 37 en 38.*

VOOR-

V O O R S T E L X V.

Alle bewooge lichaam strekt uyt zich self daar heen, dat het volgens een rechte en geen kromme lijn, voort gaat bewogen te werden.

Dit voorstel zoud onder de gemene kennissen gestelt mogen werden, maar uyt het voorgezeyde zal ik het dus bewijzen.

B E W Y S.

DE beweging om datze alleenlijk (*voorst. 12 dezes*) Ghodt tot oorzaak heeft, heeft uyt zich geen kraft om wezentlijk te zijn; (*gem.ken. 10 deel 1*) maar wort yder ogenblik als van Ghodtgeschapen, (*zoo blijkt uyt het bewezene ontrent de nu aangetrocke gemene kennis,*) weshalve, zoo lang wy op de natuir van beweging alleen acht geven, zullen wy aan die geen duiring kunnen toeschrijven, als tot des zelfs natuir behoorende, die groter dan een ander begrepen kan werden; maar zoo men wil zeggen, tot de natuir van enich bewoogen lichaam te behooren, dat het enige kromme lijn, door zijn beweging beschrijve, zoo zoud aan de natuir van beweging, toegeschreven werde een langwijliger duiring, als of men stelde, dat de natuir van 't bewoogen lichaam was, daartoe te strekken, dat het voortging volgens een rechte lijn bewoogen te werden; (*gem. ken. 17*) maar dewijl wy, als nu bewezen is, de natuir van beweging zoo een duiring niet toeschrijve kunnen; zoo kunnen wy dan ook niet stellen, dat de natuir van een bewooge lichaam zy, na enige kromme, maar alleenlijk, na een rechte lijn, voort te gaan, bewogen te werden. En dit waste bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

VEEL licht zal dit bewijs aan veele toeschijnen te betouwen, dat tot de natuir van beweging niet meer behoort, datze

datze een kromme, als datze een rechte lijn beschrijve, en dat om datmen geen rechte kan aanwijsen, sonder dat' er een kleinder, 't zy rechte, 't zy kromme gegeven werde, noch enige kromme zonder dat' er een ander kleynder kromme zy; maar dit alles overwogen hebbende, acht ick echter 't bewijs goet te wezen: want het besluit dat gene, 't welk om te bewijzen voorgestelt wert, uyt d' algemene wezentheyt, of wezentlijk onderscheit alleen der lijnen, en niet uyt ygelijks hoegrootheit of toevallich onderscheit. Doch op dat ik een zaak, die door zich klaar genoeg is, door 't bewijzen niet bet duyster make; zende ik de Lezers maar tot de bepaling alleen van beweging, die niet anders bevesticht van de beweging, als een overbrenging van 't een deel van de stôf, uyt de nabuiriheit enz: in de nabuiriheit van andere enz: derhalve dan ten zy wy deze overbrenging zeer eenvoudich begrijpen, dat is, volgens een rechte lijn te geschieden, zoo schrijven wy aan de beweging iet toe, dat in de bepaling des zelfs, of wezentheyt niet wert begrepen, en gevölgelyk tot de natuur des zelfs niet behoort.

G E V O L G H.

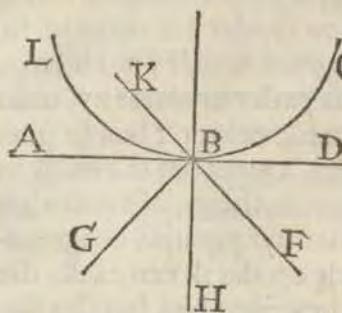
Uyt dit voorstel volgt dat alle lichaam, dat na een kromme lijn bewoogen wert, geduirichlyk van de lijn, na welke het uyt zich selfs zoud voortgaan bewoogen te werden, afwijkt, en dat door kraft van enige uytwendige oorzaak. (voorst: 14 dezes.)

V O O R S T E L XVI.

*Alle lichaam kringswijs bewoogen, als by voorbeeld een steen
in de slinger, wort geduirichlyk bepaalt, dat' et voort-
ga volgens de raaklijn bewoogen te werden.*

B E W Y S.

't **L**ichaam kringswijs bewoogen, wort geduirichlyk van een uytwendige kraft, dat het niet voortga volgens
K een

een rechte lijn bewoogen te werden; (*door't voorg. gevolg.*) maar die kracht ophoudende, gaat het uyt zich voort, volgens een rechte lijn bewoogen te werden, (*voorst. 15.*) ick zeg daar noch by, dat het lichaam kringswijs bewoogen, van een uytwendige oorzaak wort bepaalt, dat het voortga volgens de raaklijn bewogen te werden:

want zoo gy 't ontkent, stel dan eens dat de steen in *B*, van de slinger, by voorbeeld niet volgens de raaklijn *BD*, bepaalt werde, maar volgens een ander, die van 't zelve punt buyten of binnen de kring begrepen zy, gelijk als volgens de lijn *BF*, zoo wanneer de slinger van de zijde *L*, na *B* vooronderstelt wert te komen, of volgens de lijn *BG*, (die ik versta, met de lijn *BH* die van 't middelpunt getrokken wort door d'omtrek, en datze die in 't punt *B* snijt, een hoek te maken, die gelijk is met de hoek *FBH*) zoo wanneer in't tegendeel de slinger van de zijde *C*, na *B* voor onderstelt wort te komen. Maar zoo vooronderstelt wert, dat de slinger die van *L* na *B* kringswijs bewoogen wert, de steen in 't punt *B* bepaalt, datze voortga na *F* bewoogen te werden, zoo zalze nootzaaklijk (*genomen: ken: 18.*) als de slinger door een tegendeelige bepaling van *C* na *B* bewoogen wert, bepaalt werden, volgens de zelве lijn *BF* voort te gaan, door een tegendeelige bepaling, bewoogen te werden, en gevölglyk zal ze na *K* en niet na *G* strekken, 't welk tegen de onderstelling is, en aangezien men geen lijn, die door 't punt *B* getrokken kan werden, anders als de raaklijn stellen kan, met de lijn *BH* de hoeken na de zelve zijde als *DBH* en *ABH* gelijk makende, zoo kan geen ander als de raaklijn gegeven werde, die

*Dit blijkt
uyl voorſt.
18 en 19.
2t 3. Boek
van Euclid.
begin.*

die de zelve onderstelling behouden kan , 't zy dat de flinger van **L** na **B**, of van **C** na **B** wert bewogen; en derhalve kan geen ander als de raaklijn gestelt werde, volgens welke zy strekt bewogen te werden. En dit waste bewijzen.

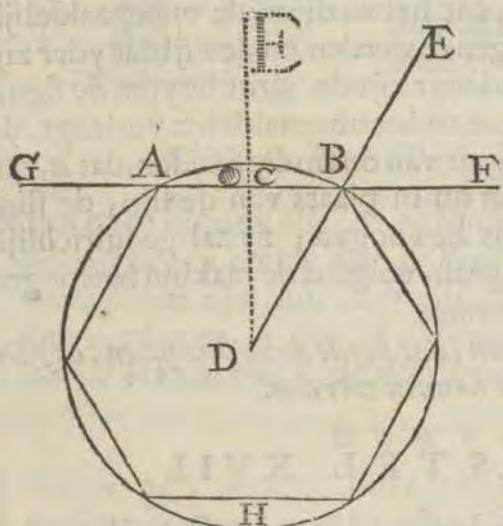
A N D E R S.

Men begrijpe, in plaats van de kring, een zeshoek **A B H** getrokke binnen de kring, en dat het lichaam **C** aande zijde **A B** stil zy: voorts men begrijpe dat de lijn **D B E** (welks een uiteynde ik in 't middelpunt **D**, voor onderstel onbeweglijk, en 't ander beweeglijk) bewogen werde om 't middelpunt **D**, gedurig de lijn **A B** doorsnijdende; zoo blijkt, indien de lijn **D B E** ter wijze begrepen wort, alzoo

te werden bewoogen, ontmoet het lichaam **C** op diet tijt, waarop het de lijn **A B** rechthoekig doorsnijt, dat zy 't lichaam **C** door haar voortstuwing zal bepalen, dat het voortga volgens de lijn **F B A G**, na **G** bewoogen te werde, dat is, volgens de zijde **A B** onbepaalt verlengt. Doch schoon wy nu hier uit lust de seshoek gestelt hebben, zoo moet men ook van alle andere figuuren die wy begrijpen, binnen deze kring getrocken te kunnen werde, 't zelve bevestigen: te weten, als 't lichaam **C** aan een zijde van de figuir stil zijnde, voort gedreyen wert

K 2

van

van de lijn DBE op die tijt, op welke zy de zijden rechthoe-kig doorsnijt, dat het van de zelve bepaalt zal werden, na die zijde onbepaaldelijc verlengt, voort te gaan, bewoogen te werden : men begrijpe dan in plaats van de seshock een rechtlijnige figuir van oneyndige zijden, (dat is na *Archimedis* bepaling een kring) zoo blijkt dat de lijn DBE, waar 't ook zy datze 't lichaam C ontmoet, 't zelve altijt ontmoet op die tijt, waar opze enige zijde van zulk een figuir rechthoe-kig doorsnijt, en zoo zal ze noyt dit lichaam C ontmoeten, of zy zal 't te gelijk bepalen, dat het na die zijde onbepaaldelijc verlengt, voortga bewoogen te werden, en dewijl dat yder zijde, na beyde de zijden verlengt zynnde, altijt buyten de figuir vallen moet, zoo zal deze zijde onbepaaldelijc verlengt, de raaklijn wezen, van een figuir van oneindige zijden, dat is, van een kring. Indien wy dan nu in plaats van de lijn, de slinger begrijpen : krings wijs bewoogen ; zy zal gediurichlijk de steen bepalen voort te gaan, volgens de raaklijn bewoogen te werden. En dit stont te bewijzen.

Hier staat aan te merken, dat beyde deze bewijzen, op yder kromlinige figuir toegepast kunnen werden.

V O O R S T E L X V I I .

*Alle lichaam, krings wijs bewoogen, poocht af te wiken van
't middelpunt van de kring, dien 't maakt.*

B E W Y S .

Soo lang enich lichaam krings wijs bewoogen wert; wert het van enige uytwendige oorzaak gedrongen, die op-houdende, gaat het te gelijk voort, volgens de raaklijn bewoogen te werden, (*door 't voorgaande*) al des zelfs punten, behalve 't welk de kring raakt, vallen buyten de kring, (*beginz: Euclid: voorst: 16 boek 3*) en gevolglijc van 't middelpunt

punt verder af, derhalve dan als de steen, krings wijs bewoogen in de slinger EA, is in't punt A, zoo trachtze voort te gaan volgens die lijn, welks punten verder af zijn van 't middelpunt E, als al de punten van den omtrek LAB; 't welk niet anders is, als trachten af te wijken van 't middelpunt van de kring dienze maakt. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L X V I I I .

Indien enich lichaam als A na enich stil lichaam als B, werde bewoogen, en echter door de stoot van 't lichaam A, niet verliest van zijn stilte, dan zal A van zijn beweeging ook niet verliezen, en zoo A van zijn beweeging niet verliest, zal B ook niet van zijn stilte verliezen.

B E W Y S .

Indien gy't ontkent, stel dat het lichaam A van zijn beweeging verlieze; zonder dat echter 't geen het verlooren heeft, in een ander namelijk B overga, als dit gebeurt, zal'er min hoegrootheit van beweeging in de natuir zijn als te vooren, 't welk ongerijmt is, (*voorst: 13 dezes*) en zoo gaat ook 't bewijs, ten aanzien van de stilte van 't lichaam B, derhalve dan, indiener van 't een in 't ander niet wert overgebracht; behout B al zijn stilte, en A al zijn beweeging. En dit stont te bewijzen.

K 3 VOOR-
S T E L

V O O R S T E L X I X.

Beweging in zich aangemerkt, verschilt van sijn afpaaling na enige zekere zijde, noch 't is nodich dat een bewooge lichaam enige tijt stil zy, als 't na een tegendeelige zijde gevoert, of weèrom gedreven werde.

B E W Y S.

MEn stelle, als in 't voorgaande, dat het lichaam A na B recht uyt bewoogen werde, en van 't lichaam B belet dat het niet verderga; dan zal A (*door 't voorg.*) zijn hele beweging behouden, zonder enige tijt stil te wezen, maar nochtans als 't voortgaat bewogen te werden, wort het niet bewogen na de zelve zijde, waar na 't eerste bewoogen wierde, want 't wort onderstelt van B belet te werde, en dus zijn gehele beweging behouden, en zijn eerste afpaling verloren zijnde, zal het na de tegendeelige zijde, en niet na enige andere bewogen werde, (*volgens 't geen in de verkijkkunae hooft d. 2. gezegd is*) derhalve dan (*gem: ken: 2*) de afpaling behoort niet tot de wezentheit van de beweging, noch het bewogen lichaam is niet enige tijt stil, als 't weèrom gedreven wert. En dit waste bewijzen.

G E V O L G H.

Hier uyt volgt dat beweging tegen beweging niet strijdig is.

V O O R S T E L X X.

Indien 't lichaam A 't lichaam B ontmoette en met zich sleep te, zoo veel beweging als B door d' ontmoeting van A verkrijgt, zal A van de zijne verliezen.

B E W Y S.

ZO gy 't ontkent, stel dan dat B meer of min beweging van A verkrijgt, als A verliest, dit geheele verschil zal tot

 tot de hoegrootheit van de beweging van geheel de natuur by gedaan, of afgenomen moet worden; 't welk ongeijmt is; (*voorst: 13 dezes*) dewijl dan 't lichaam B noch meer, noch min beweging verkrijgen kan, zoo verkrijgt het dan even zoo veel als A verliest. En dit stont te bewijzen.

V O O R S T E L X X I .

Indien 't lichaam A tweemaal grooter zy als B, en even snel bewoogen werde, zoo zal A ook tweemaal meer beweging hebben als B, of kraft om met B gelijke snelheit te behouden.

*Bezie de
figuur van
't voorg.
voorstel.*

B E W Y S .

MEn steld dan, by voorbeelt, in plaats van A tweemaal B, dat is (*volg. d'onderstelling*) eene A gedeelt in twee gelijke deelen, yder van deze B heeft kraft om in zijn stant te blijven; (*voorst: 14 dezes*) en deze kraft is in beyde (*volgens d'onderstelling*) gelijk; indien nu deze twee B t'zaame gevoegt werden, behoudende hun snelheit, zoo wort'er eene A, welks kraft en hoegrootheit gelijk zal zijn met twee B, of het dobbel van een B. Endit stont te bewijzen.

Aanmerk, dat dit ook uyt de bepaling alleen van de beweging blijkt, want hoe 't lichaam dat bewoogen wert grooter is, hoe meer stof dat'er is, die van andere wort afgescheiden, en by gevolg meer van afscheiding, dat is, (bep. 8) meer van beweging. bezie onze vierde aantekening over de bepaling van beweging.

V O O R S T E L X X I I .

Dat het lichaam A gelijk zy met B, en dat A tweemaal snelder bewoogen werde als B, de kraft of beweging in A zal tweemaal zoo veel zijn als in B.

*Bezie de
figuur van
voorst. 20.*

B E W Y S .

MEn stelle dat B als 't eerst-maal zeekere kraft om zich te bewegen ontfing, vier graden van snelheit ontfing:

zoo

zoo daar nu niet bykomt, zal 't voortgaan bewoogen te werden, (*voorst. 14 dezes*) en in zijn stant te volherden. Men stelle nu, dat het ander maal andere nieuwe kraft ontfing, uyt een nieuwe voortstuwing, die gelijk zy met d'eerste, dan zal 't noch boven de vier eerste, andere vier trappen van snelheit verkrijgen, die 't ook (*door't zselve voorstel*) behouden zal, namelijk tweemaal zoo snel, dat is, 't zal even snel bewoogen werde als A, en tegelyk tweemaal zoo veel kraft hebben, te weten, die gelijk zy met A zelf, en derhalve is de beweging in A, tweemaal zoo veel als in B. En dit was te bewijzen.

Aanmerk: dat wy hier door kraft in de bewooge lichamen verstaan, een hoegroothet van beweging, die in gelyke lichamen, na de snelheit van beweging, grooter moeten zijn, voor zoo veel de gelyke lichamen door deze snelheit, van de lichamen, die hen onmiddellijk raken, op dezelve tijt meer afgescheiden werden, dan of ze trager bewoogen wierden, en derhalve (bep. 8) hebben zy ook meer beweeging: maar in de stil zijnde lichamen verstaan wy door kraft van tegenstaan, een hoegroothet van stilte. Hier uyt volgt.

G E V O L G H I.

Hoe de lichamen trager bewoogen werden, hoeze meer van stilte hebben: want zy, ontmoetende of achterhaalt zijnde, van lichamen die snelder bewoogen werden, en min kraft hebben als zy, zullen meer tegenstaan, en ook min van de lichamen, die hen onmiddellijk raken, afgezondert werden.

G E V O L G H II.

Indien't lichaam A tweemaal snelder bewoogen werde als B, en dat B tweemaal groter zy dan A, zoo isser soo veel beweging in de groote B, als in de kleynder A, en gevolglijk ook gelijke kraft.

B E W Y S.

Laat B tweemaal groter zijn als A, en A tweemaal snelder bewoogen werde als B; en voorts dat C tweemaal

maal kleynderzy als *B*, en tweemaal trager bewogen werde als *A*: zoo zal *B* (*voorst. 21 dezes*) tweemaal meer beweging hebben als *C*, en *A* (*voorst. 22 dezes*) tweemaal meer als *C*, derhalve (*gem: ken: 15*) *B* en *A* hebben gelijke beweging: want het is van des beyde bewegings des zelven derde *C* dobbel. En dit was te bewijzen.

G E V O L G H III.

Hier uyt volgt; dat beweging wert onderscheide van snelheit: want wy begrijpen van de lichamen die gelijke snelheid hebben, 't eene meer beweging te kunnen hebben, als 't ander; (*voorst. 21 dezes*) en in tegendeel, van die ongelijke snelheid hebben, datze gelijke beweging kunnen hebben, (*door 't voorg. gevolg*) 't welk uit de bepaaling alleen van beweging, ook wel kan afgenomen werde: de wijl die niet anders is, als een overbrenging van 't een lichaam, uyt de nabuirciteit enz:

Maar hier staat aan te merken, dat dit derde gevolg niet strijdich is met het eerste: want tweezins wert de snelheit van ons begrepen, of voor zoo veel enich lichaam, op de zelve tijt van de lichamen, die 't onmiddelijk raken wert afgescheiden, en zoo veel oock van beweging of stilte min of meer bekomt, of, voor zoo veel 't op de zelve tijt grooter of kleynder lijn beschrijft, en zoo veel oock van beweging wort onderscheiden.

Ik zoud noch andere voorstellingen hier by kunnen voegen, tot meerder verklaring van 't 14de voorstel dezes deels, en de kraften der dingen in yder stant uitleggen: gelijk wy aangaande de beweging gedaan hebben, maar 't zal genoeg zijn het 43de lidt van 't tweede deel der beginzels te doorlezen. Alleenlyk zullen wy een voorstel hier aanknopen, dat nodich is om de dingen die volgen te verstaan.

VOORSTEL XXIII.

Wanneer de wijzen van enich lichaam werden gedwongen verandering te lijden, deze zal altijt de kleynste zijn die gegeven kan werden.

B E W Y S.

Dit voorstel volgt klaar uyt de voorstel 14 dezes.

VOORSTEL XXIV. Regel 1.

Bezie de
figuur van
voorst. 20. Zoo twee lichamen als A en B even gelijk waren, en regelrecht tot malkander even snel bewoogen wierden, zoo worden zy, als ze zich onderling ontmoeten, beyde na een tegendeelige zijde weerboogen, zonder van hun snelheit te verliezen.

In deze onderstelling blijkt klaarlijk, op dat de tegenstrijdicheit van deze lichamen werde weghgenomen; of, datze beyde na een tegendelige zijde bewogen moeten werden, of, dat het een 't ander moet met sich slepen: Want zy zijn alleenlijk maar voor zoo veel de bepaling, en niet voor zoo veel de beweging aangaat, in zich tegenstrijdich.

B E W Y S.

Wanneer A en B zich onderling ontmoeten, moeten zy enige verandering lijden; (*gem: ken: 19*) maar de wyl beweging tegen beweging niet strijdich is, (*gevolg van voorst: 19 dezes*) zoo worden zy niet gedwongen van hun beweging te verliezen; (*gem: ken: 19*) en dus geschiet de verandering alleen maar in de bepaling; maar wy kunnen de bepaling van 't eene, als namelijk van B niet begrijpen verandert te werden, ten zy wy A waar vanze verandert zoud moeten werden, vooronderstellen kraftiger te zijn; (*gem. ken. 20*) maar dit zoud tegen d'onderstelling weze, derhalve dan de wyl de verandering van bepaling, in 't eene niet geschieden kan, zoo moetze in beyde geschieden, namelijk afwijkende A en B na een tegendelige zijde, en niet na enige andere, (*door 't geen in de vrykijkkunde hoofd. 2 gesegt is*) behoudende hun geheele beweging.

VOOR-

V O O R S T E L XXV. Regel 2.

Zoo ze in groote ongelijk waren, B namelijk grooter als A (behoudende 't voorige gestelde) zal A alleenlijk gebogen werde, en zy zullen beyde met de zelve snelheyt voortgaan, bewogen te werden.

Bezie de
figuir van
voorst. 27.

B E W Y S.

WAnneer A kleynder gestelt wort als B, zoo zal 't ook min kraft hebben als B, (voorst. 21 dezes) maar dewijl in deze onderstelling, als ook in de voorgaande, de tegenstrijdicheit maar is inde bepaling alleen; en dat dieshalven, als in 't voorgaande voorstel bewezen is, de verandering maar in de bepaling alleen geschieden moet, zoo zal die alleenlijk geschieden in A en niet in B, (gem. ken. 20) en derhalve zal A van de kraftiger B, na de tegendeelige zijde gebogen werde, zijn geheele snelheit behoudende. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L XXVI.

Zoo ze in groote en snelheit ongelijk waren, B namelijk tweemaal grooter als A, doch de beweging in A tweemaalsnelder als in B, (behoudens 't voorige gestelde) zullen ze beyde na een tegendeelige zijde geboogen werden, yder de snelheyt, die hy te vooren hadd, behoudende.

Bezie de
figuir van
voorst. 27.

B E W Y S.

Als A en B onderling tot malkander bewogen werden, zoo iszer in 't een zoo veel beweging, als in 't ander; (gevolg 2 van voorst. 22 dezes) en de beweging van 't eene is tegen de beweging van 't ander niet strijdich; (gevolg van voorst. 19 dezes) ook zijn de kraften van beyde gelijk (gevolg 2 van voorst. 22 dezes) zoo dat deze onderstellinge geheel gelijk is met die van voorst. 24 dezes, en derhalven zal door 't bewijs des zelfs A en B na een tegendeelige zijde, hun hele beweging behoudende, gebogen werde. En dit stont te bewijzen.

G E V O L G H.

Uyt deze drie voorige voorstellen blijkt klaarlijk, dat de afpaling van een lichaam, op dat het verandert werde, gelijke kraft vereyst als de beweging. Hier uyt volgt, dat een lichaam, 't welk meer als de helft van zijn afpaling, en meer dan 't halve deel van zijn beweging verliest, meer verandering lijdt, als zulk een, dat zijn geheele afpaling verliest.

VOORSTEL XXVII Regel 3.

Zoo ze van gelijke groote zijn; doch dat **B** een weinich snelder als **A** bewogen werde, zoo zal niet alleenlijk **A** na't tegendeel werde geboogen: maar **B** zal ook de helft van snelheid, die 't meer heeft als **A**, in **A** overbrengen, en sy zullen beyde na de zelve zijde, even snel voortgaan bewoogen te werden.

B E W Y S.

A (*Volgens d'onderstelling*) wort niet alleenlijk gestelt in zijn bepaling tegen **B**, maar ook in zijn traagheit voor zoo veel't van stile deelachtig is; (*gevolg 1 van voorst. 22 dezes*) en dus, schoon 't in tegendeel geboogen, en de afpaling alleen verandert wierde, zo zoud echter daar door, de geheele tegenstrijdicheit, van dezelen lichaamen, niet weg genomen werden, en daarom dan (*gem. ken. 19*) zoo moet de verandering, en in de bepaling, en in de beweeging geschieden: Maaraangezien **B** na d'onderstelling snelder bewogen wert als **A**; zoo zal ook **B** (*voorst. 22 dezes*) kraftiger zijn als **A**, en derhalven (*gem. ken. 20*) zal de verandering in **A**, voortkomen van **B**, van welk het na't tegendeel geboogen wert. *End it was't eerste.*

Voorts, zoo lang het tragerals **B** wert bewoogen, wert het

het *B* zelf tegen gestelt; (*gevolg 1 van voorst. 22 dezes*) derhalven dan, moet de verandering zoo lang geschieden, (*gem: ken: 19*) tot dat het niet trager als *B* bewogen werde, maar in deze onderstelling, is geen oorzaak zoo kraftich, die 't dringen zoud snelder als *B* bewogen te werde; want indien 't van *B* gedreven kond werden zooodanich, dat het snelder dan *B* bewogen wierd; zoo zouden deze lichaamen meer verandering als nodich was lijden, om hun tegenstrijdicheit weg te nemen, die waarlijk (*als nu terftont is bewezen*) weg genomen wert, als *A* niet trager dan *B* wert bewoogen, en derhalve (*voorst. 23 dezes*) kan't van *B* niet werde gedreven dat het snelder als *B* zelfbewogen werde, de wijl 't dan, als 't van *B* wort voortgedreven, niet trager als *B* bewogen kan werden, noch ook snelder; zoo zal 't dan evenwel voortgaan bewoogen te werden. Verder, indien *B* min dan de helft van snelheit, die 't meer heeft als *A*, overbrengt in *A*, zo zal *A* trager als *B* voort gaan bewogen te werden; maar indien meer als de helft, zal *A* snelder voortgaan bewooge te werden, 't welk, gelijk wy nu al bewezen hebben, beyde ongerijmt is. Derhalve dan geschiet de verandering tot zoo verre, dat *B* de helft van 't verschil van snelheit heeft overgebracht in *A*, en gevogelijk zoo veel (*voorst. 20 dezes*) van de zijne verlooren. En alzoo zullen ze beyde zonder enige tegenstrijdicheyt voortgaan, even snel na de zelve zijde bewoogen te werden. En dit waste bewijzen.

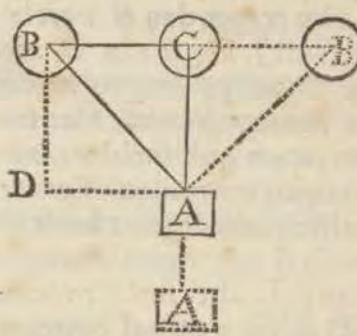
G E V O L G H.

Hier uyt volgt, hoe enich lichaam snelder wert bewoogen, hoe 't meer is afgepaaltdvoort te gaan, om na die lijn, waart naa' t bewoogen wert, bewoogen te werden.

B Y V O E G Z E L.

Op dat de Leezer de kraft van afpaaling, hier met de kraft van beweeging niet verwarrre, heeft het ons goet gedacht

dacht eenige dingen hier by te voegen, waar door de kraft van afpaaling, onderscheide van die van beweging, verklaart wert. Zoo de lichaamen A en C gelijk, en met gelijke snelheit tot malkander lijnrecht bewoogen, begreepe werden; dan werden dese twee (*voorst: 24 dezes*) behoudende hun geheele beweeging, na't tegendeel geboogen; maar zoo 't lichaam C zy in B, en scheef bewoogen wort na A, is 't klaar, dat het, om zich na de lijn BD of CA te beweegen, min afbepaalt zy; zo dat schoon 't met A gelijke beweging heeft, echter

is de kraft van d'afpaaling van C lijnrecht bewooge na A, die gelijk is met de kraft van afpaaling van A, grooter, als die van de afpaaling des zelven C bewooge uyt B na A, en zy is zoo veel grooter als de lijn BA grooter is, als de lijn CA; want zoo veel als de lijn BA grooter is, als de lijn CA, zoo veel meer tijt ook

(wanneer Ben A even snel, gelijk

hier onderstelt wert, bewooge werden) heeft B noodigh, om na de lijn BD of CA, waardoor d'afpaaling van A wort tegen gegaan, te konne bewooge werden; alzoo wanneer C uyt B, A zelf ontmoet zal 't afbepaalt werden, even als of 't volgens de lijn AB na B (welk ik onderstel even wijkt af te zijn van C, als C wijkt af is van B, wanneer 't in dat punt is, waar in de lijn AB de verlengde lijn BC doorsnijt) voortging bewoogen te werden; maar A zal, behoudende zijn geheele beweeging, voortgaan na C bewogen te worden, en 't lichaam C met zich voort drijven; want B zoo lang 't volgens de hoeklijn AB tot beweging afbepaalt is, en met A in gelijke snelheit bewoogen wert, vereischt meer tijt als A, om met zijn beweeging enig deel van de lijn AC te beschrijven, en voor zoo veel wort het

het, de afpaaling van 't lichaam *B*, dat kraftiger is, tegen gestelt. Maar op dat de kraft van afpaaling van *C* uyt *B* na *A* bewooge gelijk zy, voor zoo veelze van de lijn *CA* deelachtig is, met de kraft van afpaaling van *C*, lijnrecht na *A* bewooge, (of volgens d'enderstelling van *A*) zoo zal *B* nootzaakkelyk zoo veel trappen van beweeging meer als *A* moeten hebben, als de lijn *BA* grooter is dan *CA*, en dan wanneer't het lichaam *A* scheef ontmoet; wort *A* in tegendeel na *A* en *B* na *B*, yder zijne heele beweeging behoudende, geboogen; maar indien 't verschil van *B* boven *A* grooter is, als dat van de lijn *BA* boven de lijn *CA*, dan zal *B*, *A* drijven na *A*, en 't zelve van zijn beweeging meedelen zoo veel, tot dat de beweeging van *B* zich heeft tot die van *A*, als zich de lijn *BA* heeft tot die van *CA*, en zoo veel beweeging verlooren hebende als 't in *A* heeft overgebracht, zal 't voortgaan na die zijde bewoogen te werden, waar na 't eerst bewoogen wierde; by voorbeelt, indien de lijn *AC* zy tot de lijn *AB*, als 1 tot 2, en de beweeging van 't lichaam *A*, tot die van 't lichaam *B*, als 1 tot 5, dan zal *B* een trap van zijn beweeging overbrengen in *A*, en zal het na 't tegendeel drijven, en met de vier overige trappen voortgaan, na de zelve zijde, waar na 't zich eerst streckte, bewoogen te werde.

VOORSTEL XXVIII. Regel 4.

Indien 't lichaam A geheel stil lagh, en een weynich grooter waer als B, hoe snel ook B bewoogen mocht werden na A, noyt zal 't A zelf beweegen, maar van 't zelve, behoudende zijn geheele beweeging, naa 't tegendeel gedreve werden.

*Exie de
figuir van
voorst. 27.*

A Anmerk: dat de tegenstrijdicheit van deze lichamen weggenomen wert drievoudich, of, als 't een 't ander met

met zich sleept, en daar na even snel voortgaan na de zelve zijde bewoogen te werden, of, als 't een wert geboogen na 't tegendeel, en 't ander zijn geheele stilte behoude, of, als 't een in tegendeel wert geboogen, en in 't ander iet van zijn beweeging overbrengt, geen vierde isser, (*uyt kraft van voorst. 13 dezes*) derhalve zal dan nu (*voorst. 23 dezes*) te bewijzen zijn, dat de minste verandering, na onze onderstelling, in deze lichamen geschiet.

B E W Y S.

Indien B bewoog A, tot datze beyde voortgingen met dezelve snelheyt bewoogen te werden, 't zou moeten (*voorst. 20 dezes*) alleenlijk zo veel van zijn beweging in A overbrengen, als A bekomt, (*voorst. 21 dezes*) en meer dan de helft van sijn beweging verliezen, en by gevolg (*gev. van voorst. 27. dezes*) ook meer dan de helft van zijn afpaaling, en dus zou 't meer verandering lijden dan of 't alleenlijk zijn afpaaling verloor. En zoo A iet van zijn stilte verloor, doch niet zoo veel, dat het eyndelijk in gelijke snelheyt met B voortginge bewoogen te werden, dan wort de tegenstrijdicheit van deze lichamen niet wech genomen; want A door zijn traacheit, voor zoo veel 't van stilte meedeelt, (*gev. 1. van voorst. 22. dezes*) zal de snelheyt van B tegengaan, en dus zal B geboogen moeten werden na 't tegendeel, en zijn geheele afpaaling, en het deel van die beweeging, die 't in A heeft overgebracht, verliezen; 't welk ook een grooter verandering is, dan oft d'afpaaling alleen verloor. Derhalve dan zal de verandering na onze onderstelling, dewijlze in d'afpaaling alleen is, de kleynste, die in de lichamen zijn kan, wezen, en by gevolg (*voorst. 23. dezes*) zal geen ander geschieden. En dit was te bewijzen.

Komt in aanmerking, dat wy in 't bewijs van dit voorstel, 't geen ook in d' andere plaats heeft, het 19 voorstel dezes, waar door bewezen wort; dat wel de geheele afpaaling veranderen,

ren, en evenwel de beweeging in't geheel blijven kan, niet hebben aangetrokken. Waar op nochtans acht genoomen moet werden, op datmen de kraft van't bewijs wel begrijpe. Want in't 23 Voorſt, dezes, zeyden wy niet, dat de verandering altijt volstrektelijk de kleynste zal zijn; maar de kleynste die gegeven kan werden. Dat nu zulk een verandering die in afpaaling alleen bestaat, kan gegeven werden, gelijk wy in dit bewijs onderstelt hebben, blijkt uyt voorſt. 18 en 19 dezes met het gevolg.

VOORSTEL XXIX. Regel 5.

Indien't stil wezend lichaam A kleynder waer als B, zoo zal 't schoon B traag na A bewoogen wierd, het met zich bewegen, en in't zelve, een zulk deel van beweeging overbrengen, dat ze daarna beyde even snelijk bewoog werden. Lees beginz: deel 2 lidt 50.

In deze Regel ook, als in de voorgaande, kanmen alleenlijk maar drie gevallen verstaan, waar door deze tegenstrijdigheid weg genomen wert; maar wy zullen bewijzen dat na onze onderstelling, in deze lichaamen de kleynste verandering geschiet, en dieshalve dat ze (*voorſt. 23 dezes*) ook op zulk een wyz veranderen moeten.

B E W Y S.

V Olgens onze onderstelling, brengt B over in A (*voorſt. 21 dezes*) min dan de helft van zijn beweging, en (*gevolg van voorſt. 17 dezes*) min dan de helft van sijn afpaaling, doch indien B, A niet met zich sleepte, maar na't tegendeel geboogen wierde, zoo verloor het zijn geheele afpaaling, en daar geschiede grooter verandering, (*gevolg van voorſt. 26 dezes*) en noch veel grooter: zoo 't zijn geheele afpaaling, en met eene, een deel van zijn beweeging verloor, gelijk in't derde geval vooronderstelt wert; derhalve dan de verandering, na onze onderstelling, die in deze lichaamen geschiet, is de kleynste. En dit was te bewijzen.

M

VOOR-

Bezie de
figuur van
voorſt. 30.

VOORSTEL XXX. Regel 6.

*Indien't stilwezend lichaam A, naaukeurich gelijk waar met B,
en tot het zelve bewogen wierde, 't zou eensdeels daar
van voortgedreven, anderdeels na't tegendeel
te rug gedreven werde.*

Hier ook gelijk in 't voorgaande, kunnen maar alleenlijk drie gevallen verstaan werden, en dus staat te bewijzen; dat wy hier de kleynste verandering, die gegeven kan werde, stellen.

B E W Y S.

Indien't lichaam B 't lichaam A met zich sleept, tot datze even snellijk voortgaan bewogen te werden, dan zal zoo veel beweging in 't een zijn, als in *(voorst. 22. dezes)* en *(gevolg van voorst. 27 dezes)* 't zal de helft van zijn aspaaling, en ook *(voorst. 20. dezes)* de helft van zijn beweeging verliezen moeten; maar indien't van A na't tegendeel te rugh gedreven werdt, zal't zijn geheele bepaalinh verliezen, en zijn geheele beweeging behouden, *(voorst. 18. dezes)* welke verandering gelijk is, met de voorgaande; *(gevolg van voorst. 26. dezes)* maar geen van deze kan geschieden: want indien A zijn stant behiel, en de bepaaling van B verandere kond; zoo waar 't nootzaaklijk (*gēm:ken: 20.*) kraftiger als B, en dit waar tegen d'onderstelling. En indien B, A met zich sleepte, tot datze even snel bewooge wierden, zoo waar B kraftiger als A, en dit waar ook tegen d'onderstelling. Dewijl dan geen van beyde zijn kan, zoo geschiet het derde: namelijk dat B, A een weynich voort, en van A te rug gedreven wort. En dit stont te bewijzen. *Leez beginz. deel 2. lidt 51.*

VOOR-

VOORSTEL XXXI. Regel 7.

*Indien B en A na een zelue zijde bewooge wierden, A wat Bezij de si-
traager maar B kort volgende snelder; also dat het 't eynde- guir van 't
lykraakte, en dat A grooter was dan B, maar 't verschil van voorgaande
voorstel.*

*Snelheyt in B meer was, als 't verschil van grootheit in A;
dan zal B van zijn beweeging zoo veel overbrengen in A,
dat ze daar na evensnellijk na de zelue zijde voortgaan. doch
als in tegendeel 't verschil van grootheyt in A meer was, als
't verschil van snelheyt in B, dan zal't daar af, behoudens
zijn geheele beweeging, na de tegendeelige zijde gebogen
werde.*

Leez beginz: deel 2 lidt 52.hier kunnen wederom als in 't voorgaande, alleenlijk maar drie gevallen aangemerkt werden.

B E W Y S.

VAn 't eerste deel. B kan van A, om dat het (voorst: 21 en 22 dezes) voor onderstelt wert kraftiger te zijn, na de tegendelige zijde niet gebooge werden; (gem: ken: 20) derhalve de wijl B kraftiger zy, zo zal't A met zig bewegen, en dat alzoo, datze beyde met gelijke snelheit voortgaan bewoogen te werden, want dus, als licht uyt het voorgaande kan blijken, zal de kleynste verandering geschieden.

Van 't tweede deel. B kan A, als dat min kraftig (voorst: 21 en 22 dezes) voor onderstelt wert, niet voortdrijven, (gem: ken: 20) noch van zijn beweeging iet meedeelen; zoo dat (gev. van voorst: 14 dezes) B zijn geheele beweeging niet na de zelue zyde behouden zal: want 't wort van A vooronderstelt belet te werden, derhalve dan, (door 't geen hoofd. 2. van de verkijkkunde gezegd is) zoo wort het, behoudens zijn geheele beweeging, (voorst: 18 dezes) na de tegendelige, en niet na enige ander zijde bewoogen. Endit stont te bewijzen.

Aanmerk. dat wy hier en in de voorgaande voorstellen, als voor bewezen nemen, dat alle lichaam, eenigh ander

*lijnrecht ontmoetende, van 't welk het geheelijk, dat het na de-
zelve zijde niet verder voortga, belet wert, moet na de tegen-
deelige, en niet na eenige andere zijde geboogen werde, 't welk
op dat men't versta, leez verkijkkunde hoofd: 2.*

B Y V O E G Z E L.

TOt noch toe hebben wy, om te verklaren de verande-
ringen der lichamen, die uyt onderlinge voortstuwing
geschieden, aangemerkt twee lichamen als afgezondert van
alle andere, zonder acht te geven op de lichaamen, die hun al-
om omvangen: maar nu zullen wy den stant der zelver en
de veranderingen, ten opzicht van de lichaamen, waar van ze
alom omvangen werden, overweegen.

V O O R S T E L XXXII.

Indien 't lichaam B alom omvangen wort van bewooge lichaamtjes, die met gelijke kraft na alle zijden te gelyk drijven, zoo zal't op de zelve plaats, zoo lang'er geen ander oorzaak bykomt, onbeweeglijk blijven.

B E W Y S.

DIt voorstel is door zich klaar: want zoo 't na eenige
zijde, door voortstuwing van lichaamtjes van een zijde
komende, bewoogen wierde; de lichaamtjes die 't bewoo-
gen, zouden 't met groter kraft drijven, als d'andere die 't op
de zelve tijt na een tegendelige zijde drijven, en geen uytwer-
king bekomen konnen (*gem.k.20*) 't welk tegen d'onderstel-
ling waar.

V O O R S T E L XXXIII.

*'t Lichaam B, behoudens 't voorige gestelde, kan door
van buyten komende kraft, schoon kleyn zijnde, ech-
ter na yder zijde bewoogen werde.*

B E W Y S.

Alle lichamen die B onmiddelijk raaken, om datze
(volgens d'onderstelling) in beweging zijn, en B (*door
't voor-*

't voorgaande, onbeweeglijk blijft, worden, zoo haast zy *B* raaken, behoudende hun heele beweging, na een ander zijde geboogen, (*voorst: 28 dezes*) alzoo dat *B* van de lichaamen die het onmiddelijk raaken, van zelf geduirich wort verlaten; hoe groot dat *B* dan ook verziert werdt te wezen; zoo wort echter geen werking vereyst, om het, van de lichaamen die onmiddelijk raaken, af te zonderen; (*door 't geen wy op bep. 8 ten 4de aangemerkt hebben*) derhalve kan geen uytwendige kraft, hoe kleyn wy die ook verzieren willen, daar tege stooten, die niet grooter zy, als de kraft die *B* heeft om in de zelue plaats te blijven, (*want dat het geen kraft heeft om, de lichaamen onmiddelijk raakende, aan te hangen, is nu al beweven*) en die ook, gevoegt zijnde by de voortstuwing der lichaamtjes, die *B* gelijklijk met uytwendige kraft na de zelve zijde drijven, niet grooter zy, als de kraft van andere lichaamtjes, die *B* na de tegendeelige zijde drijven; (*want zonder uytwendige kraft wierd die, met deeze gelijk gestelt*) derhalve dan (*gem. ken. 20*) zal van deze uytwendige kraft, schoonze kleyn verziert wert, 't lichaam *B* na yder zijde bewoogen werde. En dit stont te bewijzen.

V O O R S T E L XXXIV.

't Lichaam *B*, behoudens 'tvoorige gestelde, kan niet snelder, als 't van d' uytwendige kraft is voortgedreven, bewoogen werde, schoon de deeltjes, waar van 't omvangen wert, veel snelder werden bewoogen.

B E W Y S.

DE lichaamtjes, die door uytwendige kraft, gelijklijk 't lichaam *B* na de zelve zijde drijven, schoonze veel snelder, als d' uytwendige kraft *B* bewoogen heeft, bewoogen werden; echter om datze (*door a'onderstelling*) geen grooter kraft, als de lichaamen die *B* na tegendeel drijven,

M 3

heb-

hebben, zullenze alleenlyk om deze tegen te staan, al de kraften van hun afpaaling besteeden, zonder aan't zelve (*voorst. 32 dezes*) eenige snelheyt meete delen: derhalve dan, de wijl geen andere omstandicheden, of oorzaaken vooronderstelt werden, zal *B* van geen ander oorzaak enige snelheit, als van d'uytwendige kraft, ontfangen; en dienvolgens (*gem. ken. 8 deel 1*) kan't niet snelder, als 't van d'uytwendige kraft is voortgedreven, bewoogen werde. En dit stont te bewijzen:

V O O R S T E L XXXV.

*Als 't lichaam *B* dus van d'uytwendige voortstuwing wort bewoogen, ontfangt het 't grootste deel van zijn beweeging, van de lichamen, waar van't geduirich omvangen wort, en niet van d'uytwendige kraft.*

B E W Y S.

't **L**ichaam *B*, schoon't zeer groot verziert wert, moet door voortstuwing, al schoon zeer kleyn, bewooge werden, (*voorst. 33 dezes*) men begrijpe dan 't lichaam *B* viermaal zoo groot als dat, door welks kraft het wert voortgedreven, en om datze (*door 't voorgaande*) beyde evensnel moeten werden bewoogen, zal ook in *B*, viermaal zoo veel beweging als in 't uytwendich lichaam zijn; waar van't wort voortgedreven, (*voorst. 21 dezes*) en dieshalve (*gem. ken. 8 deel 1*) heeft het niet van d'uytwendige kraft, 't voornaamste deel van zijn beweeging. En de wijl buyten deze geen andere oorzaaken, als de lichaamen, waar van't geduirich omvangen wert, vooronderstelt werden, (*want B* wort uyt zich onbeweeglijk gestelt) zoo heeft het derhalve dan 't voornaamste deel van zijn beweeging, van de lichamen alleen (*gem. ken. 7 deel 1*) waar van't omvangen wert, en niet van d'uytwendige kraft. En dit stont te bewijzen.

Aanmerk, dat wy hier niet zeggen kunnen als booven, dat de bewee-

beweeging van deeltjes komende van de een zijde, vereischt wert, Bezie voor-
 om tegen te staan¹ de beweeging van deeltjes, komende van't te- stel 24 de-
 gendeel: want lichaamen met gelijke beweeging (als deze voor- zes, want
 onderstelt werden) tot malkander bewoogen, zijn door afpaal- daar is be-
 ling alleen, en niet door beweeging tegen strijdich, (gevolg van wezen, dat
 voorst: 19 dezes) en dus om zich onderling tegen te staan, be- twee lichaam-
 steden zy de afpaaling alleen en niet de beweeging, en dies vol- men in zich
 gens 't lichaam B kan niets van afpaaling, en by gevolg (ge- onderling
 volg van voorst: 27 dezes) ook niets van snelheid, voor zoo tegen te
 veel die van beweeging wort onderscheiden, van d'omleggende staan, wel
 lichaamen ontfangen: maar beweeging wel, jaa, kraft van buiten hun afpaal-
 daar by komende, moet het daar vanootzaaklyk bewoogen wer- ling, maar
 de, gelijk in dit voorstel bewezen, en uyt de wijze, waar door wy niet hun be-
 voorst: 33 bewezen hebben, klaart te zien is. weeging be-
freeden.

V O O R S T E L XXXVI.

Indien eenig lichaam, by voorbeeld onze handt, naa wat zijd²
 't ook waar, met gelijke beweeging alzoo kond bewoogen wer-
 de, dat het geen lichaamen op enige wijs tegenstande, noch
 ook op enige wijs van andere lichaamen tegengestaan wierde:
 dan zullen nootzaaklyk in die ruymte, waar door 't dus be-
 woogen wert, zoo veel lichaamen naa d'een zijde, met kraft
 van snelheid onder zich, en met de handt gelijk, als naa d'an-
 der, bewoogen werden.

B E W Y S.

Geen lichaam kan door ruymte, als die van lichaamen
 vol is, bewogen werde: (voorst. 3 dezes) ik zeg dan, dat
 de ruymte, waar door onze handt dus bewoogen kan werden,
 van lichaamen, die alzoo, als wy gezeit, hebben zullen werde
 bewoogen, vervult wert: Indien gy 't ontkent, stel dan
 datze rusten, of op enige andere wijs bewoogen wer-
 den, zoo ze rusten, zullenze nootzaaklyk de beweeging van
 onze handt tegenstaan, zoo lang (voorstel 14 dezes) tot
 dat

dat de beweeging des zelfs hen wert mede gedeelt, op dat ze eyndelijk met de zelve in gelijke snelheit, na de zelve zijde bewooge werden, (*voorst. 20 dezes*) maar in d'onderstelling werden ze gestelt niet tegen te staan, derhalve worden deze lichaamen bewoogen. *En dit was't eerste.*

Voorts, zy moeten na yder zijde bewooge werden, indien gy 't ontkent stel dan, dat ze na enige zijde niet bewooge werden: namelijk van A na B, zoo dan de handt van A na B bewoogen wert, de bewoogelichaamen zullen nootzaakklyk (*door't eerste van dit voorstel*) de handt, en dat na u onderstelling, dooreen andere afpaaling verscheide met die van haar, ontmoeten, en tegenstaan zoo lang (*voorst. 14 dezes*) tot datze met haar na de zelve zijde bewoogen werden; (*voorst. 24 en byvoegzel van voorst. 27 dezes*) maar zy (*volgens d'onderstelling*) staan de handt niet tegen, derhalve zullenze na yder zijde bewoogen werden. *En dit was't tweede.*

Wijders, de lichaamen zullen met gelijke kraft van snelheit onder zich, na d'een en d'ander zijde bewooge werden: want zoo ze niet met gelijke kraft van snelheit, werden onderstelt bewogen te werden, stel dan dat die, die van A na B

C | bewooge werden, met geen zoo grooten kraft,
als die van A na C, bewooge werden; wes-
A | B halve indien de handt met de zelve snelheit
(want datze met gelijke beweeging, na yder zijde, zonder tegenstant bewooge kan werden, wort vooronderstelt) waar doorde lichaamen van A na C bewooge werden, van A na B bewooge wierd, dan zouden de lichaamen, bewogen van A na B, de hant tegestaan, zoo lang (*voorst. 14 dezes*) tot datze met de zelve, in gelijke kräft van snelheit bewooge wierden, (*voorst. 31 dezes*) maar dit is tegen d'onderstelling, derhalve dan; zy zullen met gelijke kraft van snelheit na d'een en d'ander zijde bewooge werden. *En dit was't derde.*

Eyndelijk indien de lichaamen niet, met de handt in gelijke kraft van snelheit, bewooge werden, dan zal de handt tra a
ger-

ger of met min kraft van snelheyt, snelder of met meer kraft van snelheyt, als de lichaamen bewoogen werde, indien 't eerste, zoo zal de handt de lichaamen, die haar na de zelve zijde volgen, tegenstaan, (*voorst. 31 dezes*) indien 't laatste, zullen de lichaamen, die de handt volgt, en waar meezy na de zelve zijde bewoogen wert, de hand tegenstaan, (*voorst. 31 dezes*) 't geen beyde tegen d'onderstelling is; derhalve dan, dewijl de handt noch trager, noch snelder bewooge kan werden, zoo zalze met gelijke kraft van snelheyt, als de lichaamen bewoogen werde. En dit was te bewijzen.

Indien gy vraagt, waarom ik met gelijke kraft van snelheyt, en niet volstrektelijk met gelijke snelheit zeg? zoo lees 't byvoegzel van 't gevolg van voorst: 27 dezes. Indien ghy noch vraagt, of de handt, terwylze by voorbeelt van A na B bewoogen wert, de lichamen op de zelve tijt van B na A met gelijke kraft bewoogen zijnde, niet tegen staat? zoo lees voorst. 33 dezes, daar uyt gy verstaan zult, dat de kraft der zelverwert geboet, door de kraft der lichamen, (want deze kraft, door 't derde van dit voorstel, is met die gelijk) die van A na B met de handt, op de zelue tijt bewooge werden.

V O O R S T E L XXXVII.

Zoo enich lichaam als A, na yder zijde, van yder kleyne kraft bewooge kan werden, 't wort nootzaaklyk, van lichamen die onder zich in gelijke snelheit bewoogewerden, omvangen.

B E W Y S.

't **L**ichaam A moet al om van lichaamen omvangen werden, (*voorst: 6 dezes*) die gelijkmatig na yder zijde bewoogen werden: want indien ze stil waren, zoud 't lichaam A niet na yder zijde, van yder kleyne kraft, als vooronderstelt wert, bewoogen kunnen werden, maar ten minste van zoo grooteen, die ook de lichaamen, A onmidlijk
N raakende

rakende, zoud kunnen met zich bewegen; (*gem. ken. 20 dezes*) voorts, indien de lichaamen, die A omvangen, na d'een

A**C** **B** zijde met grooter kraft, als na d'ander bewoogen wierden: naamelijk van B na C, als van C na B, de wijl't alom van bewoogde lichaamen omvangen wert, (als nu beweezen is) zoo zullen nootzaaklijk (door't geen wy voorst. 33 bewezen hebben) de lichaamen bewoogen van C na B, met zich A na de zelve zijde sleepen, en dus zal yder kleyne kraft, om A na B te bewegen niet genoeg zijn, maar stiptelijk zoo groot een, die 't verschil van de lichaamen van B na C komende vervult; (*gem. ken. 20*) derhalve, zy moeten door gelijke kraft na yder zijde bewooge werden. En dit waste bewijzen.

B Y V O E G Z E L.

DE wijl deze dingen, ontrent de lichaamen die vloeyigh genoemt werden, geschieden: zoo volgt dat dit vloeyige lichaamen zijn, die in veel kleyne deeltjes, na yder zijde met gelijke kraft bewooge, gedeelt zijn; en schoon deze deeltjes niet kunnen, ook door 't alderscherpste gezicht, gezien werden, zoo mach echter daarom 't geen wy nu klaarlijk bewezen hebben, niet werden ontkent: want uyt voorstel 10 en 11 is zulk een fijnheit van natuir klaarlijk betoogt, die (de zinnen vry aftergelaten) door geen gedachten af bepaalt, noch bereykt kan werden. Wijders, aangezien ook uyt het voorgaande genoegzaam blijkt, dat lichaamen door hun stilte alleen, andere lichamen tegenstaan, en wy in hardicheit niet anders door de zinnen gewaar worden, als dat de deelen van de harde lichamen, de beweging van onze handen tegenstaan: zo besluyten wy ook klaarlijk, dat zoodanige lichamenhardt zijn, waar van al de deeltjes in zich, onderling stil zijn.
Lees Beg: deel 2 lidt 54, 55, 56.

Eynde van 't tweede Deel.

Beginzelen der W Y S B E G E R T E

Na de Meetkonstige wijze bewezen.

III. D E E L.

DE algemeene beginzelen der natuurlijke dingen aldus bewezen zijnde, laat ons nu voortgaan ook die, welke hier uyt volgen, te verklaren. Maar aangezien deze veel meer zijn, als oyt onze ziel door gedachten zalkonnen na speuren, en dat wy van hen niet bet om 't een, als om 't ander te overwegen, bepaalt werden: zoo zullen wy een kort verhaal van de voornaamste verschijnzelen, welkers oorzaken hier t'onderzoeken staan, voor oogen stellen. Doch dit hebt gy in 't derde deel der Beginzelen van lidt 5 tot 15. En van lidt 20 tot 43 stelt *Des Cartes* d'onderstelling voor, die hy d'alerbequaamste, niet alleenlijk om de hemelsche verschijnzelen te verstaan, maar ook om de natuurlijke oorzaken der zelver t'onderzoeken, oordeelt. Voorts de wyl het, om de natuur van planten of menschen te verstaan, 't alderbeste middel zy t'overdenken, op wat wijs zy allengskens uyt zaaden geboren, en geteelt werden, zoo staan ons alzulke beginzelen uyt te vinden, die zeer eenvoudig zijn, en licht om kennen, waar uyt wy zulle kunnen bewijzen, dat, en de sterren, en de aarde, en eyndelijk alle dingen die in deze zienlijke werelt bevonden werden, gelijk als uyt enige zaaden kunnen voortkomen: schoon wy zeer wel weten, datze alzoo niet voortgekomen zijn: want dus zullen wy veel better, de natuur der zelver verklaren, dan of wy die maar alleenlijk zoodanig alsze nu zijn, beschryve wilden. Ik zeg dat ons alzulke beginzelen staan uyt te vinden, die zeer eenvoudig zijn en licht om verstaan, om dat ten zy die zodanich zijn, wy

N 2 hen

hen niet noodig zullen hebben, want hierom alleenlijk, verdichten wy zaaden aan de dingen, op dat ons te lichter de natuur derzelver bekent werde, en wy na de wijz der wiskundigen, van d' alderklaarste dingen tot die bet duister, en van d' aldereenvoudigste, tot die bet zaam gezet zijn, zouden opklimmen.

Ik zeg ook noch van dusdanige uyt te vinden, waar uyt wy zulle bewijzen, dat de starren, aarde enz. kunnen voortkomen: want zoodanige oorzaken waar mē zich doorgaans de starrekundige vernoegen, die alleenlijk maar dienen, om de hemelsche verschijnzelen te verklaaren, zoeken wy niet: maar alzulke, die ons ook tot kennis van die op aarde zijn, (om dat wy naamelijk oordeelen, dat alles wat wy op aarde aanmerken te geschieden, getelt moet werden onder de verschijnzelen van de natuur) leyde kunnen. In een goede onderstelling dan, op dat zoodanige beginzelen mochten werden gevonden, zijn deze volgende dingen in acht te nemen.

I. Datze geen tegenzeggelijkeit (in zich alleenlijk aange merkt) inwikkele.

II. Datze d' aldereenvoudigste zy, die gegeven kan werden.

III. Datze, 't geen uyt het tweede volgt, 't alderlichst te kennen zy.

IV. Dat alles, wat inde geheele natuur is, daar van afgeleit kan werden.

Eyndelijk hebben wy gezegd een onderstelling te mogen nemen, waar uyt wy, als uyt een oorzaak de verschijnzelen van de natuur kunnen afleyden, schoon wy zeer wel weeten, datze niet aldus geworden zijn. Doch op dat dit verstaan werde, gebruyk ick dit voorbeeld: Indien iemand op papier een kromme lijn, die wy brandtsneê noemen, beschreyven vint, en des zelfs natuur onderzoeken wil;

wil; of hy vooronderstelt dat deze lijn eerst uyt zeeker keegel gesneden, en daar naa op 't papier gedrukt is, of datze uyt de beweeging van twee rechte lijnen beschreeve, of op enige andere wijs is geworden, 't is even veel: als hy maar alleenlyk uyt het geen onderstelt wert, al d'eygenschappen van de brandtsneē bewijze: Jaa schoon hy weet, datze op 't papier uyt indrukking van de gesneēn keegel geworden is, echter zal hy na behagen een ander oorzaak, die hem, om al de eygenschappen van de brandtsneē te verklaaren, d'alerbequaamste schijnt, kunnen verdichten: dus ook is 't ons, om de teekenen van de natuir te verklaaren, geoorloft, eenige onderstelling na behagen aan te neemen, als wy maar al de verschijnzelen van de natuir, door wiskonstige gevolgen daar van afleyden, en dat bet aamerkens waardich is, wy zullen naauwelijk iets aannemen kunnen, waar van niet de zelve gewrochten, hoe wel misschien werkelijker, door de wetten van de natuir te vooren verklaart, afgeleyt kunnen werden: want aangezien de stōf door behulp van die wetten alle vormen, daar toe zy bequaam is, d'een na d'ander aanneemt, zoo zullen wy indienwe deze vormen in orde overweegen, eyndelijk tot de vorm van deze werelt koome kunnen. En dus is uyt een valsche onderstelling voor geen doooling te vreezen.

E Y S C H.

DAAR wort geleyscht datmen toesta, dat Ghodt al de stōf, waar uyt deeze zienlijke weerelt is t'zaam gestelt, in 't beginzel heeft gedeelt in gelijke deeltjes, en die niet rondt, de wijl veel bolletjes gelijkkelijk t'zaam gevoegt geen verknachte ruymte vervullen: maar van enige andere gestalte, en van hoegrootheit middelmaatich, of tusSEN al die, waar uyt nu de heemelen, en starren

N 3

t'zaam-

t'zaam gestelt worden, middelbaar, en datze in zich zoo veel beweging, als'er nu inde werelt gevonden wert, gehadt hebben, en gelijkelijk zijn bewoogen geweest; zoo wel de byzondere om hun eige middelpunt, en onderling onderscheiden, om een vloeyig lichaam, hoedanig wy achten den hemel te zijn, t'zaam te stellen: als ook veel te gelijk, om enige andere middelpunten, die onderling van een in gelijke stant zijn-verschoove, en zoodanig geschikt, als de middelpunten van de vaste starren nu zijn; als ook mede om ontrent meer andere, die't getal van de dwaalstarren uyt maken, en aldus zoo veel verscheide draykringen toe stellen, als'er nu starren in de werelt zijn. *Bezie de figuir Beginz:deel 3 lidt 47.*

Deze onderstelling wikkelt, in zich aangeme. kt, geen tegenzeglikheit in; want zy eigent aan de stof niet toe, als deelbaarheyt en beweging, welke *wijzingen* ook in dezelve als boven bewezen is, zaaklijk zijn, en om dat we getoont hebben, dat de stof onbepaalt, en die van de hemel, en d'aarde een zelve zy; kanmen zonder eenige schroom, vaegenzeglikheyt, voor onderstellen, dat deze *wijzingen* i geheel de stof geweest zijn.

Wijders, zoo is ook deze onderstelling d'alg'reen voudigste, dewijl zy, in de deeltjes waar in de stof in't beginzel is verdeelt, geen oncessenheyt noch ongelijkheyt onderstelt; noch ook in de beweeging dezelve, waar uyt dan volgt datze 't alderligste te kennen zy, gelijk dit mē hier uyt blijkt: om datze in de stof niet anders, dan't geen voor yder, door't begrip alleen des zelfs, blijkt, voor onderstelt, namelijk, deelbaarheyt, en platzelijke beweging.

Dat ook hier van, alles wat in de natuur wert waargenomen, kan werden afgelegt, zullen wy met de daat, zo veel mogelijk is trachten te betoogen: aldus, eersteljk zullen wy de vloeyigheit van de hemelen daar van afleyden, en, hoe die een oorzaak van licht zy, verklaaren. Dan zullen wy tot de natuur van de zon, en te gelijk tot die dingen, die in de vaste starren werden

den waargenomen voortgaan; daar na zullen wy van de staartstarren, en eyndelijk van de dwaalstarren, en der zelver verschijnzelen, handelen.

B E P A A L I N G E N.

I. Door tekenkring verstaan wy van de draykring dat deel, 't welk terwijl 't om de as swiert, degrootste kring beschrijft.

II. Door aspunten verstaan wy de deelen van de draykring, die op 't verste af zijn van de tekenkring, of die de kleynste kringen beschrijven.

III. Door pooging tot beweeging, verstaan wy niet eenige denking, maar alleenlijk, dat een deel van de stof zoodanig gestelt zy, en tot beweging aangeport; dat het waarlijk, zoo 't niet van eenige oorzaak wierde belet, ergens zoud' na toe gaan.

IV. Door hoek verstaan wy al 't gene, dat in eenig lichaam buyte een ronde gestalte uytsteekt.

GEMEENE-KENNISSEN.

I. Veel boljetjes gelijklijk zaam gevoegt, kunnen geen verknachte ruimte beslaan.

II. Een gedeelte van de stof, gedeelt in hoekige deelen; zoo des zelfs deelen om hun eigen middelpunten bewoogen werden, vereischt groterer ruymte, dan ofze alle stil waren, en dat alle zijden der zelver zich onderling onmiddelijk raakten.

III. Hoe eenig deel van de stof kleynder is, hoe 't lichter van een zelve kraft gedeelt wert.

IV. De deelen van de stof, die na een zelve zijde in beweging zijn, en in de zelve beweging onderling van malkander niet afwijken, zijn in der daat niet gedeelt.

VOOR-

V O O R S T E L I.

*De deelen, waar in de stof eerst gedeelt is geweest,
waren niet ront, maar hoekich.*

B E W Y S.

VAn't begin af is de heele stof, in effen en gelijke deelen gedeelt geweest; (*door de eych*) derhalve (*gem. ken. 1.* en *voorstel 2. deel 2.*) zijn sy niet rondt geweest, maar (*be-pal. 4.*) hockigh. En dit was te bewijzen.

V O O R S T E L II.

Dekraft die gemaakt heeft, dat de deeltjes van de stof, om hun eygen middelpunt bewoogen zouden werden, heeft ook te gelijk gemaakt, dat de hoeken van de deeltjes, door onderlinge ontmoeting, zouden aflyten.

B E W Y S.

DE heele stof is in't begin in gelijke deelen, (*door de eych*) en die hoekigh waren (*voorst. 1. dezes*) gedeelt geweest: indien dan terstont na datze begonnen, om hun eigen middelpunten bewoogen te werden, de hoeken der zelver niet waren afgesleten, zoo zoud nootzaaklijk de heele stof (*gem. ken. 2.*) meer ruymte hebbe moeten beslaan, als wan-neerze stil was; maar dit is ongerijmt; (*voorst. 4. deel 2.*) derhalve dan de hoeken der zelver wierden afgesleten, zoo haest sy begonnen bewoogen te werden. En dit stont te bewijzen.

De volgende ontbreken.

OVER-NATUURKUNDIGE
AANHANGZEL,
G E D A C H T E N
B E G R Y P E N D E.

In 't welk,

*Zeer zwaare Geschillen, zoo in 't algemeen, als in 't byzonder
deel der Overnatuurkunde, ontrent het Wezend en des
zelfs Aandoeningen; Ghoudt en des zelfs Toe-eige-
ningen; en de Menschelyke Ziel ontmoe-
tende, kortelyk werden verklaart.*

D O O R
BENEDICTUS de SPINOSA,
AMSTELODAMENSIS.

0
OVERLITERATUR
ГЕДАГИГИЧЕСКАЯ
РАЗДЕЛЫ

также в науке и в сознании, чтобы оно не
было бы вечно, а неизменным и неподвижным.
Но если бы оно было неподвижным, то
оно было бы неподвижно и в сознании, и в науке.
Но если бы оно было подвижно, то
оно было бы подвижно и в сознании, и в науке.

БОДАЧИЧИ
БЕЗОБРАЗНЫЕ
БЕЗОБРАЗНЫЕ

A A N H A N G Z E L ,
O V E R N A T U I R K U N D I G E
 Gedachten begrijpende.

D E E L I .

Waar in de voornaamste dingen, die in't algemeen deel der Over-natuirkunde, ontrent het Wezend, en des zelfs Aandoeningen, gemeenlyk ontmoeten, kortelyk werden verklaart.

't Eyndt en oogmerk deses Hoofdeels is, te betoonen dat de gemeene Redenkunst, en Wijsbegeerte alleenlyk maar dienen, om de geheugenis t'oeffenen, en die te versterken; op dat wy de dingen, die ons swervende, en zonder orde of t'zamenhanging, door de zinnen werden vertoont, en voor zoo veel wy alleenlyk, daar van door de zinnen kunnen werden aangedaan, wel onthouden: maar niet datze dienen om 't verstant te oeffenen.

H O O F T D E E L I .

Van 't Zaaklyk, 't Verziert, en 't Weezend van Reden.

Ns voornemen is hier maar alleenlyk, dingen die duyster zijn, en doorgaans van de schrijvers, in de overnatuirkundige zaaken, verhandelt werden, uyt te leggen, zonder dat ik van de bepaaling van deze wetenschap, noch van dingen die daar toe behooren ict zeg.

Laat ons dan van 't Weezend aanvangen, waar door ik versta, al dat, 't welk wy, als 't klaar en onderscheidelyk begreepe Bepaalings
wert, nootzaaklyk bevinden wezendtlyk te zijn, of ten minste van 't wee-
zend.

Uyt deze bepaaling, of, wilt gy liever beschrijving, volgt dat 't verdichtzel, 't verziert wezend, en 't wezend van reeden, geenzins tot de wezenden betrocken konne werden.* Want

* Merk: daardoor 't woort verdichzel, hier en in't navolgende verstaan wort iet, welks natur openbare tegenzelghheit inwikkelt, gelijk breder verlaart wert hoofdeel 3.

't verdichtzel kan volgens zijn natuir niet wezendtlyk zijn.
't Verziert wezend sluyt het klaar en onderscheide begrip
 uyt: om dat de mensch uit loutere vryheit wetend, en voor-
 bedachtelijc, en niet als in *'t valsche onwetend*, *'t zaamezet*,
 en van een scheit, *'t geen hy wil*. *'t Wezend van reden* is an-
 ders niet als een wijs van denken, *om lichter* *'t geen verstaan*
 is *'t onthouden*, te verklaaren, en te verbeelden. Staat aan
 te merken, dat wy door wijs van denken verstaan, alle aandoe-
 ningen van denking, naamlijc verstandt, blijschap, ver-
 beelding, enz: *bezie* *'t byvoegzel van voorstel 15 deel 1.*

*Door welke
wijzen van
denken, de
dingen ont-
houde werden.*

Maardat'er enige wijzen van denken zijn, dienstich om de
 dingen vaster en lichter *'t onthouden*, en om die als wy willen,
 te herheugen, of de ziele voor te stellen; is genoeg by die be-
 kent, die om een nieuwe zaak *'t onthouden*, en de geheuge-
 nis in te drukken; die zeer bekende regel der geheugenisse,
 gebruiken, van op een ander zaak te herdenken, die ons bet
 gemeen is, en daar mee of in naam of in zaak overeenkomt.
 Zoo oock hebben de *Wijsgereigen*, tot zekere schokken, alle
 natuirlijke dingen gebracht, waar opzy, als hun iet nieus
 voorquam, herdachten, en die genoemt *geflacht, gedaante*, enz.

*Door welke
de dingen
verklaart
werden.*

Voorts, daar zijn ook, om een zaak te verklaaren wij-
 zen van denken, naamlijc, datmen die, door vergelijking
 met een ander, is bepaalende. Deze werden genoemt *tijt*,
getal, maate enz: de tijt is dienstig om duering, het getal
 om verdeelde, en de maate om verknachte hoegrootheit te
 verklaaren.

*Door welke
de dingen
verbeelt
werden.*

Eyndelijk, de wyl wy van alle dingen die wy verstaan,
 ook in de verbeelding gewoon zijn enige beelden af te schil-
 deren, zoo gebeurt het, dat wy *'t niet-wezend stelligijk*,
 even als *'t wezend verbeelden*. Want de ziel, de wyl ze een
 denkende zaak is, in zich alleen aangemerkt, heeft geen
 grooter vermoogen om te bevestigen, als om te ontkennen:
 Maar aangezien *'t verbeelden* niet anders is, als die spoo-
 ren, inde de harzenen gevonden van der geesten beweeging,
 die

Jan Verboom 107

I. Deel. I. Hooftdeel.

111

die van de voorwerpen inde zinnen wert veroorzaakt, te gevoelen: zoo kan zulk een gevoeling niet als een verwarde bevestiging zijn; en hier van daan is't dat wy alle wijzen, die de ziel om te bevestigen gebruikt, als wezenden verbeelden, hoedanich zijn *blindheit*, *uyteyndicheit*, of *eynd*, *uytterst*, *duysterheit* enz:

Hier uit blijkt klaarlijk, dat deze wijzen van denken geen denkbeelden zijn van zaaken, noch daar toe geenzins betrokken kunnen werden, weshalven sy ook egeen gedenkbeelde, 't welk nootzaaklijk wezendlijk is, of zijn kan, hebben. Maar d'oorzaak, waarom deze wijze van denken, gehouden werden voor denkbeelden der zaaken, is, om datze zoo onmiddelijk van de denkbeelden der zaakelijke dingen voortkomen, en ontstaan, datze daar mē, van zulke die niet heel naukeurichlijk opmerken, zeer lichtelijk verwart werden; waar uyt sy ook aan hen, namen hebben toege-eigent, daar men weezenden, als buyten onze ziel wezendlijk zijnde, mē betrekent. En deze wezenden, of liever niet-wezenden, hebben sy wezenden van reden genoemt.

Uyt al't welke zeer lichtelijk is af te nemen, hoe onhebbelijk deze schifting is, waar door't wezend wort in zaaklijk, en in wezend van reden geschift: want sy schiften 't in wezend en niet-wezend, of in wezend, en wijs van denken. Maar, dat woordelijke of letterlijke *Wysgeerigen*, tot zulke doolingen vervallen zijn, daar over verwonder ik my niet, dewijl sy de zaaken uyt de woorden, en niet de woorden uyt de zaaken, oordeelen.

Hy spreekt niet min onhebbelijk, die zegt, dat 't wezend van reden geen loutere niet sy: want, zoo hy buyten 't verstant zoekt dat geen, 't welk met deze benaming betekent wert, hy zal bevinden dat het een loutere niet sy; maar indien hy verstaat de wijzingen zelf, zoo zijn 't ware zaaklijke wezenden van denken: want als ik vraag wat gedaan-re sy? vraag ik niet anders als na de natuur van deeze

*Waayom
wezenden
van reden
geen denk-
beelden zijn
en nochtans
daar voor-
gehouden
worden.*

*'t Wezend
wort qualijk
geschift, in
een zaak-
lijk, en in een
van reeden.*

*Hoe 't we-
zend van
reeden een
louter niet,
en hoe 't een
zaaklijk
wezend ge-
zegd kan
worden.*

O 3

wijs

wijs van denken , die waarlijk een weezend , en van een ander wijs van denken onderſcheiden is. Doch deze wijzen van denken , kunnen geen denkbeelden genoemt , noch waar of vals gezegd werden , gelijk ook dus de liefde, niet waar of vals , maar goet of quaat genoemt kan werden. Alzoo ook *Plato*, wanneer hy gezegt heeft, dat de mensche een tweevoechtich dier was zonder pluymen , heeft niet meergedoolt , als die gezegd hebben, dat een mensch een redelijck dier was; want hy wist dit zoo wel als d'andere : maar hy bracht mensch tot een zekere schock , op dat als hy daar aan gedenken wilde, hy zich tot zijn schock keerende , waaraan hy licht gedenken kon, terftont in de denking van mensch zoude vallen. Ja zoo *Aristoteles* gemeent heeft, door deze zijne bepaaling, de menschelike wezendheit evenmatichijk verklaart te hebben? hy heeft groffelijk gedooolt, maar of *Plato* wel gedaan heeft kan men alleenlijk vragen? doch dit t'onderzoeken past hier niet.

In't onderzoock der dingen, moet ten de zake lijkewezen den, met wezenden van reeden, niet vermengt werden.

Zoo blijkt dan uit dit bove gezeyde , dat egeen overeenkooming tussen een zaakelijck wezend , en 't gedenkbeelde van een wezend van reeden is. En dus kan ook zeer lichtelijck hier uit afgenome werden , hoe zorgvuldich men zich in 't onderzoek der dingen te wachten heeft, dat wy zaakelijke wezenden niet met wezenden van reeden vermengen : want wat anders ist de natuir der dingen, en wat anders de wijzen, door welke wy de dingen bevatten, na te speuren; om dat zoo deze verwart werden , wy zullen , noch de wijzen van te bevatten, noch de natuir zelf verstaan kunnen : ja, en dat het voornaamste is , 't zal oorzaak zijn, dat wy, even als 't aan vele tot noch toe geschier, tot zeer grove doolingen vervallen.

Moe 't wezend van reden en 't verziert wezend verwaren: want om dat het verziert wezend, geen wezendtijlkheydt buyten de ziel heeft, meynen zy dat het ook een wezend van reden is'; doch zo zy wel acht geven op de bepaalingen terftont gegever: en van 't wezend van reden, en van 't verzierde; daar zal tussen deze, zoo ten

aanziend

aanzien van d'oorzaak, als ook ten aanzien van der zelver natur, buiten opzicht van d'oorzaak, groot onderscheit gevonden werden; aangezien wy zeyden, 't verziert wezend niet anders te zijn, als twee t'zaamgezette *uittersten*, uit loutere vrye wil, zonder enig geley van reden: zoo dat het verziert wezend wel by geval waar kan zijn, maar 't wezend van reden hangt, noch van de wil alleen af, noch bestaat ook uyt geen t'zaamgezette *uittersten*; gelijk dat uyt de beschryving des zelfs genoegh klaar is. Zoo dan iemandt vraagt, of 't verziert wezend een zaaklyk, of een wezend van reden is? wy herhaalen maar en voeren hem te gemoet, 't geen nu al gezegt is: namelijk, dat de shifting, in 't verziert wezend, en wezend van reeden gedaan, niet goedt is, en by gevolg deze vraag op een quâ grondt gevest is, dewijl onderstelt wert, dat alle wezend, in zaaklyk, en in wezend van reeden, wel geschift wort.

Maar ter zaake, waar van wy eenichzins schijnen afgeweken te zijn. Uyt de bepaalingh, of wilt gy liever beschrijving nu gegeven, is lichtelijk te zien, dat wezend moet geschift werden in een wezend, 't welk nootzakelijc door zijn natur wezentlijc is, of welks wezendheit wezendlijkhiet inwikkelt, en in een wezend, welks wezendheyt geen wezendlijkheyt inwikkelt, ten zy moogelike. Dit laatste wort in zelfstandicheit geschift, en in wijze, welkers bepaalingen, die wy niet noodich achten te herhaalen, inde beginzelen der Wijsbegeerte *deel 1. lidt 51. 52. en 56* gegeven werden.

Maar alleenlijk begeer ik, datmen aangaande deze shifting aanmerke, dat wy uitdrukkelijk zeggen, dat het wezend in zelfstandicheit, en wijze, en niet in zelfstandicheit en toeval geschift wert: om dat toeval niet dan een wijs van denken is, alleenlijk maar opzicht beteekenende. By voorbeeld, als ik zeg dat de driehoek bewoogen wert, dan is de beweging geen wijs van de driehoek, maar van 't lichaam, 't welk bewoogen wort, waar uit blijkt, dat beweging in opzicht van de

de driehoek een toeval, maar in opzicht van't lichaam een zaaklijk wezend; of wijze genoemt wert: want beweging kan zonder 't lichaam niet, maar wel zonder driehoek werde begrepen.

Voorts op dat het nu gezeide, en't geen noch volgen zal, te beter verstaan werde, zullen wy trachten te verklaren, wat te verstaan sy door 't *zijn na wezendheit, na wezentlijkhett, na t denkbeelt*, en eyndelijk *naa't vermooge*. Werdende hier toe bewoogen, door d'onwetenheyt van zulke, die of geen onderscheyt tussen wezendheit, en wezentlijkhett erkennen, of zoo ja, nochtans 't *zijn naa wezendheit* met het *zijn naa t denkbeelt*, of met het *zijn naa't vermooge* verwarren, om dan deze, en ook de zaak zelf te voldoen, zullen wy dit zoo onderscheidelijc, als ons doenlijk zal zijn, in't navolgende verklaren.

H O O F T D E E L II.

Wat't zijn naa Wezendheit, naa Wezendlijkhett, naa't Denkbeelt, en naa't Vermooge, te zeggen zy.

Op dat, wat door deze vier te verstaan sy, klaarlijk begrepen werde, is maar alleenlijc nodich ons zelf voor ogen te stellen, wat **wy** van d'ongeschape zelfstandicheit, of Ghodt gezegd hebben. Namelijc

*De Schep-
zalen zijn
in Ghodt
uitstekent-
lijc.*

1. Dat Ghodt dat geen, 't welk in de geshape dingen vor-
melijk gevonden wert, uytstekentlijc begrijpt, dat is, dat hy
alzulke toe-eigeningen heeft, waar in, op een uytstekende
wijze alle geshape dingen begrepen werden, *bezie gem.ken.8.*
deel 1. engevolg 1. van voorst. 12. By voorbeeld, wy begry-
pen klaarlijc d'uytstrekking, zonder eenige wezendlijkhett,
en daarom, dewijlze door zich om wezendlijc te zijn geen
kraft heeft, hebben wy bewezen datze van Ghodt is gescha-
pen, *voorst. 21. deel 1.* En om dat in d'oorzaak ten minsten

zoo

zoo veel volmaaktheit, als in't gewrocht is, zijn moet, volgt, dat alle volmaaktheden van uytstrekking in Ghodt zijn: doch om dat wy daar na zaagen, dat d'uytgestrekte zaak deelbaar was, dat is onvolmaaktheyt begreep, zoo hebben wy aan Ghodt geen uytstrekking kunnen toe-eigenen; voorst. 16 deel 1. en wierden daarom ook gedwonge te bekennen, dat in Ghodt zekere toe-eigening zy, die op een zeer voortreffelike wijs, alle volmaaktheden van de stof begrijpt, (*byvoegz: van voorst. 9 deel 1*) en des zelfs plaatze vervullen kan.

2. Dat Ghodt zich self, en alle andere dingen kent, dat is, dat hy alle dingen in zich voorwerplijk heeft, voorst. 9 deel 1.

3. Dat Ghodt van alle dingen oorzaak is, en uyt een loutere vryheyt van wil werkt.

Wat nu door deze vier dingen te verstaan zy, is hier uyt klaarlijk af te neemen: want vooreerst, 't *zijn*, namelijk *na wezendheit*, is anders niet als die wijs, waar door de geschape dingen, inde toe-eigeningen Godts vervange werden. 't *Zijn na 't denkbeeldt* wort gezeght, ten aanzien dat alle dingen, in 't denkbeeldt Ghodts voorwerplijk begrepe werden. 't *Zijn naa' t vermooge* wort gezeght, alleenlijk in opzicht van Ghodts moogentheit, door welk hy alle dingen, noch niet wezendlijk zijnde, uyt loutere vryheit van wil had konne scheppen. 't *Zijn eyndelijk na wezendelijkhiet*, is de wezendheit der zaaken buyten Ghodt en in zich in aangemerkt, self, en wort hen, na datze van Ghodt geschaape zijn, toege-eigent.

Waar uyt klaarlijk blijkt, dat deze vier onder zich niet, dan alleenlijk in de geschape dingen, en geenzins in Ghodt, onderscheide werden: want wy begrijpen niet, dat Ghodt geweest zy in 't vermooge in eenander, en zijn wezendheit en verstandt, werden van zijn wezendelijkhiet niet onderscheiden.

Uyt dit alles kanmen zeer lichtelijk op de geschillen, die doorgaans aangaande de wezendheit opgeworpen werden,

*Wat het zy
't zijn na
wezend-
heit, we-
zendelij-
keit, na 't
denkbeeldt, en
't vermooge.*

*Deze vier
werden al-
leenlijk in de
Schepzelen
onderschei-
den.*

*Openige ge-
schillen van
de wezend-
heit wort
geauw.*

antwoorden: als namelijk zijn dese volgende, *of wezendheit van wezendlijkhed onderscheiden wert?* zoo ja, *of ze iets verscheiden zy van 't denkbeelt?* zoo ja, *of ze eenich zijn heeft bnyten 't verstant?* welk laatste men zeker nootzaaklyk bekennen moet. Wy antwoorden op 'teerste met onderscheit, dat wezendheit in Ghodt van wezendlijkheyt niet onderscheiden wert, om dat zonder geene, deze niet begrepe kan werden, maar in d'andere dingen is wezendheit onderscheid van wezendlijkheyt, want zy kan zonder geene begrepen werde. Op 't tweede zeggen wy; dat de zaak die klaaren onderscheidelyk of waarlijk buyten 't verstand begrepe wert, iets van 't denkbeelt verscheiden zy. Daar wert op nieuw gevraagt, *of dit zijn buyten 't verstand, van zich zelf zy, of geschape van Ghodt?* Wy antwoorden, dat de vormlyke wezendheit noch van zich zelf, noch ook geschaape is, want beyde deze voor-onderstellen, dat de zaak in der daat wezendijk zy, maar zy hangt van de Ghoddelyke wezendheit alleen, waar in alle dingen werden begrepen, af; alzoo dat wy in deze zin die toestemmen, die zeggen dat de wezendheden der dingen eewich zijn. Noch kan men vragen, *hoe wy, de natuir Ghodts noch niet verstaan zijnde, de wezendheden der dingen kennen, de wijl die, als nu gezegt is, van Ghodts natuir alleen afhangen?* daar op zeg ik, dit spruyt daar uyt, om dat de dingen nu al geschapen zijn; want zooze niet waren geschapen, ik zoud t'enemaal toestaan, dat het onmogelyk waart die te kennen, als na voorgaande evenmatige kennisse van de natuir Ghodts, even als 't onmogelyk is, ja noch bet, dat men, de natuir van de brantsnēc niet kennende, de natuir van deszelf in orde toepaslyke lijnen, kennen kan.

Waarom de schrijver in de bepaling van 't wezend, tot de zelvständicheden vervangen werden, en 't zijn der zelver toe-eigeningen Ghodts gaan. Voorts staat aan te merken, dat, schoon de wezendheden der wijzen, die niet wezendijk zijn, in der zelver zelvständicheden vervangen werden, en 't zijn der zelver toe-eigeningen Ghodts gaan, na wezendheit, in de zelvständicheeden der zelver is, wy echter tot Ghodt hebbe willen gaan, op dat wy zouden al-

ge-

gemeenlijk, de wezendheit der wijzen, en der zelfstandigheden verklaaren, en ook om dat de wezendheit der wijzen, niet geweest is, in der zelver zelfstandicheden, als na de schepping der zelfstandicheden, en wy 't eewich *zijn der wezendheden* zochten. Boven dit acht ick onnodich, de Schrijvers die met ons verschillen, te wederleggen, noch ook hun bepalingen, of beschrijvingen van wezendheit en wezendlijkhed t'onderzoeken, de wijl wy hier door een zaak, die klaar is, bet duyster makezouden: want wat doch is klaarder, als te verstaan wat wezendheit is, en wezendlijkhed; aangezien wy geen bepaling van enich dinck geven kunnen, of des zelfs wezendheit wort tegelijk daar door verklaart.

Eyndelijk, zoo noch eenich Wijsbegeerige aan t' onder-
scheit van wezendheit, en wezendlijkhed in de geshape
dingen, twijfelen mochte, die hebbé zich met de bepalingen
der zelver niet seer te bekommeren, op dat deze twijffeling
werde weggenoomen, hy ga maar tot enich Beeldhou-
wer, of Timmerman, die zullen hem toonen, hoe zy,
een beeldt noch geen wezendlijkhed hebbende, in orde
begrijpen, en daar na't zelve wezendlijk makende, daar
stellen.

*Waaron hy
de bepalin-
gen van an-
dere niet op-
haalt.*

*Hoe 't on-
derscheit
van we-
zendheit en
wezendlijk-
heid lichte-
lijk gevut
wert.*

H O O F T D E E L III.

*Van 't geen Nootzaaklyk, Onmoogelyk, Moogelyk en
Gebeurlyk is.*

D E Natuir van 't wezend, voor zoo veel 't is, dus uyt-
gelegt zijnde, zullen wy tot verklaaring van enige aan-
doeningen des zelfs overgaan, alwaar in aanmerking komt,
dat, wy hier by aandoeningen verstaan, 't geen Des Car-
tes beginzelen deel 1 lidt 52 genoemt heeft toe-eigenin-
gen: want van 't wezend, als zoodanich, door zich
alleen

*Wat hier
door aan-
doeningen
te verstaan*

alleen, gelijk als zelfstandicheit, werden wy niet aangedaan, en daarom moet het door enige toe-eigening, waar van 't nochtans niet als door reden is onderscheiden, verklaart werden; zoo dat ik my over die spitsvindige geesten niet genoeg verwonderen kan, die, tot groot nadeel van de waarheit, tussen *wezend* en *niet*, een middel-zaak gezocht hebben. Doch wy zullen ons hier, om hun doolingh t'ont-decken, niet ophouden, de wijl zy zelf, arbeydende om bepalingen te geven, van zulke aandoeningen, in hun ydele spitsvindicheit geheel verdwijnen.

Bepaeling van d' aandoeningen. Ons eigen zaak dan ter handt neemende, zeggen wy: *Aan-doeningen van 't wezend*, zijn enige toe-eygeningen, onder welke *wy ygelijks wezendheit*, of *wezendelijkeit verstaan*; van welke *zy nochtans niet als door reden onderscheiden werden*. Van deze zullen wy eenige (want ik niet voorneem die alle te verhandelen) trachten te verklaaren, en van benaamingen, die van geenich wezend aandoeningen zijn, af te zonderen, en voor eerst van 't geen *nootzaaklyk* is, en *onmooglyk*.

Hoe veel-voudich de nootzake-lyke en on-mooglyke zaak gezeit wort. Tweevoudich wort een zaak gezeght nootzaaklyk, en onmooglyk, of in opzicht van zijn wezendheit, of in opzicht van d'oorzaak: in opzigt van wezendheit weeten wy, dat Ghodt nootzaaklyk wezendelijk zy: om dat zonder wezendelijkeit, zijn wezendheit niet begrepe kan werden. Maar 't verdichtzel is, in opzicht van de tegenzeglijkheit zijns wezendheits, niet mogelijk dat het wezendelijk zy. In opzicht van d'oorzaak werden de dingen, by voorbeelt de stoffelijke, mooglyk gezeght, of nootzaaklyk: want alleenlyk maar op hun wezendheit 't oog hebbende, zullen wy die zonder wezendelijkeit klaar en onderscheidelyk bevatten, en daar om, uit kraft en nootzaaklykheit van wezendheit, kunnen zy noit, maar alleenlyk uyt kraft van d'oorzaak die Ghodt is, Schepper namelijk van alle dingen, wezendelijk zijn. Zoo dan; indien Ghodt besloten heeft dat eenige zaak wezend-

zendlijk zy, nootzaaklijk zalze wezendelijk zijn, indien niet, onmooglijk ist datze wezendelijk zy; want door zich is't klaar, 't geen noch inwendige, noch uytwendige oorzaak, om wezendelijk te zijn, heeft, is onmooglijk dat wezendelijk zy: maar de zaak, na deze tweede onderstelling, wort zoodanich gestelt, datze noch uyt kraft van haar wezendheit, waar by ik d'inwendige oorzaak versta, noch uyt kraft van't Ghoddelijk besluyt, die d'enige uytwendige oorzaak aller dingen is, wezendelijk zijn kan; zoo volgt, onmogelijk te te zijn, dat de dingen, zoo als die in de tweede onderstelling van ons gestelt werden, wezendelijk zijn.

Waar in aan te merken staat 1. Dat het verdichtzel, de wijl 't noch in 't verstant is, noch in de verbeelding, bequaamlijc van ons, een woordelijc wezend kan werden genoemt: want 't kan niet dan met woorden uytgedrukt werde, by voorbeelt, met woorden drucken wy wel een vierkante kring uyt; maar verbeelden kunnen wy die geenzins, en noch veel min verstaan, en daarom dan, 't verdichtzel is buyten woorden Niets, en derhalve kan d'onmooglykheit, de wijlze een loutere beneening is, onder d'aandoeningen van 't weezend, niet getelt werden.

't Verdichtzel wort bequaamlijc een woordelijc wezend genoemt.

2. Dat de wezendlykheit der geschape dingen niet alleen-
lijk; ja maar ook, (zoo als wy in 't tweede deel hier na zeer
klaarblykelyk zullen bewijzen) de wezendheit en natur der
zelver, van Ghodts besluyt afhangt, waar uyt klaarlijk volgt,
dat de geschape dingen uyt zich zelf geen *nootzaaklykheit*
hebben: namelijc, om datze uyt zich zelf geen wezendheit
hebben, noch van zichzelf wezendlyk zijn.

De geschape dingen hangen na wezendheit en wezendlykheit van Ghodt af.

3. Eyndelijk dat *nootzaaklykheit*, hoedanich die is uyt
kraft van d'oorzaak in de geschape dingen, gezegd wort, of
in opzicht van de wezendheit, of in opzicht van de wezend-
lykheit der zelver; om dat in de zelve dezct twee onderschei-
de werden: want geene hangt af van d'eeuwige wetten van

De nootzaaklykheit die in de geschape dingen van d'oorzaak is, is of na wezendheit of na wezendlykheit; maar deze twee worden in Ghodt niet onderscheiden.

naturir, doch deze van de ry, en orde der oorzaaken; Maar in Ghodt, welks wezendheyt niet van zijn wezendtlykheyt wort onderscheyden, wort ook de nootzaaklykheyt van wezendheyt, niet onderscheiden van de nootzaaklykheyt van wezendlykheit. Uyt hetwelke volgt: zo wy de heele orde van de naturir begrepen, wy zouden bevinden, dat veel dingen, welkers naturir wy klaar en onderscheydelijk bevatten, dat is, welkers wezendheit nootzaaklyk zodanich is, geenzins zouden kunnen wezendlyk zijn; want wy zouden bevinden, dat het alzoo zeer onmogelyk is, dat zulke dingen wezendlyk zijn; als wy weten dat het onmoogelyk is, dat een grote Elephant ga door 't oog van een naaldt, schoon wy de naturir van beyde klaarlyk begrypen. Waar uit blijkt, dat de wezendlykheyt van zulke dingen, niet anders zoud zijn, als een verdichtzel, dat nog verbeelt zou kunnen werden, nog verstaan.

*'t Mogelyk
en 't ge-
beurlyk zijn
geen aando-
nungen van
Zaaken.*

En dit sy genoeg van de nootzaaklykheit, en onmoogelykheyt, waar by 't ons gedacht heeft een weynig te voegen, van 't moogelyk en 't gebeurlyk: want deze twee, schoonzen niet anders zijn als 't gebrek van ons verstant, werden echter van enige gehouden, voor aandoeningen van zaken, en dit zal ik eerst voor af gezeght hebbende, wat door deze twee te verstaan sy, klaarlyk bewijzen.

*Wat mooge-
lijk wat ge-
beurlyk sy.*

Moogelyk wert een zaak gezeght, als wy d' uytwerkende oorlyk wat gebeurlyk des zelfs wel verstaan, maar echter onkundich zijn of ook deze oorzaak af bepaalt sy: waar uit wy dan die, als moogelyk wel, maar niet als nootzaaklyk, noch als onmogelyk kunnen aanmerken. Maar indien wy op de wezendheyt van de zaak eenvoudlyk, en niet op des zelfs oorzaak, letten, dan zullen wy die zeggen gebeurlyk te zijn, dat is, wy zullen die als een middelzaak tusien Ghodt, op dat ik zoo spreek, en 't verdichtzel aanmerken, namelijk, om dat wy van de zijde des wezendheits, daar in geen notzaaklykheyt van wezendlyk te zijn bevinden, gelijk inde Goddelijke wezendtheyt, noch ook geen tegeneglykheit, of onmogelykheyt, gelijk in 't verdichtzel.

Doch

Doch zoo iemant 't geen ick moogelyk noem gebeurlyk, en 't geen ik gebeurlyk noem, moogelyk wil noemen,'k zal hem, want ik ben niet gewoon om woorden te twistredenen, niet tegenspreken. 't Zal genoeg zijn zoomen ons toesta, dat deze twee niet iet zaaklijks, maar alleenlijk een gebrek zijn van ons begrip.

Maar indien iemant dit zou willen ontkennen, men kan hem zijn dooling zeer licht aanwijzen, want zoo hy maar op de natuir, en hoe die van Ghodt af hangt, acht geve; hy zal ondervinden dat er geen gebeurlyk is in de dingen, dat is, iet dat van des zaaks zyde wezendelijk kan zijn, en niet zijn, of, zoo als men gemeenlijk zegt, een zaaklyk gebeurlyk.

En dit kan lichtlijc, uit het geen gem:ken:10 deel 1, aangewezent is, blijken, te weten, dat zoo veel kraft vereischt wert om een zaak te scheppen, als t'onderhouden. Zoo dat geen geschaape zaak door eigen kraft iet doet, alzoo weinich, alsze door eyge kraft begint wezentlijc te zijn, hier uyt volgt, dat geen ding geschiet als door kraft van d'oorzaak, namelicke Godt, die alle dingen heeft geschapen, en alle ogenblicken door zijn mēwerking voortbrengt. Dewijl dan geen ding als door Goddelijke mogentheyt alleen geschiet, zoo is licht af te nemen, dat alles uyt kraft van 't besluyt Ghodts, en zijns wils voortkomt, en dewijl geen onstantvasticheyt in Ghodt is, noch verandering voorst: 18. en gev. van voorst. 20. deel 1. zo moet hy de dingen, die hy nu voorbrengt, ook van ewicheit

Op dat dit bewijs wel gevat werde,

moetmen letten, op 't geen in 't tweede deel dezes aanhangzels ontrent de wil Godts is aangekent: namelicke dat Ghodts wil, of bestendich besluyt, als dan eerst wert verstaan, als wy de zaak klar en onderscheidelick begrijpen: want de wezendheit van de zaak in zich aangemerkt, is niet anders als 't besluyt Ghodts, of zijn afbepaalde wil. Maar wy zeggen ook, dat de nootzaaklijkeit van wezendlijc te zijn, niet verschilt van de nootzaaklijkeit van wezendheyt, hooftd. 9. deel 2. dat is, als wy zeggen, dat Ghodt besloten heeft, dat de driehoek zijn zal, zoo willen wy niet anders zeggen, als dat Ghodt d'orde van de natuir, en van d'oorzaken alzoo geschickt heeft, dat op zulk een tijt de driehoek nootzaaklijc zijn zoud; zoo dat, indien wy d'orde der oorzaaken, zoodanich alsze van Godt gevesticht is, verstanden, wy zoude bevinden dat de driehoek, op zulk een tijt wezendlijc zijn moest, met de zelve nootzaakelijkhed, als wy nu bevinden, wanner wy op des zelvs natuir letten, dat zijn driehoeken gelijk zijn met twee rechte.

be-

besloten hebben, voort te zullen brengen. En om dat geen ding bet nootzaaklyk is om wezendlyk te zijn, als 't geen Ghodt heeft besloten te zullen zijn, zoo volgt, dat de nootzaaklykheit van wezendlyk te zijn in alle geschape dingen, van ewicheit aan geweest zy. Wy kunnen niet zeggen datze gebeurlijk zijn, om dat Ghodt wel anders heeft kunnen besluiten, want de wijl in de ewicheit noch voor, noch na, noch enige aandoening van tijt is, volghet, dat Ghodt voor die besluyten noyt geweest is, en daarom ook niet anders heeft kunnen besluyten.

d'Overeen-
brenging
van onze
vrye wil, en
Ghodts
voorschik-
king, gaat
'ven ons
verstaat.

Maar wat aangaat de vryheit van de menschelike wil, die wy (*byvoegz. van voorst. 15. deel 1.*) gezegt hebben vry te zijn, deze wort ook van Godts mēwerking onderhouden, en geen mensch wil, of doet iet, als 't geen Ghodt van ewicheit heeft besloten dat hy zou willen en doen, doch hoe dit behoudens de menschelike vryheyt zijn kan? gaat ons verstant te boven, echter moetmen 't geen klaarlijk verstaan wert niet verwerpen, om iets 't geen wy niet verstaan: Maar wy verstaan klaar en onderscheidelyk, zo wy op onze naturir letten, dat wy vry zijn in onze werkingen, en over veel dingen beraden, alleenlijk maar om dat wy willen; Indien wy ook op de natur Ghodts acht slaan, als nu al getoont is, wy begrijpen klaar en onderscheydelijk, dat alles van hem afhangt, en dat er niets zy, als 't geen van ewicheit van hem besloten is, dat het zy: maar hoe de menschelike wil, yder ogenblick van Ghodt voortgebracht wert, zodanich, datze vry blijve, weten wy niet, dewijl'er veel dingen zijn, die boven ons verstant gaan, en die wy echter weten van hem gedaan te zijn. Gelijk by voorbeeld is, de zakelijke deeling in de stōf in onbepaalde deeltjes, klaarlijk van ons bewezen, (*voorst. 11. deel 2.*) schoon wy niet weten hoe die geschiet is. Merk dat wy vooreen bekende zaak hier onder stellen, dat deze twee kundicheden, namelijk, *moogelyk en gebeurlijk*, alleénlijk een gebrek van onze kennisse, ontrent de wezentlykheyt van een zaak, betekenen.

HOOFT-

H O O F T D E E L I V.

Van Duiring, en Tijt.

Uyt de schifting die wy boven van 't wezend gemaakt hebben, in wezend, welks wezendtheyt wezendlijkheit inwikkelt, en in wezend, welks wezendtheyt geen wezendtlijkheyt, dan een moogelijke inwikkelt, ontstaat het onderscheyt tussen eewicheyt, en duiring. Van d'eewigheit zullen wy breder hier na spreken. Hier zeggen wy alleenlijk datze is, een *toe-eigening*, waar onder wy d'oneyndige wezendlijkheit Ghodts begrypen. Maar duiring is een *toe-eigening*, waar onder wy de wezendlijkheyt der geschape dingen, in hun werklijkheyt volherdende, bewatten. Hier uyt volgt klaarlijk, dat duiring niet als door reden, van de heele wezendlijkheit eens zaaks, wert onderscheide: want zoo veel als gy van duiring de zaak berooft, zoo veel ook beroeft gy die nootzaaklyk, van zijn wezendlijkheyt. Maar op datze bepaalt werde, vergelijken wy die, by de duiring van andere zaaken, die een zekere en bepaalde beweging hebben, en *deze vergelijking wort tijt* genoemt, zoo dat tijt geen aandoening van zaken, maar alleenlijk een loutere wijs van dencken is, of, als gezegd *Wat tijt zy.* is een wezend van Reden: want zy is een wijs van denken, dienstich om de duiring te verklaaren. Aanmerk hier in de duiring, 't welk hier na, als wy van d'eewicheyt spreken, nut zal zijn, datze grooter en kleynder, en als uyt deelen t'zaam gezet, begrepen wert. En ten andere, datze alleenlijk een toe-eigening van wezendtlijkheyt is, maar niet van wezendtheyt.

H O O F T D E E L V.

Van Tegenstelling, Orde, enz.

Tegenstelling, orde, overeenkomst, verschiedenheit, onderwerp, byvoegzel, enz. zijn kundicheden, ontstaan uyt onderlinge vergelijking der dingen, en zijn buyten de Q zaken

*Wat tegen-
stelling, orde,
overeenkomst,
verschieden-
heit, onder-
werp, byvoeg-
zel, enz. zy.*

zaken; niets dan wijzen van dencken; gelijk dat klaarblijklijck hier uyt is, dat wy, willende die als zaken buyten 't verstant zijnde, aanmerken, terftont ons klaar begrip daar af verwaren; en wanner wy hen alleenlijk maar als wijzen van denken, door welke de dingen zelf, van ons veel lichter werden onthouden en verbeeldt, bevatten; en niet als iet dat verscheiden is, van de wezendheden der tegengestelde, geordende, enz: dingen, zo worden sy van ons klaar genoeg begrepen; invoege't niet nodich zijn zal, breder hier af te handelen. Ick ga dan over tot de *uittersten* die gemeenlijk overklimmende genoemt werden.

H O O F T D E E L VI.

Van't Een, Waar, en Goedt.

DEZE UITTERSTEN werden byna van alle overnatuirkundige, voor d'aler gemeenste aandoeningen van 't wezend gehouden, want zeggen sy, alle wezend, schoon ook niemand daar aangedenk, is *een, waar, en goedt*. Doch wy, yder van deze *uittersten* navolgelyk onderzoekende, zullen eens zien, wat daar af te houden sy.

*Wat eenheit
zy.* Laat ons dan van 't eerste aanvangen, namelijk van 't *een*, sy zeggen dat dit *uitterst* iets zaaklyk buiten 't verstant betekent, maar wat het doet tot het wezend, weten sy niet te verklaren, 't welk genoegzaam toont, dat sy 't wezend van reden, met het zaaklyk verwarreren, makende daar door verwart, tgeen sy anders klaarlijk verstaan. Maar wy zeggen, dat *eenheyt* van de zaak zelf geenzins onderscheiden wert, of iet tot het wezend doet, dan alleenlijk datze is een wijs van denken, waer door wy de zaak van andere, die haar gelijk zijn, ofte enichzins daar mē over een komen, afzonderen.

*Wat veel-
heit sy, en in
wat opzicht
Ghods ge-
zegd kan
worden Een
en Eerlich.* Tegen *deenheyt* wort *veelheyt* gestelt, die zeker ook tot de zaak niet doet, en maar een wijs van dencken is; gelijk wy klaar

klaar en onderscheidelijk verstaan. Noch ick zie niet wat ontrent een klare zaak meer te zeggen zy, dan alleenlijk aan te merken, dat Ghodt, voor zo veel wy hem van andere wezenden afscheiden, *een* genoemt kan worden, en voor zoo veel wy begrypen, dat'er van zulk een natuir geen veel zijn kunnen, *eenich*. Doch zoo wy de zaak wat naukeuriger onderzoeke wilden, misschien betoogden wy, dat Ghodt niet als heel oneygentlijk *een* en *eenich* genoemt wort. Maar 't zou voor die van weinich, ja geen belang zijn, die zich alleenlijk met zaaken, en niet met woorden bezich houden. Weshalve wy dit nataende, overgaan tot het tweede, en met de zelve moeyte eens aanwijzen wat *vals* zy.

Op dat dan deze twee, namelijk, 't *waare* en 't *valische*, Wat, zoo by 't gemeen volk, als de Wijsgereigen, 't waar, en 't vals zy. recht verstaan werden, zullen wy van de beteekenis der woorden aavangen, uyt welke blijken zal, datze niet zijn dan uytwendige afnoemingen van zaken, waar aanze niet als redenrijk-konstelijk werden toe-geeygent. Doch, dewijl 't gemeen volk de woorden eerst gevonden heeft, die van de *Wijsgereigen* daar na gebruykt zijn geworden, zoo schijnt de zaak te vereyschen, voor zulk een, die begerich is na te speuren, wat d'eerste beteekenis van eenich woort geweest zy, t'onderzoeken, wat beteekenis het eerstemaal by 't gemeen volk gehadt heeft, voornaamlijk alszer enige oorzaken, die uyt de natuur van taal gehaalt kunnen werden, ontbreken. d'Eerste beteekenis dan van 't *waar* en *vals*, schijnt zijn oorspronk genomen te hebben van vertellingen, en dat een vertelling, genoemt geweest is *waar*, gedaan van een daat, die waarlijk was geschiet, en *vals*, van een daat, die nergens was geschiet. En deze beteekenis dan, is daar na van de *Wijsgereige* gebruikt geworden, om d'overeenkoming van 't denkbeelt, met zijn gedenkbeelde aan te wijzen, en in tegendeel: zo dat een waardenkbeelt genoemt wort zulk een, tgeen ons de zaak zoze in zich is, en *vals*, tgeen ons de zaak anders alsze waarlijk is, vertoont. Want de denkbeelden zijn niet anders

Q. 2

dan

dan geestelijke vertellingen van de natuir, en hier van daan
 isze daar na leenspreukich overgebracht tot stomme dingen,
 gelijk dus ; als wy zeggen waar of vals gout, even, of 't gout
 ons zijnde vertoont, van zichzelfiet, dat in zich is, of niet, ver-
 telde. Zo datze dapper bedroogen zijn, die 't waar een over-
 klimment *uitterft*, of aandoening van 't wezend, geoordeelt
 hebben : want het kan niet dan oneigentlijk, of, zogly liever
 wilt, redenrijk-konstelijk, van de zaken zelf gezegd werden.

*Hoe de
waarheit en
't waare
denkbeelt
verschillen.*

Indien gy mocht vragen, wat de waarheit buyten 't waar
 denkbeelt zy ? zoo vraag dan ook met eene, wat de witheyt
 zy buiten 't wit lichaam ? want zy hebben zich tot malkan-
 der op een wijze.

Belangende d'oorzaak van 't waar, en 't vals, daar af heb-
 ben wy nu te voore gehandelt, zoo dat hier niet meer vereyst
 wert, en ingeval de Schryvers in alzulke beuzelingen zo zeer
 niet ingewikkelt waren, datze daar na, overal een knoop in
 een Bies zoekende, zich zelf niet hebben weten t'ontwarren,
 't had ook onnodich geweest te zeggen, 't geen wy gezegd
 hebben.

*Welke ei-
genschappen
zijn van
waarheit.*

*Daar is
geen zeker-
heyt in de
dingen zelf.*

Maar d'eigenschappen van de waarheit, of van 't waar
 denkbeelt zyn. 1. Dat het klaar zy en onderscheyde. 2. Dat
 het alle twijfeling weg neeme, of met een woort, dat het ze-
 ker zy. Die zekerheyt zoeken in de dingen zelf, werden even
 zoo bedrogen, als die waarheit daar in zoeken. En wy nemen
 't gedenkbeelde rederijk-konstelijk voor 't denkbeelt, wan-
 neer wy zeggen, dat een zaak in 't onzeker is. Zoo zeggen
 wy ook datze twijfelachtig is, ten waar misschien, dat wy dan
 door onzekerheyt verstaan gebeurlijkheyt, of een zaak die
 ons onzeker of twijfelachtich maakt. Wy zullen dan, dewyl
 't niet noodich is langer hier op te staan, overgaan tot het
 derde, en te gelijk, wat door des zelfs tegendeel te verstaan
 zy, verklaaren.

*'t Goet en
't quaat
wort alleen-
lijk gezegd
opzichtelijk.*

De zaak alleen aangemerkt, wort gezegd noch *goedt* te zijn,
 noch *quaat*, maar alleenlijk opzichtelijk tot een ander zaak,
 in-

indienze voordeelich is aan iemant, om't geen hy liefst te bekommen, of in tegendeel. En dus wort een zelve zaak in verscheiden opzicht, en op de zelve tijt, goet gezeght te wezen, en quaat. Zoo wort, by voorbeelt, de raadt van Achitofel, gegeven aan Abzalon, inde Heylige Schrift, goet genoemt; die nochtans voor David, wiens doot zy dreygde, d'alerquaatste was. Zoo zijn ook veel andere dingen goedt; maar niet voor allen: dus is de zalicheyt wel goet voor Menschen, maar voor Beesten, en planten, waar opze geen opzicht heeft, noch goedt noch quaat. Maar Ghodt, aangezien hy aan allen wel doet, dewijl hy door zijn mēwerking, 't zijn van yder zaak, boven 't welk niet aangenamer is, bewaart, kan ten opperste goedt genoemt werden. Doch volstrekt quaat, gelijk dat door zich klaar is, iszer niet.

Die enich overnatuirkundich goedt, dat alle opzicht ontbeert, zoeken, zijn met zeker vooroordeel ingenomen, namelijk, zy verwassen t'onderscheit van reden, met het zaakklyk, of wy-zich onderscheit: want zy maken onderscheyt tussen de zaak zelf, en de poging die in yder zaak, tot bewaring van zijn wezendlijkhheit is: alhoewel zy onwetend zijn, watze door poging verstaan: want schoon deze twee door reden, of liever woorden, werden onderscheiden, 't geen hen't meest heeft bedroogen, echter worden zy inder daat, onder zich niet onderscheiden.

Doch op dat dit klaar blijke, laat ons een voorbeelt stellen, van enige eenvoudige zaak. De beweging heeft kraft om in zijn standt te volherden, deze kraft is voorzeker niet anders, als de beweging zelf, dat is, dat de natuir van beweging alzoo zy. Want als ick zeg, dat in dit lichaam A niet anders is, als zekere hogerotheit van beweeging, zoo volgt hier uyt klaarlijk, dat, zoo lang ik op dit lichaam A let, ik altijd zeggen moet, dat het wort bewooge: om dat, zoo ik zeyd, dat het van zichzelf zijn kraft van te bewegen verloor, ik zoud nootzaaklijk 't zelve iet anders, buyten 't gein in d'onderstelling

Waaron
zommige e-
nich over-
narrir mee-
tich goet ge-
feelt hebben.

Hoe de
zaak, en po-
ging, waar
door de
zaak in zijn
stand traote
te volherden
onderschrei-
de worden.

Q. 3

ling

ling onderstelt is, toe-eigenen, waar door 't zijn natuir verliefd. Maar indien dit noch wat te duifter schijnt, wel aan, laat ons eens toestaan, dat deze pooging om zich te bewegen, iets is buiten de wetten zelf, en de natuir van beweging; maar aangezien deze pooging voor-onderstelt wert iet te zijn, zoo zalze ook goedt gezeght moeten werden, en derhalve zalze nootzaaklyk weer een poging, om in haarstant te volharden moeten hebbe, en deze poging weer een ander, en dus tot in 't oneyndich: 'twelk 't ongerijmste is dat bedacht kan werden. Doch de reeden, waar om zy de pooging van de zaak zelf onderscheiden, is, om datze in zich zelfs, een begeerte van zich te bewaren ondervindende, die ook zoodanich in yder zaak verbeelden.

Of Ghodt voor de schepping der dingen goedt genoemt kend worden?

Maar daar wort nochtans gevraagt, of Ghodt eer hy de dingen schiep, ook goedt genoemt kond werden? de wijl uyt onze bepaaling schijnt te volgen, dat hy zoodanige toe-eigening niet gehad heeft: Want wy zeggen, dat de zaak in zich alleen aangemerkt, noch ghoedt genoemt kan werden, noch quaat, en dus zal dit aan veele zeer ongerijmt schijnen: zonder dat ik echter zien kan waarom; want daar zijn van dit slach veel toe-eigeningen, die wy Ghodt toeschrijven, en echter niet als in vermooge, hem voor de Schepping toe behoorden, als wanneer hy genoemt wert *Schepper, Rechter, Barmhertich*, enz. zoo dat zoodanige bewijzen ons niet op-houde moeten.

Hoe volmaaktheid gezeght wort opzichtelijk, hoe volstrektelijk.

Voorts gelijk dan 't goedt, en 't quaat, niet dan opzichtelijk gezeght werden, zoo ook *volmaaktheid*, ten zy, als wy volmaaktheyt neemen willen, voor de wezendheit zelf van de zaak, in welke zin wy te vooren gezeght hebben, dat Ghodt een oneyndige volmaaktheyt, dat is, een oneyndige wezendheit heeft, of oneyndich is.

De wijl ik dan d'andere dingen, die tot het gemeen deel der overnatuurkunde behooren, klaar genoeg acht te wezen, zoo is mijn voorneemen niet, die alhier verder te vervolgen.

AEN-

AANHANGZEL,
OVERNATUIRKUNDIGE
GEDACHTEN BEGRYPENDE.

DEEL II.

Waar in de voornaamste dingen, die in't byzonderdeel der Over-natuirkunde, zoo ontrent Ghodt, en zijn Toe-eigeningen, als ook ontrent de Menschelyke Ziel, gemeenlijk ont-moeten, kortelijk werden verklaart.

In dit HoofdHEEL wort Ghodts wezendlijkhheit, heel andersverklaart, als de menschen die gemeenlijk verstaan, die namelijk de wezendlijkhheit Ghodts met hare wezendlijkheyt verwarren, waar uit ontstaat, dat zy Ghodt inbeelden te zijn iet als een Mensch ; en op 't ware denkbeelt Ghodts, 't welk zy hebben, niet letten, of geheelijk onwetend zijn van dat zy 't hebben : waar door 't ook gebeurt, dat zy Ghodts wezendlijkhheit, noch van vooren, dat is, uyt des zelfs ware bepaling of wezendheit, noch van achteren uyt des zelfs denkbeelt, voor zoo veel 't in ons is bewijzen, noch begrijpe kunnen. Wy zullen derhalve trachten in dit HoofdHEEL, zoo klaar als ons moogelijk zal zijn, te betoonen, dat Ghodts wezendlijkhheit, van de wezendlijkhheit der geschape dingen, geheelijk verschilt.

HOOFTDEEL I.

Van d'Eewicheit Ghodts.

DAt buyten zelfstandicheden, en wijzen der zel-ver, niets in de Natuir zy, hebben wy nu te vooren aangewezen, zoo datmen geenzins heeft te verwachten, dat wy iet, van de zelfstandige vormen en zaakelijke toevallen, zeggen, de wijlze, gelijk ook andere van zulk slach, t'eenemaal ongerijmt zijn. Voorts, de zelfstandicheeden hebben wy geschrift in twee opperste geslachten, namelijk in uytstrekking en denking, en de denkingh wederom in een geschapene, of mensche-

*Schriftung
der Zelf-
standiche-
den.*

schelijkeziel, en in een ongeschapene of Ghodt. Maar de wezendlijkhiet van Ghodt hebben wy, zoo van afteren, namelijk uit des zelfs denkbeeldt, 't welk wy hebben, als ook van vooren, of uyt des zelfs wezendheit, als oorzaak zijs wezendlijkhets, bewezen: doch om dat wy enige van Ghodts toe-eigeningen korter, als wel de voortreffelijkeit van de zaak vereyst, verhandelt hebben, zoo hebben wy die voorgenomen te herhaalen, breeder te verklaaren, en te gelijk enige geschillen t'ontknoopen.

*Duiring
past aan
Ghodt niet.* De voornaamste toe-eigening, die voor alle andere t'overwege staat, is *d'eewigheit* Ghodts, door welk wy zijne wezendlijkhiet verklaren, om die met de wezendlijkhiet van de geschape dingen niet te verwarran: want door duiring, om datze, gelijk in 't eerste deel is aangewezen, een aandoening van wezendlijkhiet, en niet van wezendheit der dingen is, kunnen wy geenzins zijn wezendlijkhiet verklaaren. Ghodt dan, welks wezendlijkhiet is van zijn wezendheit, kan heel geen duiring toegeschreve werden. Om dat zoo gy die aan hem toe-eigent, gy onderscheit zijn wezendlijkhiet van zijn wezendheit. Nochtans vragen enige, of dan Ghodt nu niet langer geweest is, als op de tijt doe hy Adam schiep? en om dat hun dit zoo klaar toeschijnt, achten zy, dat men Ghodt geenzins duiring ontrecken kan: doch deze stellen de gronvest van 't geschil voor toegetaan: de wijlze vooronderstellen, dat Ghodts wezendheit, van zijn wezendlijkhiet wort onderscheiden. Want zy vragen, of Ghodt van die tijt af doe hy Adam schiep, tot de tijt toe waar in wy nu leven, geen langte van tijt moet toegeschreve werden? en dus eignen zy Ghodt alle dagen een grooter duiring toe, en vooronderstellen, dat hy van zich zelf geduirichlijk wort geschaapen. Maar indien zy de wezendlijkhiet Ghodts, niet en onderscheiden van zijn wezendheit, zy zouden hem heel geen duiring toe-eigenen, aangezien duiring op de wezendheden der dingen, geenzins passen kan: om dat noyt yemand zeggen

gen zal, dat de wezendheit van een kring, of driehoek, voor zo veelze een eewige waarheit is, langer tijt geweest is nu, als in de tijt van Adam. Voorts dewijl duiring groter en kleinder, of gelijk uyt delen bestaande, begrepen wert, volgt klaarlijk dat Ghodt geen duiring toegeschreve kan werden : want angezien 't zijn Ghodts eewig is, dat is, in welk nog eerder is nog later, zo konnen wy noit enige duiring aan Ghod toe-eigenen, ten zy wy met eene 't waar begrip, dat wy van zijn wezendelijkhiet hebben, vernietigen ; dat is, dat wy, 't geen door zijn natuir oneyndig is, en noit anders als zo kan werde begrepen, in delen delen. Wy delen zijne wezendelijkhiet in delen, of begrijpen die deelbaar, als wyze pogen met duiring te verklaren. *Bezie deel 1. hoofd. 4.*

Maar d'oorzaak die hen heeft doen doolen, is. I. Om dat zy d'ewicheyt, niet lettende op Ghodt, hebben gepoogt te verklaren ; even of die zonder d'overpeynzing van zijn wezendheit kon verstaan werden, of dat het iets buyten de Ghoddelijke wezendheit waer. En dit is wederom daar uyt ontstaan, om dat wy gewoon zijn by mangel van woorden, d'ewicheyt ook aan zaken, welkers wezendheit van hun wezendelijkheyt onderscheiden wert, toe te eygenen: gelijk als wy zeggen ; 't is niet tegen-zeglijk, dat de werelt van eewicheit geweest zy. Zo doen wy ook aan wezendheden van zaken, die wy zeggen dat eewich zijn, zoo lang wy hen begrijpen niet wezendelijk te wezen. II. Om dat zy de duiring aan zaken toege-eigent hebben, alleenlijk voor zoo veel zy die oordeelden te zijn, onder een geduirige verandering, en niet als wy, voor zoo veel de wezendheit der zelver, van hun wezendelijkhiet wert onderscheiden. III. Eyndelijk, om dat zy de wezendheit Ghodts, even als die van de schepzelen, hebben onderscheiden van zijn wezendelijkhiet. Deze dolingen dan hebben hen, zeg ik, daar toe aanleyding gegeven: want d'eerste dooling is oorzaak geweest, dat zy niet verstaande wat d'ewicheit was, die hebben aangemerkt als zekre gedaante van duiring. De tweede, dat zy niet ligtelijk 't onderscheyt tussen de duiring van de geshape dingen, en d'ewicheit van Ghodt hebben kunnen

*Wat d'oor-
zaak is
dat Ghodt
duiring is
toegeschre-
ve geworde.*

R

vinden

vinden. De derde: dat zy, dewijl duiring niet dan een aan-doening is van wezendtlykheyt, en zy Ghodts wezendtlykheyt van zijn wezendtheyt onderscheiden hebben, aan Ghodt, als gezeght is, duiring toegeschreven hebben.

*Wat eewic-
heyt zy.*

Doch op dat te beter werde verstaan wat *eewicheyt* zy, en hoe die zonder de Ghoddelyke wezendtheyt niet kan werden begrepen; zoo staat t' overweegen, 't geen wy nu te voren gezeght hebben, namelijk, dat de geschape dingen, of alles, Ghodt uytgesondert, niet door eigen kraft, maar alleen-lijk door Ghoddelyke kraft, of wezendtheyt, daadlijk zijn; waar uyt volgt, dat de tegenwoordige wezendtlykheyt der dingen, geen oorzaak is van de toekomende, maar Ghodts onveranderlykheyt alleen, die ons dwingt te zeggen, dat Ghodt, als hy eenmaal de zaak geschapen heeft, die daar na ook geduirich zal onderhouden, of in't zelve werck van scheppen volharden. Hier uyt dan besluyten wy I. Dat de geschape zaak gezeght kan werden, daarom wezendtlykheyt te genieten, te weten, om dat de wezendtlykheyt niet van zijn wezendtheyt is, maar Ghodt geenzins: want Ghodts wezendtlykheyt is Ghodt zelf, gelijk ook zoo zijn wezendheit is, waar uyt dan volgt, dat de geschape dingen wel duiring genieten, maar Ghodt alheel niet. II. Dat alle geschape din-
gen, terwijlze de tegenwoordige duiring, en wezendtlyk-
heyt genieten, van de toekomende geheel ontbloot zijn, na-
melijk, om dat men hen die geduirich moet toege-eygenen:
maar van hun wezendtheyt kan men niet desgelijks zeggen.
Doch aan Ghodt, om dat de wezendtlykheyt is van zijn we-
zendtheyt, kan geen toekomende wezendtlykheyt werden
toege-eigent: om dat men hem de zelve, die hy hebben zoud,
in der daat moet toeschrijven; of, op dat ik bet eigentlijk
spreke, aan Ghodt behoort een wezendtlykheyt in der daat
oneyndich, even alzoo, als 'eraan hem behoort een verstandt
in der daat oneyndich. En deze oneyndige wezendtlykheyt
noem ik *Eewicheyt*, welke Ghodt alleen moet toege-eigent
werden,

werden , maar geen geshape zaak ; ook niet , zeg ik , schoon haar duiring , noit begonnen , noch eindt genomen heeft. Dit sy genoeg van d'Eewicheit . Van de nootzakelijkheyt Ghodts , dewijl wy zijn wezendtlykheyt , uit zijn wezendtheyt hebben bewezen , is onnoodich iet te zeggen . Laat ons dan tot d'Eenheyt overgaan .

H O O F T D E E L I I .

Van D'Eenheit Ghodts .

WY zijn menichmaal over d'onnozele bewijzen , waar mē de schrijvers d'eenheit Ghodts hebben getracht te betogen , verwondert geweest , als zijn : *Zoo Een de Werelt heeft kunnen scheppen , d'andere zouden te vergeefs zijn ; indien alles strekt tot een eyndt , zoo is't alles van een Schepper voortgebracht .* En dergelijke , van betrekkingen , of uitwendige afnoemingen ontleendt ; maar wy zullen deze daar latende , ons bewijs zoo kort en klaar als doenlijk zy , op deze volgende wijze voorstellen .

Onder Ghodts toe-eigeningen , hebben wy ook getelt 't opperste verstand , en daar by gedaan , dat hy alle volmaaktheid van zich , en van geen ander heeft . Indien gy nu zegt , dat 'er veel Ghooden , of wezenden ten opperste volmaakt zijn : zoo moeten alle deze nootzakelijk ten opperste verstaande wezen : maar op dat dit dus zy , is 't niet genoeg dat ider alleen zich zelf verstaat : want aangezien ider alles verstaan moet , zoo zal hy en zich zelf , en ook d'andere verstaan moeten ; waar uit volgen zoud , dat de volmaaktheid van yders verstandt , ten deeple van zich zelf , en ten deeple van een ander zoud afhangen , en derhalve zal yder van die , geen wezendt ten opperst volmaakt kunnen zijn , dat is , als nu is aangewezen , een wezendt dat al zijn volmaaktheid van zich zelf , en niet van een ander heeft . Zoo dan , aangezien wy nu al hebben bewezen , dat Ghodt is een opperst volmaakt wezendt ,

zend, en dat hy wezendtlyk is, zoo konnen wy daar uit befluiten, dat hy maar een is : want indien 'er veele waren, zoo volgde, dat een aldervolmaakst wezend onvolmaaktheit had; 't geen ongerijmt waer. Maar schoon dit bewijs t'eenemaal overtuigt, echter zoo verklaart het d'eenheit Ghodts niet; derhalve vermaan ik de Leezers, dat wy Ghodts eenheit, rechtsweegs uit de natuir van zijn wezendlykheit besluiten, die namelijk, van de wezendtheit Ghodts niet werdt onderscheiden, of die nootzaaklyk uyt zijn wezendheyt volgt. En dit zy genoeg van d'eenheit Ghodts.

H O O F T D E E L I I I.

Van d'Onmeetelijkhiet Ghodts.

Hoe Ghodt
oneyndich,
hoe hy on-
metelyk
wordt ge-
zeyst.

WY hebben nu te vooren aangewezen, dat geen wezend eindich en onvolmaakt, dat is, van 't niet medeelig, kan werden bevat, 't en zy wy eerst op 't volmaakt, en 't oneindich wezend, acht geven, dat is, op Ghodt, en dat derhalve hy alleen volstrektelyk oneindich, genoemd kan werden, om dat wy bevinden, dat hy waarlijk van een oneindige volmaaktheit bestaat. Maar hy kan ook onmeetelijk, of onbepaalbaar werden genoemd, voor zoo veel wy hier op, datter geen wezend is, door 't welk zijn volmaaktheit zoud kunnen werden bepaalt, acht hebben. Hier uit volgt, dat Ghodts oneindicheit, in weerwil van 't woordt, iet, dat ten opperste stellig is, zy : want wy noemen Hem alleenlijk oneindich, voor zoo veel wy op zijn wezendheit, of opperste volmaaktheit, letten : Maar onmeetelijkhiet wordt alleenlijk Ghodt opzichtelijk toegeschreven: want, niet voor zoo veel hy volstrektelyk, als een aldervolmaakst wezend, maar alleenlijk, voor zoo veel hy als d'eerste oorzaak wordt aangemerkt, behoortze tot hem, welke, schoonne niet d'aldervolmaakstste, als maar in opzicht van de tweede wezenden, was, echter onmeetelijk zou wezen, want daar

daar zou geen wezend zijn, en by gevolg ook, kon geen dat volmaakter was, waar door 't bepaalt of afgemeete kon werden, worden bevat.

De Schrijvers doorgaans nochtans, wanneer zy van Ghodts *onmeetelijkhiet* handelen, schijnen hem *hoegrootheit* toe te eigenen: want uit deze toe-eigening willen zy, dat Ghodt nootzaaklijk over al tegenwoordich zijn moet, besluiten; als of zy zeggen wilde; indien Ghodt niet in eenige plaats waar, zoo was zijn hoegrootheit bepaalt. Doch dit is noch uit een ander Reden, die zy bybrengen, om te betoonen dat Ghodt oneindich, of onmeetelijk (deze twee verwarren zy) en ook over al is, klaarblijckelijker, indien Ghodt, zeggen zy, een zuyvere doening is, gelijk hy waarschijnlijk is, hy is nootzakelijk over al, en oneindich: want indien hy niet over al was, of hy zal niet over al, waar hy wil, kunnen zijn, of hy zal nootzakelijk (N.B.) bewooge moeten werde. Waar uit klaarlijk kan werden gezien, dat zy Ghodt, alleenlijk, voor zoo veel zy hem als hoegroot aanmerken, *d'onmeetelijkhiet* toeschrijven, dewijl zed bewijzen, waar mē zy *d'onmeetelijkhiet* Ghodts bevestigen, uit d'eigenschappen van *d'uitstrekking* ontleenen, 't welk zeer ongerijmt is. Zoo ghy nu vragen mocht, waar uyt wy dan bewijzen zullen, dat Ghodt over al zy? ik antwoorde, dat dit van ons nu al overvloedich gedaan is, wanneer wy hebben getoont, dat geen zaak, ook niet een oogenblik wezendelijk zijn kan, 't en zyze van Ghodt alle oogenblikken voortgebracht werde.

Maar zomen Gods *overalheit* of *tegenwoordicheit* inde byzondere dingen behoorlijk verstaan zou, zo waar nootzakelijk dat men d'innerlijke natuir van de Ghoddelyke wil, door welke

*Bezie hier
af breder,
gem: ken: 9.
deel 1.*

*Wat ge-
meenlijk
door onmee-
telijkhiet
wordt ver-
staan.*

*Dat Ghodt
overal zy
wordt be-
wezen.*

*D'Overal-
tegenwoor-
dicheit
Ghodts kan
niet werden
verklaart.*

Hier staat

aan te merken, dat het gemeen volk, wanneer ze zeggen, dat Ghodt over al is, Hem als dan als een aanschouwer op 't Toonneel inveeren, uyt het welk klaarlijk blijkt, 't geen wy aan't eyndt deses Hooftdeels zeggen, namelijk, dat de Menschen, de Ghoddelyke natuir met de Menschelyke, doorgaans verwarren.

hy de dingen geschapen heeft, en geduurichlijk voortbrengt, door zag. Doch dewijl dit boven 't menschelyk verstandt gaat, zoo is't onmoogelijk te zeggen, hoedanich Ghodt overal tegenwoordichzy.

*Ghodts onmeetelijkhert wort van enige drievoudich gesfelt, maar qua-
lyk.*

*Ghodts mo-
gentheit
wort niet
van zijn
wezenheit
onder
scheiden.*

*Noch ook
zijn over-
altegen-
woordicheit.*

Eenige stellen Ghodts *onmeetelijkhert* drievoudich, namelijk, na wezendtheit, mogentheit, en tegenwoordicheit, maarzy beuzelen: want sy schijnen Ghodts wezendtheit 't onderscheiden, van zijn mogentheit. 't Zelve hebben andere ook bet openlijk gezeit, wanner sy willen dat Ghodt wel door sijn moogentheyt overal zy, maar niet door zijn wezendtheit, even of de moogentheit Ghodts, van al zijn toe-eigeningen, of oneindige wezendtheit onderscheiden wierde; daarze nochtans niet anders zijn kan. Want waarze iet anders, sy zou dan zijn, of eenig schepzel, of van de Ghoddelijke wezentheit iets toevallig, zonder 't welk het kond begrepen werde, maar dit 's beyde ongerijmt, om dat, zoo 't een schepsel waar, 't behoefde, om onderhouden te werde, de moogentheit Ghodts, en zoo was 'er voortgank tot in 't oneyndich. Zoo 't iets toevallich waar, zoo zou Ghodt geen aldereenvoudigst wezend, zijnde strijdich tegen 't geen nu al bewezen is, zijn kunnen.

Eyndelijk schijnen sy ook, door *onmeetelijkhert* na tegenwoordicheit, iet anders als de wezendtheit Ghodts, door welke de dingen geschapen zijn en gedurigh onderhouden werden, te willen; 't geen zeker een zeer groote ongerijmtheit is, daar uyt in hen ontstaan, dat sy Ghodts verstandt, hebben verwart met het menschelyke, en zijn mogentheit dikwijls, met die van de Koningen vergeleken.

H O O F T D E E L I V.

Van D' Onveranderlykheit Ghodts.

*Wat veran-
dering, wat
vervorming
zy.*

Door verandering verstaan wy alhier, al die verandering, die in enich onderwerp, behoudens de geheele wezendt-

zendheit des zelfs , vallen kan , schoon die gemeenlijk in breeder beteekenis genomen wert ; om daar dooreen verderving der zaken, niet juyst een geheele , maar die gelijklijk teeling, op de verderving volgende, insluyt, aan te wijzen, gelijk dus , als wy zeggen dat turf in asse , menschen in beesten verandert werden. Maar de Wijsgeerigen gebruiken , om deze verandering aan te wijzen , een ander woort, namelijk *vervorming*, doch wy spreken hier alleenlijk van zulk een verandering , in welke geen vervorming van 't onderwerp valt, gelijk dus, als wy zeggen dat Pieter van verw, zeden enz. verandert is.

Laat ons nu bezien , of zodanige veranderingen in Ghodt Vervorming heeft in Ghodt geen plaats. plaats hebben : want aangezien wy hebben bewezen , dat Ghodt nootzaaklijk wezendlijk is, dat is, niet nalaten kan te zijn, noch in een ander Ghodt te vervormen, aangezien hy als dan, en nalaten zoud te zijn, en dus ook gelijklijk veel Goden wezen konden, 't welk, zoo wy getoont hebben, ongerijmt is; zoo zal het niet nodig zijn, van de *vervorming* iet te zeggen.

Maar op dat, het geen wy hier zeggen zullen , onderscheidelijk verstaan werde, staat aan te merken ; dat alle *verandering*, of van uytwendige oorzaken , met wil of onwil van 't onderwerp, of van een inwendige oorzaak , en verkiezing van 't onderwerp zelf, ontstaat. By voorbeelt, van uytwendige oorzaken ontstaat het, dat de Mensch *zwart wordt*, *ziek wordt*, *groot wordt*, en diergelijke ; de twee eerste met onwil, 't laatste met wil van 't onderwerp. Van inwendige oorzaken ontstaat het, dat hy *wil, wandelt, zich toornich toont*, enz:

d'Eerste veranderingen die van uitwendige oorzaken ontstaan , hebben in Ghodt, dewijl hy van alle dingen alleen oorzaak is, en van geen ding lijding onderworpen, geen plaats. Doet hier by , dat geen geshape zaak in zich, enige kraft heeft om wezendlijk te zijn , en noch veel min om buyten zich, oft in zijn oorzaak iet te werken. En schoon in de Heilige

lige Schrift dickwijs gevonden wert, dat Ghodt om der menschen zonden toornich geweest is, bedroeft, en diergelijke, dan wort aldaar 't gewrocht genomen voor d'oorzaak, even als wy ook zeggen, dat de Son in de Soomer kraftiger, en hooger is, dan in de Winter, schoonze noch van standt verandert, noch meer kraften verkreegen heeft. En dat ook zodanige dingen in de Heylige Schrift dikwijs geleert werden, kan men in Ezaia zien: want *Hooftdeel 59 v. 2.* 't volk bestraffende, zegt hy, *uwe boosheeden scheyden u van uwen Ghodt af.*

*Noch ook
niet van
zichzelf.*

Aanmerk
dat dit
veel
klaarder
kan blij-
ken: zoo
wy op de
natuur van
Ghodts
wil, en
zijn be-
sluitene

Laat ons dan voortgaan en onderzoeken of in Ghodt van Ghodt zelf eenige verandering zy. Doch wy staan niet toe dat deze in Ghodt is, ja ontkennen geheelijk: want alle verandering die van de wil afhangt, geschiet, op dat het onderwerp zijn standt verandere in beeter, 't welk geen plaats in een aldervolmaakt wezend hebben kan. Voorts, zodanig een verandering gebeurt ook niet, ten zy om eenig ongemak t'ontgaan, of om enig ghoedt dat ontbreekt te bekomen, 't geen beyde in Ghodt geen plaats kan hebben. Waar uyt wy dan besluiten, dat Ghodt een onveranderlijk wezend

letten: want gelijk ik in 't volgende zal toonen; Ghodts wil, waar door hy de dingen heeft geschapen, verschilt niet, van zijn verstaat waar door hy die verstaat. En dus is 't het zelve te zeggen, dat Ghodt verstaat, dat de driehoeken van de driehoek, gelijk zijn met twee rechten; alstezeggen, dat Ghodt gewilt of besloten heeft, dat de driehoeken van de driehoek, gelijk zouden zijn met twee rechten: weshalven het ons even onmogelijk zijn zal te begrijpen, dat Ghodt zijne besluyten kan veranderen, als te denken dat de driehoeken van de driehoek, niet gelijk zijn met twee rechten. Voorts, dit, namelijk dat in Ghodt geen verandering kan zijn, kan ook op andere wijzen bewezen werden; maar om dat wy de kortheid bevytigen, zoo lust het ons niet dit verder te vervolgen.

Staat aan te merken, dat ik hier met voordacht, de gemene schiftingen van de verandering heb nagelaten, alhoewel wy die ook eenigzins verhandelt hebben: doch om dat wy *voorst:* *16. deel 1.* bewezen hebben, dat Ghodt onlichaamlijck is, en deze gemeene schiftingen alleenlijck verandering, van de stof alleen

alleen begrijpen, zoo is 't onnoodich geweest die alle byzonderlijk van Ghodt af te weerden.

H O O F T D E E L V.

Van d'Eenvoudicheit Ghodts.

O Vergaande dan tot Ghodts *eenvoudicheyt*, moeten wy, 't Onder-
op dat deze toe-eigening wel werde verstaan, in geheu- scheit der
genis brengen, de dingen die *Des Cartes* ons beg. deel 1 lid 48
en 49 heeft na gelaten: te weten, dat buyten de zelfstandic- zaken is
heden en der zelver wijzen, geen ding in de natuir is. Waar drie voudich
uyt, een drie voudige onderscheyding der zaaken, wort afge- zakig, wij-
legd, lidt 60 61 en 62 namelijk een *zaaklyke*, een *wijzige*, zig, en der
en een *van reden*. *Zaaklyke* wort die genoemt, waar door reden.
twee zelfstandicheden onder zig werden onderscheiden, 'tzy van verscheide, 'tzy van de zelfde toe-eigening. Als voorbeelde; *denking*, en *uytstrekking* of deelen van de stof, en deze onderscheyding wort hier uyt gekent, datze beyde d'een zonder behulp van d'ander bevat, en gevogelijk wendelijk zijn kunnen. *Wijzige* wort getoont tweevoudich, namelijk, welke is tusSEN de wijz van de zelfstandicheit, en de zelfstandicheit zelf, en welke is tusSEN twee wijzen van een zelve zelfstandicheit: en *deze* wort hier uyt gekent, dat al schoon d'cene wijz zonder behulp van d'ander, echter geen van beyde, zonder behulp van de zelfstandicheyt, welks wijzen Zy zijn, bevat wert: en *gene* hier uyt, dat al schoon de zelfstandicheyt bevat kan werden zonder zijn wijz, de wijze echter zonder de zelfstandicheit niet. Eyndelijk, *van Reden* wort die genoemt, welke onstaat tusSEN zelfstandicheyt, en toe-eigening, gelijk, wanner *duiring* wort onderscheiden van *uytstrekking*; en deze wort gekent hier uyt, dat zoodanich een zelfstandicheit zonder die toe-eigening, niet kan werden verstaan.

S

Uyt

Van waar alle t'zaamenzetting voort: want d'eerste t'zaamenzetting is, die uyt twee of meer zelfstandicheeden, van de zelve toe-eigening geschiet, gelijk daar is, alle hoeveelvoudich die is. Uyt deze drie komt alle t'zaamenzetting voort: want d'eerste t'zaamenzetting is, die uyt twee of meer zelfstandicheeden, van de zelve toe-eigening geschiet, gelijk daar is, alle hoeveelvoudich die is. t'zaamenzetting uyt twee of meer lichaamen van verscheide toe-eigeningen; als de mensch. De tweede geschiet uyt vereeniging van verscheide wijzen. De derde eyndelijk geschiet niet, maar wort alleenlijk, als ofze geschiede begrepen; op dat de zaak te lichter verstaan werde. De dingen dan die op de twee eerste wijzen niet t'zaam gezet werden, zijn eenvoudige.

Godt is 't alder een voudigst wezend is, lat ons betoonen dat hy niet iets, dat t'zaamgezet is, zy, 't welk lichtelijk te doen zal zijn: want door zich is 't klaar, dat de t'zaamzettende deelen, ten minsten in natuir, eerder zijn als de t'zaamgezette zaak, en zoo zullen dan die zelfstandicheeden, uyt welkers zaamengroeying, en vereeniging, Ghodt t'zaamgezet wort; in natuir eerder zijn dan Ghodt; en yder van die zal door zich, als schoon 't Ghodt niet wert toege-eigent, bevat kunnen werde. Voorts, dewijlze nootzaakelijk onder zich zaakelijk onderscheide werden, zoo zal ook d'een zonder behulp van d'ander, nootzaakelijk door zich wezendlijk zijn kunnen, en dus zullen 'er als nu gezegd is, zoo veel Ghoden wezen, als 'er zelfstandicheeden zijn, uyt welken vooronderstelt wert, dat Ghodt t'zaamgezet zy. Want indien yder door zich wezendlijk zijn kan, zoo zal het ook van zich wezendlijk zijn moeten, en diesvolgens ook kraft hebben, om zich zelf alle volmaaktheden te geven, die wy getoont hebben, dat in Ghodt zijn, enz: gelijk dat voorst. 7. deel 1. daar wy de wezendlijkhelyt Ghodts hebben bewezen, genoeg getoont is. Maar dewijl niet ongerijmder als dit bedacht kan werden, zoo besluyten wy dat Ghodt, uyt geen zaamegroeying, noch vereeniging van zelfstandicheeden t'zaamgezet wert. Dat ook in Ghodt, geen t'zaamenzetting, van verscheide wijzen zijn kan,

kan, wert hier uyt, om dat in hem egene wijzen zijn bewezen: want wijzen ontstaan uyt verandering van de zelfstandicheit, bezie beg: deel 1. lidt 56. Eyndelijk indien iemant noch een andere t'zaamenzetting, uyt de wezendheyt en wezendlijkhelyt der zaken, wil verzieren, wy willen geenzins met hem twisten; maar hy zy gedachtich, dat wy nu overvloedich bewezen hebben, dat deze twee in Ghodt niet werden onderscheiden.

En hier uyt kunnen wy nu klaarblijklijk besluyten, dat alle onderscheidingen, die wy tussen Ghodts toe-eigeningen maken, niet anders zijn, als van Reden, en datze onder zich inderdaat niet onderscheiden werden: verstaat alzulke onderscheidingen van Reden, als wy nu gezegd hebben; namelijk, die hier uyt gekent werden, dat *zoo* een zelfstandicheyt, zonder *die* toe-eigening niet zijn kan. Daar uyt wy dan besluyten, dat Ghodt een aldereenvoudigst wezend is. 't Mengelmoes van d'andere Peripatetische onderscheidingen achten wy niet, wy gaan dan tot het leven Ghodts over.

H O O F T D E E L V I.

Van 't Leven Ghodts.

't **Z**Al noodich zijn, op dat deze toe-eigening, name-
lijk 't leven Ghodts recht verstaan werde, algemeenlijk te verklaaren, wat in yder zaak 't leven des zelfs beteekent; en voor't eerste de meyninge der Peripatetischen t'onderzoeken. Deze verstaan door leven, 't verblijf van de voedende ziel met warmte, bezie Aristot. van d'aassemaaling boek 1. hoofd. 8. en om dat zy drie zielen hebben verdicht, een groeyige, gevoelige, en verstaanlike, die zy de planten, beesten, en menschen alleenlijk toe-eigenen, zoo volgt, gelijk zy zelve belijden, dat alle andere dingen van 't leven ontbloot zijn. Maar ondertussen hebben zy niet derven zeggen, dat de zielen, en Ghodt geen leven hadden,

S 2

vree-

Ghodts toe-eigeningen worden alleen door reden onderscheiden.

Wat de wijs-begerigenge-meynlijk by leven verstaan.

vreezende misschien voor 't tegendeel, te weeten indien ze niet leefden, zy dan gestorven mochten zijn. Dieshalven Arist. van d'overnatuirkunde Boek 11. Hooftd. 7. Noch een ander bepaaling van 't leven, die de zielen alleenlijk eygen is, geeft; te wete *de werking van 't verstandt is 't leven*, en in dezezin eigent hy Godt, die namelijk verstaat en een loutere doening is, 't leven toe. Doch om dit alleste wederleggen, is niet nodich veel moeyte te doen; want belangende de drie zielen die zy de planten, beesten, en menschen toeschrijven, 't zijn niet dan verzierzelen, blykende daar uyt, dat wy nu al bewezen hebben, dat'er in de stôf, niet anders, dan tuig-werkelijket'zaamzettingen, en werkingen zijn: maar 't leven Ghodts belangende, ik weet niet waarom dit, by hem meer een werking is van 't verstandt, als van de wil, en diergelijke. En om dat ik geen antwoort van hem te verwachten heb, keer ik my tot 't geen belooft is, namelijk, wat 't leve zy, te verklaaren.

Welke dingen leven wert toege-eigent.

En alhoewel dit woort door overbrenging dikwijls, om te beteeken den zeeden van eenich mensch, gebruykt wert, echter zullen wy alleenlijk maar, 't geen Wijsgeerichlijk daar mee wert betekent, kortelijc verklaaren. Staat dan aan te merken, dat, indien men 't leve ook aan lichaamelike dingen toe-eigent, alles leven zal; indien maar alleenlijk aan zulke, waer door de ziel is vereenicht met 't lichaam; aan de menschen alleenlijk, en misschien ook aan de beesten; maar niet aan de zielen, noch aan Ghodt. Doch dewijl 't woort leve, gemeenlijk zich breeder uytstrekt, zoo is 't buyten twijfel dat het ook aan lichaamelike dingen, niet met de zielen vereenicht, en aen de zielen van 't lichaam afgescheiden zijnde, moet toege-eigent werden.

Wat leve zy, en wat het in Ghodt zy.

Dieshalve dan zoo verstaan wy door *leve, de kraft waar door de zaaken in hun zijn volharden*. En om dat deze kraft is verscheide, van de zaaken zelf, zoo zeggen wy eigentlijk datze leve hebben. Maar de kraft waar door Ghodt in *zijn zijn*

zijn volhart, is niet anders als zijn wezendhelyt, en daarom spreken sy voortreffelijk, die Ghodt 't leve noemen. Daar zijn ook Ghodt-geleerde die gevoelen, dat hierom, om dat Ghodt 't leven is, en niet onderscheide wert van 't leve, de Jooden alsze swoeren, gezegd hebben *חַיְתָה לֶוּנִיגְדֵּה יְהוָה*, maar niet *חַיְתָה לֶוֹבֶן יְהוָה*; gelijk Jozef, als hy by 't leve van Faraoswoer, zeyde *חַיְתָה לֶוֹבֶן פַּרְעָה*.

H O O F T D E E L VII.

Van 't Verstandt Ghodts.

Uyt die dingen welke in deze drie navolgende hooftdeelen, waer in wy van Ghodts *verstant, wil, en mogenthelyt* handelen, getoont worden, volgt zeer klaarlijk, dat de wezendheden der dingen, en der zelver nootzaaklichkeit van wezendhelyk te zijn, uyt de gegeve oorzaak, niet anders is, als Ghodts bepaalde wil, of besluit; derhalve zo is Ghodts wil onsten opperste klarblyklijck, als dan, als wy de dingen klaar en onderscheidelyk bevatten. En dus is 't belachgelyk dat de Wijsgerigen, wannerze van d'oorzaken der dingen onbewust zijn, hun toevlucht tot Ghodts wil nemen, gelijk wy dat doorgaans zien gebeuren, want die dingen, welkers oorzaken hen onbekent zijn, zeggenze, dat uyt Ghodts welbehagen alleen, en zijn volstrekt besluyt geschiet zijn. 't Geen heeft oock geen kraftiger bewijzen, om Ghodts voorzienicheit en bestiering te bewijzen, gevonden, als dieze uyt d' onkunde der oorzaken haalt; 't geen zeker klaarlijk aantwijst, datze de natuir van Ghodts wil geheelijk niet gekent, en aan hem een menschelijke wil toege-eigent hebben, die van ons verstant waarlijk onderscheiden wert; 't welk ik acht dat de enige grontvest van overgelovicheit, en misschien van veel schelmstukken geweest is.

*Dat Ghodt
alwetend is.*

Wy hebben hier voor onder de toe-eigeningen Ghodts, ook de *alwetenheit* gestelt, die aan Ghodt nootzakelijk toebehoort; aangezien de wetenschap in zich volmaaktheyt begrijpt, en aan Ghodt 't aldervolmaaktēt wezend zijnde, geen volmaaktheyt kan ontbreken; zoo volgt, dat aan hem in d'opperste trap, de wetenschap toegeschreve moet werden; namelijk, een zoodanige die egeene onwetentheydt, of berooving van wetenschap vooronderstelt, want anders zou in deze toe-eigening, of in Ghodt onvolmaaktheit zijn. Hier uyt volgt, dat Ghodt nooit verstant in 't vermoge gehadt heeft, noch door Redenering iets besluyt.

*? Voorwerp
van Ghodts
wetenschap
zijn geen
dingen bui-
ten Ghodt.*

** Hier uyt
volgt, klar-
lijk dat Gods
verstant,
waar door
hy de gescha-
pe dingen
verstaat, en
zijn wil, en
mogenheyt,
waar door hy
hen heeft
bepaalt, een
en de zelve
zijn.*

Voorts, uyt Ghodts volmaaktheyd volgt ook, dat zijn denkbeelden, niet gelijk d'onze werden bepaalt, van de voorwerpen buyten hem; maar in 't tegendeel, dat de dingen buyten Ghodt geschapen zijnde, van Ghodts verstant bepaelt werden; * want anderzins zouden de voorwerpen, hun natuir, en wezendhcyt hebben door zich, en eerder zijn, ten minsten in natuir, als 't Goddelijk verstant, 't welk ongerijmt is. En om dat dit van eenige niet genoeg in acht genomen is, zijnze in ongeschikte doolingen gevallen, en hebben buiten Ghodt stof, die met hem gelijk eewich, en van zich zelf was, gestelt, de welke Ghodt verstaande, alleenlijk maar heeft in orde gebracht, zoo eenige willen. Of zoo andere willen, dezelve noch daar en boven de vormen ingedrukt heeft. Andere wederom hebben gestelt, dat er dingen zijn die uyt hun natuir of nootzaakelijk, of onmoogelijk, of gebeurlijc zijn, en dat Ghodt deze ook als gebeurlijc kende, en geheelijk onwetend was, ofze wezendlijk zijn zouden of niet. Andere eyndelijk hebben gezegd, dat Ghodt de gebeurlijke dingen uyt d'omstandigheden kende, misschien, om dat hy zeer grote ondervinding heeft. En zoo ik niet oordeelde, dat het overtuigly waer, de wijl uyt de voor-

voorgezeyde dingen, der zelver valsheit van zelf zich op doet, ik zou noch meer dooolingen van dit slach, by kunnen brengen.

Buyten Ghodt dan, om tot ons voorstel te komen, is geen voorwerp van zijn wetenschap, maar hy is 't voorwerp des Maar Godt
zelfs, ja hy is zijn wetenschap zelf. Zy, die meenen dat de wereld ook een voorwerp is, van Ghodts wetenschap, zijn veel onnozelder als zy, die 't gebouw van eenich uytstekent Boumeester gemaakt, stellen willen tot een voorwerp van zijn wetenschap: dewijl hy noch, om buyten zich bequame stof te zoeken, gedwongen wort; maar Ghodt heeft geen stof buyten hem gezocht, dewijl hy de dingen, uyt zijn verstant of wil, beyde na wezendheit, en wezendlijkhiet, gemaakt heeft.

Men zoud nu vragen kunnen, of Ghodt ook, 't quaat of Hoe Ghodt
zonde, de wezenden van Reden, en diergelijke kent? wy de zonde en
wezenden
van reden
kent. antwoorden, Ghodt moet nootzaakelijc die dingen, waar van hy oorzaak is, aangezienze zonder zijne meewerking niet een oogenblik zijn kunnen, kennen; maar dewijl 't quaat en zonde, niet met al is inde zaken, maar alleenlijk inde menschelijke ziel, de zaken tegen malkander vergelijkende, zoo volgt, dat Ghodt hen ook, buyten de menschelijke zielen, niet kent. De wezenden van Reden, hebben wy gezegd te zijn wijzen van denken, en dus moeten zy ook van Ghodt gekent werden, dat is, ten aanzien dat wy begrijpen, dat hy de menschelijke ziel, even zoo alsze gestelt is, onderhout en gedurigh schept, maar niet dat hy zodanige wijzen van denken in zich heeft, om daar door 't geen hy verstaat lichtelijker t'onthouden. En by aldien op deze weynich dingen, die wy gezegd hebben, wel werde gelet, daar zal niets, aangaande 't verstandt Ghodts voortgebracht konne werden, dat niet met zeer weynich moeyte kan werden ontknoopt.

On-

Hoe de byzondere en hoe d'algemeene dingen.

Onderwijlen moet de dooling van zulke niet voorby gaan werden, die stellen dat Ghodt niet dan zaken, die eewich zijn, kent, als d'engelen, hemelen, enz. die zy van nature onteelbaar en onbederflik verdicht hebben, en van deze werelt niet anders, dan de gedaanten, ook desgelyks onteelbare en onbederflike. Doch zy schijnen met alle vlijt te willen doolen, en zeer ongerijmde dingen te bedenken: want wat is onhebbelijker, als Ghodts kennis van de byzondere dingen, die doch zonder zijn meeswerking, geen ogenblik zijn kunnen, af te weeren? Wijders van de dingen die zaakelijk wezendlijk zijn, stellen zy dat Ghodt onbewust is, maar de kennis van d'algemeene dingen, die niet zijn, noch enige wezendheit hebben buyten de byzondere, dichten zy hem toe. Wy in 't tegendeel, eygenen Ghodt toe, de kennis van de byzondere dingen, en die van d'algemeene ontkennen wy dat hy heeft, ten zy voor zoo veel hy de menschelike zielen kent.

In Ghodt is maar een en eenvoudich denkbeelt.

Eyndelijk eer wy hieraf scheiden, schijnen wy gehouden te zijn, deze vraag te voldoen; namelijk, of in Ghodt veel denkbeelden zijn, of alleenlijk maere een, en aldereenvoudigst? waar op wy antwoorden, dat het denkbeelt Ghodts, waar door hy alwetend genoemt wert, maar een, en 't aldereenvoudigst is: want Godt wort waarlijk in geen ander aanzien, alweetend genoemt, als om dat hy 't denkbeelt heeft van zich zelf, welk denkbeelt, of kennis gelijkelijk altijt met hem gegeest is, dewijl 't niet anders dan zijn wezendheyt is, noch het heeft op geen ander wijs zijn kunnen.

Welk Ghodts kennis zy ontrent de geshape dingien.

Maar Ghodts kennis, ontrent de geshape dingen, kan zo zeere eigentlijk tot zijne kennis niet betrocke werden, om dat, indien hy gewilt hadde, zoo konden de geshape dingen, een ander wezendheyt gehadt hebben, 't geen in de kennis die Ghodt van zich selfs heeft, geen plaats kan hebben. Echter kanmen vragen, of deze eigentlijk, of oneygentlijk genoemde kennis der geshape dingen, veelvoudich zy of eenich?

eenich? wy antwoorden, deze vraag is gelijk met deze volgende, namelijk, of Ghodts besluyten, en willingen veel zijn, of niet? of Ghodts overalheyt of meêwerking, waar door hy de byzondere dingen onderhout, eenzelvezy in al die dingen, van welke wy gezegt hebben, dat wy geen onderscheide kennis kunnen hebben? Maar op de zelve wijs, als wy zeer klaarlijk weten, dat Ghodts meêwerking, alsze totzijn almoogentheyt wort betrocken, eenich moet zijn, schoonze verscheidelyk in de gewrochte bekent wert, weten wy ook, dat Ghodts willingen, en besluiten (want dus achten wy best, dat zijn kennis ontrent de geschape dingen genoemt werde) in hem aangemerkt zijnde, niet veel zijn kunnen, schoonze door, of beter, in de geschape dingen verscheidelyk uytgedrukt zijn. Eyndelijk, indien wy op de evenredenheit van de natuir letten, wy kunnen die als *een wezend aanmerken*, en by gevolg zal'er maar alleenlyk een denkbeelt Ghodts, of besluyt van de genatuirde Natuir zijn.

H O O F T D E E L VIII.

Van de Wil Ghodts.

DE Wil Ghodts waar door hy zich beminnen wil, volgt nootzaaklyk uyt zijn oneyndich verstant, waar door hy zich verstaat; maar hoe deze drie onder elkander werden onderscheiden, namelijk zijn wezendheyt, zijn verstant waar door hy zich verstaat, en zijn wil waar door hy zich beminnen wil, stellen wy onder d'onbekende dingen: al schoon ons 't woort *perzoonlykheyt* niet onbekent is, 't welk de Ghodtgeleerde doorgaans, om de zaak te verklaren gebruiken. Maar al ist woort ons niet onbekent, echter is de betekenis des zelfs ons onbewust, noch wy kunnen geen klaar en onderscheide begrip daar af maaken, hoewel wy

*Hoe Ghodts
wezendheyt
en verstant,
waar door
hy zich ver-
staat, en
wil waar
door hy zich
bemint, on-
derscheyden
werden, is
ons onbe-
kent.*

T stant-

stantvastelijck geloven, dat in de aldergelukzaligste aanschouwing Ghodts, die de gelovige belooft wort, hy dit den zijnen zal openbaaren.

*De wil en
macht
Ghodts van
buiten aan-
gemerkt,
worden van
zijn ver-
standt niet
onderschei-
den..*

De wil en macht van buyten aangemerckt, worden, als uyt het voorgaande genochzaam blijkt, van 't verstandt Ghodts niet onderscheiden. Want wy hebben getoont, niet alleenlijk dat Ghodt besloten heeft, dat de dingen zullen zijn, maar ook datze van zoo een natuir zullen zijn, dat is, dat hun wezendheyt en wezendlijkhheit, van Ghodts wil en macht moet afhangen: waar uyt wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, dat Ghodts verstandt, zijn macht en wil, waar door hy de geshape dingen heeft gescha- pen, verstaan, en onderhout, of bemint, geenzins onder malkanderen, maar alleenlijk in opzicht van ons verstandt, onderscheiden werden.

*Ghoud haet
en bemint
de dingen
ontigenlyk*

- Maar wanner wy zeggen, dat Ghodt enige dingen haat, enige bemint; zoo wort dit gezegd in die zin, in welke de Schrift zegt, dat de aarde de menschen sal uytspouwen, en diergelijke. Doch dat Ghodt op niemant toornich is, noch de dingen op zulk een wijz bemint, als 't gemeen volk zich wijs maakt, kanmen uyt de Schrift zelf wel afneemen: want Ezaias, en noch klaarder Paulus tot de Rom: hoofd.9. zegt: Want de kinderen noch ongeboore zynnde (nam: die van Isaak) goet noch quaat gedaan hebbende, op dat Ghodts voorneemen na de verkiezinge bleve; niet uyt de werken, maar uyt den Roepende: werde gezegd tot haar; de meerder zal den minder dienen enz: en wat daar na: zoo dan, dien hy wil ontfermt hy, dien hy wil verhart hy. Gy zult dan tot my zeggen, wat klaagt hy dan, wie heeft zijn wil wederstaan? ja maar, o mensch, wie zijt gy die tegen Ghodt antwoort? 't mackzel zal niet tot zijn maker zeggen: wat, hebt gy my alzoo gemaakt? heeft de potbacker geen macht over 't leem, om te maken uyt een zelue klomp, een vat tot eere, een tot oneere, enz.

Indien gy nu vraagt, waarom dan vermaant Ghodt de men-

mensen? Men kan hier op licht antwoorden; namelijk, dat hy van alle eewicheyt heeft besloten, op die tijt de menschen te vermanen, op dat die, welke hy wil zalich maken, bekeert werden. Zoogy verder vraagt, of Ghodt hen, zonder deze vermaning, niet had kunnen zalich maken? Wy zeggen ja, waarom dan doet hy 't niet, zult gy licht al weer vragen? Hier op zal ik u antwoorden alsdan, wanneer gy my gezegd zult hebben, waarom hy de roode zee niet heeft doorganke- lijk gemaakt, zonder een kraftige ooste windt, en waarom hy niet alle byzondere bewegingen maakt, zonder andere bewegingen, en meer andere oneyndige dingen, die hy niet dan door middel oorzaken uytwerkt. Gy zult op nieu vragen, waarom dan werden de ghoddeloze geitraft, want zy doen na hun natuir, en naa't besluyt Ghodts? ik antwoorde, zy worden ook gestraft naa't besluyt Ghodts. En zoo alleenlijk maar die gene, welke wy verdichten uyt vryheyt te zondigen, gestraft moeten werden, wel waarom trachten de menschen dan feninige slangen uyt te roeyen? zy zondigen, doch alleen- lijk uit hun eygen natuir, en kunnen ook anders niet doen.

Eyndelijk, ingevalle noch meer andere dingen, in de Heilige Schrift die bekommerring maken, ontmoeten mochten, 'tis alhier de plaats niet die uyt te leggen:want hier onderzoe- ken wy alleenlijk die dingen, die wy door natuirlijke reden, zeer zeekerlijk bereyken kunnen, en 't is genoeg dat wy die klaarblyklijk bewijzen: op dat wy weten, dat ook de Heilige Schrift de zelve leeren moet, want waarheyt is niet strijdich tegen waarheyt, noch de Schrift kan zulke beuzelingen, als 't gemeen volk verdicht, niet leeren. Ja indien wy in de zelve iet, dat tegen 't natuirlijk licht strijdich waer, bevonden, met de zelve vryheit, waar mē wy den Alcoran en den Thalmud berispen, konden wy die ook berispen, maar verre zy het te denken, dat in de Heilige Schrift iet, dat tegen 't natuirlijk licht strijdich zy, gevonden zoud kunnen werden.

Waaron
Ghodt de
menschen
vermaant.
waarom hy
hen zonder
vermaninge
niet zalich
maakt: en
waarom de
Godloze ge-
straft wer-
den.

De Schrif-
tuur leert
niet dat te-
gen 't na-
tuirlijk licht
strijdich zy.

H O O F T D E E L I X.

Van de Macht Ghodts.

*Hoe Ghodts
almachtig-
heyt te ver-
staan zy.*

DAt Ghodt almachtich is, is nu al genoegzaam bewezen , hier zullen wy alleenlijk trachten kortelijc te verklaren, hoe deze toe-eigening te verstaan zy : want vele spreken hier af niet Ghodtvruchtelyk genoech; noch ook niet na waarheyt: want zy zeggen dat eenige dingen, uyt hun natuir, en niet uyt Ghodts besluyt mogelijk, eenige onmogelijk, en eyndelijk eenige nootzaaklyk zijn. En dat de *almo-
gentheyt* Ghodts , alleenlijk maar ontrent de moogelijke plaatze heeft: doch wy, die nu getoont hebben dat alle dingen van Ghodts besluyt t'eenemaal afhangen , zeggen dat Ghodt almachtich is. Maar om dat wy nu ook weten , dat hy eenige dingen uyt loutere vryheit van wil besloten heeft, en daar by , dat hy onveranderlyk is , zoo zeggen wy , dat hy tegen zijne besluiten niet doen kan , en dat dit alleenlijk hierom onmoogelijk is ; om dat het met zijn volmaaktheit strijdich zy.

*Alle dingen
zijn noot-
zaaklyk in
opzicht van
Ghodts be-
sluit, maar
niet enige in
zich en eni-
ge in op-
zicht van
Ghodts be-
sluyt.*

Maar misschien zal iemand tegenwerpen , dat wel eenige dingen werden bevonden nootzaaklyk te zijn , als wy op Ghodts besluite: letten , maar enige in tegendeel niet nootzaaklyk, als wy daar niet opletten. By voorbeelt, dat Josias, de beenderen van d'Afgodendienaraars op den Autaar van Jero-boam, zoud verbranden : om dat, zoo wy alleenlijk op de wil van Josias letten, wy de zaak als mogelijk zullen oordeelen, en geenzins zeggen , datze nootzaaklyk was , als alleenlijk om datze de *Profeet* na Ghodts besluyt voorzegt hadde ; doch dat des driehoeks driehoeken, gelijk moeten zijn met twee rechte, wijst de zaak zelf. Maar zeker zy verdichten uit hun onwetentheit, onderscheidingen in de dingen : want zoo de mensch, de geheele orde van de Natuir, klaarlijk verstande, hy zoud alle dingen even zoo nootzaaklyk, als die zijn, die in de

de wiskonst werden verhandelt, bevinden: maar om dat dit boven de menschelike kennis gaat, worden enige dingen moogelijk, en niet nootzakelijk van ons geoordeelt. Derhalve moet men zeggen, of, dat Ghodt niets kan doen, de wijl alle dingen waarlijk nootzaaklijk zijn, of, dat hy alles kan doen, en dat de nootzaaklijkheit, die wy in de dingen vinden, van Ghodts besluyt alleen zijn voortgekomen.

Indien nu gevraagt wierde, maar wat dan, zoo Ghodt eens de dingen anders had besloten, en die, die nu waar zijn vals gemaakt hadd, zouden wy die echter niet voor zeer waar erkennen? Waarlijk ja, zoo hy de natuir, die hy ons heeft gegeven, gelaten had. Maar ook indien hy gewilt had, hy had ons zulk een natuir, gelijk hy nu gedaan heeft, geven kunnen, waar door wy de Natuir en wetten der dingen, zoo alsze van hem zijn vast gestelt, verstaan zouden. Ja ook, wanneer wy letten op zijne waarachticheit, hy had ons zulk een geven moeten. 't Welk mede, uyt, 't geen boven gezegt is, klaarlijk blijkt, namelijk, dat de heele genatuirde natuir, niet dan een wezend is, en dat daarom gevölgelyk de mensch hier van een deel zijnde, met al d'andere t'zame moet hangen, invoege dat ook, uyt d'eenvoudicheit van Ghodts besluit, volgt, indien hy de dingen op een ander wijs geschapen had, hy met eene onze natuir alzoo gestelt zou hebben, dat wy die, zoo alsze van hem geschape waren, verstaan zouden. Zoo dat, schoon wy de zelve onderscheiding van de macht Ghodts, die de Wijsgerige gemeenlijk geven, behoude willen, wy echter gedwonge werden, die anders te verklaren.

Wy schiften dan de *macht Ghodts* in *geordende* en *volstrekte*.

De *volstrekte macht Ghodts* zeggen wy te zijn; wanneer wy zonder op zijn besluiten te letten, zijn almachticheyt aanmerken, maar de *geordende* wanneer wy op zijn besluten zien.

Dat, indien
Ghodt de
natuir der
dingen an-
ders ge-
maakt had,
hy ons ook
een ander
verstant
had moeten
geven.

Hoe veel-
voudich de
mogentheit
Ghodts zy.
Wat de vol-
strekte.
Wat de ge-
ordende.

T 3

Voorts

*Wat de ge-
woone en
buitenge-
woone.*

Voorts daar is ook een gewoone en buitengewoone macht Ghodts, gewoone is, waar door hy de werelt, na zekere orde onderhout, buitengewoone, als hy iet buiten orde van denatuur doet: gelijk by voorbeelde, alle wonderdaat; hoedanig is de spreeking van een ezel, de verschijning van engelen enz. Al hoewel van dit laatste met recht, zeer getwijfelt kan werden; dewijl 't een veel groter wonderdaat schijnt, zoo Ghodt opeen zelve, zekere, en onveranderlijke orde, altijt de werelt regeerde, als dat hy de wetten, die hy zelf in de natur, op't talderbeste en uyt loutere vryheyt, heeft gevestigt ('t welck van niemand, als geheel verblindt zijnde, ontkent kan werden) om dedwaaf heyt der menschen, vernietigen zoude. Doch wy laten dit om te onderscheiden over, aan de Ghodt-geleerden. Gelijk wy eyndelijk ook afterlaten d'andere geschillen, die gemeenlijk ontrent de macht Ghodts werden bygebracht, als: *of de macht Ghodts, tot voorleedene dingen uytgestrekt wert? Of hy 't geen hy maakt, ook beter kan maaken? Of hy noch meer andere dingen, dan die hy gemaakt heeft, maken kan?* Om dat daar op, uyt het voorgezeyde, zeer lichtelijk kan werden geantwoort.

H O O F T D E E L X.

Van de Scheppinge.

WY hebben nu al te vooren gestelt, dat Ghodt de Schepper van alle dingen is, hier dan zullen wy trachten, wat door Schepping verstaan wert, te verklaaren, en daar na die dingen, welke gemeenlijk ontrent de zelve voorgestelt werden, na vermoge te ontknoopen. Laat ons dan aanvangen van 'teerste.

Wat schepp-
pingzy. *Scheppinge, zeggen wy, is, een werking, in welk geen oor-
zaken als de werkende t'zaameloopen, of een geshape zaak
is, die niet dan Ghodt, om wezendlijk te zijn, vooronderstelt.*

Waar

Waar in aan te merken staat, 1. Dat wy die woorden, die de *De gemene Schepping van de schepping wort verwerpe.*
Wijsgerigen gemeenlijk gebruiken, na laten, namelijk *uyt niet*, even of *het niet* de stôf geweest waer, uyt welk de dingen voortgebracht wierden. Maar dat zy zoo spreken komt, om dat, als de dingen voortgebracht werden, zy gewoon zijn iet *voor* de zelve, waar uyt zy worden t'onderstellen, en daarom hebben zy ook in de Schepping dit woortje *uyt* niet kunnen nalaaten. 't Zelve gebeurt hen ontrent de stôf, naamelijk, ziende dat alle lichamen in een plaats zijn, en van andere omvangen werden, hebben zy zich zelf vragende, waar dan de stôf geheel was? ook geantwoort; in eenige ingebeelde ruymte. Zoo dat niet te twijfelen is, of zy hebben *het niet* als iets zaakelijk verziert of verbeeldt, en niet als een berooving van alle zaakelijkheit aangemerkt.

2. Dat ik zeg, dat in de Schepping geen andere oorzaaken als de werkende t'zaameloopen. Ik had wel kunnen zeggen, dat Schepping alle oorzaken, behalve de werkende, *ontkent of uytsluit*, maar ik heb liever *t'zaameloopen* gezegd, om niet gedwonge te wezen hen t'antwoorden die vragen, of Ghodt in de Schepping zich zelf geen eyndt, om't welk hy heeft geschapen, voorgestelt heeft? Voorts op dat ik de zaak beter verklaaren zou, heb ik de tweede bepaaling daar bygevoegt, naamelijk, dat een geshape zaak niet dan Ghodt vooronderstelt, om dat, indien Ghodt zich eenig eyndt voorgestelt heeft, 't zelve niet buyten hem geweest is: want buyten hem is niet, waar door hy tot doen aangeport wort.

3. Dat uyt deze bepaaling genoegzaam volgt, dat'er van *Toevallen en wijzen werden niet geschapen.*
toevallen en wijzen geen Schepping zy; om datze, een geshape zelfstandicheyt buyten Ghodt, vooronderstellen.

4. En eyndelijk dat, voor de Schepping geen tijt, noch ook duiring verbeelt kan werden; maar dat deze met de dingen begin genomen hebben, dewijl tijt een maat van de duiring, of liever, niet dan een wijd van denken is, zoo dat ze niet alleenlijk vooronderstelt yder geshape zaak, maar voor-

voornamelijk de denkende menschen. Doch de duiring hout op, als de geshape dingen ophouden te zijn, en zy begint als die beginnen. Ick zeg de *geshape dingen*, want dat tot Ghodt geen duiring, maar alleenlijk ewicheyt behoort, is overvloedich hier boven klaarlijk bewezen. Duiring dan vooronderstelt de geshape dingen, of ten minsten zy onderstelt die, doch zy, die *duiring en tijt* voor de geshape dingen verbeelden, zijn behept met een zelve vooroordeel, als zy, die buiten de stof ruimte verzieren, gelijk dat door zich openbaar is. Endit zal van de bepaaling der schepping genoeg zijn.

*'t Is de zel-
ve werking
Ghodts de
werelt te
scheppen, en
die t'onder-
houden.*

't Zal ook onnodich wezen hier weder te herhalen, 't geen wy gem: ken: 10. deel 1. bewezen hebben, namelijk: dat om een zaak te scheppen, zoo veel kraft vereist wert, als om die t'onderhouden, dat is, dat het de zelve werking Ghodts zy, waar door hy de werelt schept, als waar door hy die onderhout.

Deze dingen dus aangemerkt zijnde, laat ons voortgaan tot het geen wy ten tweeden belooft hebben. 1. t'Onderzoeken wat het geshape, en wat het ongeshape zy. 2. Of het geshape van eewicheit, heeft kunnen geshape worden?

*Wat gescha-
pe dingen
zijn.*

Op 't eerste dan antwoorden wy kortelijc, al dat, welks wezendheit klaarlijk wort bevat zonder eenich wezendlijkhiet, en dat door zich, is het geshape. Gelijk by voorbeeld: de stof, welks klaar en onderscheide begrip wy hebben, als wy die onder de toe-eigening van uitstrekking begrijpen, en schoon die wezendlijk is, of niet is, wy bevatten ze even klaar en onderscheidelijk.

*Hoe Ghodts
denking van
d'onze ver-
schilt.*

Maar zal iemant lichtelijk zeggen, wy bevatten klar en onderscheidelijk, de dencking zonder wezendlijkhiet, en nochtans eigenen wy die aan Ghodt toe. Daar op ick antwoorde, wy eigenen aan Ghodt, geen zodanige denking als d'onze is, toe, namelijk, een lijdelijke, en die van de natur der zaken bepaalt wert: maar een zodanige, die een louterc

loutere doening is, en daarom wezendlijkhelyt inwikkelt, als boven lankwijlig betoont is, want wy hebben bewezen, dat Ghodts verstandt en wil, van zijn macht, en wezendheyt, die wezendlijkhelyt inwikkelt, niet wert onderscheiden.

Aangezien dan al dat, welks wezendheyt geen wezendlijkhelyt inwikkelt, nootzaaklijk, op dat het wezendlijk zy, van Ghodt geshape, en van de zelve Schepper geduirichlijk, als boven door veel redenen is betoogt, onderhouden moet werden: zoo zullen wy om 't gevoelen der gener te wederleggen, die de werelt of een verwarde klomp, of stôf van alle vorm ontbloedt, gelijk-eewich met Ghodt, en dus ook onafhangig, hebben gestelt, niet werden belet; maar overgaan tot het tweede, en onderzoeken, of het geshape ook wel van eewicheyt, had kunnen geschapen werde.

Op dat dit wel werde verstaan, moet men letten op de wijze van spreken *van eewicheyt*: want wy begeeren daar mē hier ter plaatse niet anders te beteekenen, als 't geene wy te vooren, daar wy van d'eewicheyt Ghodts spraken, hebben verklaart. Wy verstaan dan hier alleenlijk een duiring, zonder beginzel van duiring, of alzulk een duiring, die, schoon wijze door veel jaaren, of tien duyzenden van jaaren begeerd te vermenichvuldigen, en deze uytbreng weer door tien duyzenden, echter door geen getal, hoe groothet zy, zou kunnen uytgedrukt werden.

Doch, dat'er zulk een duiring niet zijn kan, wert klaarlijk bewezen. Want indien de werelt van dit oogenblik af, wederom te ruggink, zy zal noyt zulk een duiring kunnen hebben, derhalve dan, de werelt had ook, van zodanig beginzel af, tot dit oogenblik toe, niet komen kunnen. Maar zult gy veel licht zeggen, by Ghodt is niets onmogelijk, de wijl hy almachtich is, en daarom heeft hy zulk een duiring, boven welk geen grooter zijn kan, kunnen maken. Wy antwoorden, dat Ghodt, om dat hy almachtich is noyt

*Daar is
niets buiten
Ghodt gelijk-
eewich met
hem.*

*Wat hier
met deze
woorden
van eewic-
heyt betee-
kent wort.*

*(—) rech gamde
anders
aluid prorsus*

*Dat'er niets
van eewic-
heyt heeft
kennen ge-
schapen
werden wort
bewezen.*

duiring, boven welke van hem geen grooter gemaakt kan werden, maken kan, om dat de natuir van duiring zoodanig is, gelijk ook 't getal, datze altijt grooter en kleynder kan werde begrepen. Misschien zult gy vervolgen: Ghodt is van ewicheyt geweest, en is tot op dees tijt toe, derhalve zo iszer duiring, boven welk geen grooter kan begrepe werden. Doch dus wort Ghodt duiring van deelen bestaande toege-eigent, 't geen van ons, wanneer wy hebben bewezen, dat hem geen duiring], maar ewicheit toekomt, overvloedig genoeg wederlegt is, en gave Ghodt dat dit van de menschen behoorlijk waar aangemerkt, zoo hadden zy, uyt veel bewijsredenen en ongerijmtheden, zeer lichtelijk zich kunnen ontwarren, en in die zeer gelukzalige bepeinzing van dit wezend, met d'aldergrootste verlustiging zich gevestigt.

Edoch, laat ons tot d'antwoort der bewijsreden, waar mē eenige trachten de moogelijkheyt, van zoodanig een oneindige duiring van de zijd van voore, te betoonen, toetreden.

*Daar nyt
dat Ghodt
eeuwig zy,
volgt niet
dat ook zijn
gewrochten
van eewig-
heyt zijn
kennen.*

Eerstelijk brengen zy by: Een voortgebrachte zaak, kan gelijklijk in tijt zijn met d'oorzaak, maar aangezien Ghodt van ewicheyt geweest is, zoo hebben ook zijn gewrochten voortgebracht kunnen zijn van ewicheyt. En dit bevestigen zy noch met het voorbeelte van Ghodts Zoon, die van de Vader is voortgebracht van ewicheyt. Maar uyt het voorzeyde is klaarlijk te zien, dat deze d'ewicheyt verwarren met de duiring, en aan Ghodt een duiring alleenlijk van ewicheyt toeschrijven, als uyt het bygebrachte voorbeelte klaarlijk blijkt: want de zelve ewicheyt, die zy toe-eigenen aan Ghodts Zoone, stellen zy ook moogelijk te zijn voor de schepzelen. Voorts, de tijten duiring verbeelden zy voor de geschape werelt, en willen de duiring, gelijk andere de ewicheyt, buyten Ghodt, zonder de geschape dingen, stellen, 't welk beyde, als nu blijkt, niet waar is. Wy zeggen dan dat het vals is, dat Ghodt zijne ewicheyt aan de schepzelen kan medeelen, en dat Ghodts Zoon een schepzel zy; maar hy is, als

als de Vader, eewich; en daarom als wy zeggen, dat de Vader van eewicheyt den Zoone heeft geteelt, willen wy niet anders zeggen, dan dat de Vader zijn eewicheyt aan den Zoone altijt mēgedeelt heeft.

Ten andere brengen sy by: *Dat Ghodt, als hy vrylyk werkt, niet min kraft heeft, dan als hy nootzaaklyk werkt: maar indien Ghodt nootzaaklyk wrochte, de wijl hy is van oneindige kraft, zoo had hy de werelt ook moeten van eewicheyt scheppen.*

Doch men kan ook hier op, indien maar op den grontveft des zelsfwerde gelet, zeer lichtelijk antwoorden: want deze vooronderstellen, dat sy verscheide denkbeelden, van een wezend van oneindige kraft, hebbe kunnen, aangezien Ghodt, zo wel als hy uyt nootzaaklykhiet van natuir, als wan-neer hy vrylyk werkt, van hen bevat wert van een oneyndige kraft te zijn: maar wy ontkennen dat Ghodt, indien hy uyt nootzaaklykhiet van natuir wrochte, van oneyndige kraft is, 't welk wy nu, nadien wy hebben bewezen, dat een alder-volmaakst wezend vrylyk werkt, en niet dan eenich kan werden begrepen, wel mogen ontkennen; ja ook nootzaaklyk van hen moet toegestaan werden. Doch indien sy aan-dringen, datmen nochtans stellen kan, schoon dit onmoog-lijck is, dat Ghodt uyt nootzaaklykhiet van natuir werken-de, evenwel van oneyndige kraft is; zoo antwoorden wy, dat dit niet meer geoorloft is, als te stellen een vierkante kring, om daar uit dan te besluiten, dat alle de lijnen, van 't middelpunt tot d'omtrek getrokken, niet gelijk zijn. Doch dit is, om niet de dingen, die ik al lang gezeght heb, weer te herhalen, klaarblijkelijk genoeg: want wy hebben nu al bewezen dat geen duiring zijn kan, welks dobbel, of welks grooter en kleynder men niet kan begrijpen; en dat diesvolgens van Ghodt, die door oneindige kraft vrylyk werkt, altijt boven deze een grooter en kleynder kan geschape werden: maar zoo Ghodt uyt nootzaaklykhiet van natuir wrochte, zou dit geenzins volgen: want dan zou alleenlijk die maar,

*Indien
Ghodt niet-
zaaklyk
wrochte was
hy niet van
oneyndige
kraft.*

welke uit zijn natuir ontstonde, en boven deze geen ander oneyndig grooter, van hem voortgebracht konde werden, weshalve wy kortelijc aldus reedeneren. Indien Ghodt zoo groot een duiring schiep, boven welke hy zelv geen grooter kon scheppen, zoo zoud hy zijn macht verminderen, maar dit laatste is vals; want zijn macht verschilt niet van zijn wezendheit, derhalve enz. Voorts, indien Ghodt uyt nootzaaklijkeit van natuir wrochte, zoud hy een duiring boven welke hy zelv geen grooter kan scheppen, scheppen moete, maar Godt scheppende zodanig een duiring, is als dan niet van oneindige kraft, om dat wy boven deze een grooter begrijpen kunnen; derhalve indien Ghodt uit nootzaaklijkeit van natuir wrochte, zou hy niet zijn van oneindige kraft.

*Van waar
wy 't begrip
van een
groter dui-
ring als die
van deze
werelt heb-
ben.*

Doch zoo hier uit noch aan iemandt deze swaricheit ontstont, namelijk waar uit wy dan, angezien de werelt voor vijf duizendt jaren en noch meer, zoo de rekening der tijt beschrijvers waar is, geschape geweest is, noch groter duiring begrijpen kunnen, die wy verzekert hebben zonder de geschape dingen te kennen werden verstaan; die kan hem zeer lichtelijk werde benomen, zoo hy maar let, dat wy deze duiring, niet uit de beschouwing alleen der geschape dingen, maar uit d'overpeyzing van Ghodts oneyndige macht om te scheppen, verstaan: want de schepzelen kunnen niet, als door zich wezendelijk zijnde, of duirende, werden begrepen, maar „als door d'oneyndige macht Ghodts, waar van alleen, zy al hun duiring hebben; *bezie voorst. 12. deel 1. en des zelfs gevolg.* Eindelijk, op dat wy geen tijt in 't beantwoorden van beuzelachtige bewijzen verslijten, zoo staat maar alleenlijk dit aen te merken, namelijk, 't onderscheit tussen d'eewicheit en duiring, en dat de duiring zonder de geschape dingen, noch d'eewicheit zonder Ghodt geenzins verstaanlijk zijn. Want dit behoorlijk zijnde begrepen, zal zeer lichtelijk op alle bewijsredenen konne werden geantwoort; waarom wy dan onnodich achten hier oplanger te staan.

HOOFT-

H O O F T D E E L X I.

Van de Meèwerking Ghodts.

DAAR is weynich of niet, aangaande deze toeeigening meer te zeggen, na dat wy nu al hebben getoont, dat Ghodt alle ogenblicken geduiriglijk de zaak, als van nieus schept, uyt het welk wy hebben bewezen, dat dedingen uyt zich, noyt mogentheyt hebben om iets te werken, noch zich tot enige werking te bepaalen, en dat dit niet alleenlijk in dingen buyten den mensch, maar ook in de menschelike wil zelf plaats heeft. Voorts wy hebben ook, op eenige bewijsredenen, hier toe behorende geantwoort, en schoon men gewoon is noch veel andere by te brengen, echter om datze voornaamlijc tot de Ghodtgeleertheyt behooren, gedenken wy het hier by te laten.

Edoch aangezien'er veel zijn, die Ghodts *Meèwerking* toelaten, doch in heel een ander zin, als wy die stellen, zoo staat aan te merken, op dat wy 't bedroch der zelver lichtelijk ontdecken, 't geen wy nu al te vooren bewezen hebben, te weten, dat de tegenwoordige tijt geen t'zameknoping met de toekomende heeft, *bezie gem. ken. 10. deel 1.* En dat dit van ons klaar en onderscheidelijk begrepen wert, en zoomen hier op nu behoorlijk let, zal zonder enige zwaricheyt, op alle de bewijsredenen der zelver, die uit de Wijsbegeerte mochten werden voortgebracht, kunnen werden geantwoort.

Maar om dit geschil niet te vergeefs aangeroert te hebben, zullen wy in 't voorby gaan antwoorden op deze vraag; *of by Ghodts onderhouding, wanneer by de zaak bepaalt om te werken, iets komt?* Doch wy hebben, sprekende van de beweging, nu d'antwoort hier op al enichzins aangeroert: want wy hebben gezucht, dat Ghodt de zelve hoegrootheit van beweging, in de natuir onderhout; invoege dat, zoo wy op de geheele

*Hoe Ghodts
onderhou-
ding in 't
bepalen der
dingen zich
heeft.*

natur van de stôf letten, by deze komt niet niews, doch in opzicht van de byzondere dingen kan men eenigzins zeggen dat by haar iet niews komt: 't welk niet schijnt in de geestelijke dingen plaats te hebben, dewijl 't niet blijkt, dat die alzoo van malkander afhangen. Wijders, aangezien de deelen des duirings onder zich egeene t'zamenknoping hebben, zoo kunnen wy zeggen, dat Ghodt niet zoo zeer eygentlijk de dingen onderhout, als wel voortschept, invoege, zoo de mensch nu een bepaalde vryheit om iets te werken heeft, men zeggen moet, dat hem Ghodt op die tijt alzoo heeft geschenpen. Hier tegen doet niet, dat de menschelijke wil menichmaal, vanden dingen buyten zich bepaalt wert, en dat wederom alle dingen, die in de natur zijn, onderling van zich, tot iets te doen bepaalt werden: want sy zijn mede van Ghodt alzoo bepaalt. Maar geen ding kan de wil bepalen, noch sy kan ook, ten sy van Ghodts macht alleen, bepaalt werden. Doch hoe dit met de menschelijke vryheyt niet strijdich sy? of, hoe Ghodt dit behoudens de menschelijke vryheyt doen kan? belijden wy niet te weten. En daarvan is nu dikwijls gesproken.

*De gemene
schifting
der toe-ei-
geningen
Ghodts is
meer van
de naam
dan van de
zaak.*

Deze alle dan zijn de dingen, die wy ontrent Ghodts toe-eigeningen besloten hadden te zeggen, waar van wy tot noch toe geen schifting gegeven hebben. En die, welke doorgaans van de schrijvers gegeven wort, waardoor sy die schiften, in onmœdeelbare, en mœdeelbare, ik moet het bekennen, 't schijnt meer een schifting van naam als zaak, want Ghodts wetenschap komt met de menschelijke wetenschap niet meer over een, als de hondt het hemels teken, met de hondt het blaffend dier, en misschien noch veel min.

*d'Eige schif-
ting van
deze schry-
ver.*

Doch wy geven deze schifting. Daar zijn eenige toe-eigeningen Ghodts, die zijn werkelijke wezendheit, andere die wel niets van werking, maar de wijze van zijn wezendlyk zijn verklaaren. Van dit geslacht zijn d'eenheid, d'eenwicheit, de

noot-

nootzaaklykheit, enz: Van geen geslacht zijn, de verstaning, de wil, 't leeve, d'almachticheyt, enz: deze schifting is klaar, duydelijk, en begrijpt al Ghodts toe-eigeningen.

H O O F T D E E L XII.

Van de Menschelyke Ziel.

NU zullen wy tot de geschape zelfstandicheyt komen, deze hebben wy in een uytgestrekte, en denkende geschrift. Door uytgestrekte verstaan wy de stôf, of lichamelijke zelfstandicheit: Maar door denkende alleenlijk de menschelike zielen.

En schoon d'Engelen ook geschapen zijn, echter om dat-
ze door 't natuurlijk licht niet werden gekent, hebben zy tot
d'overnaturkunde geen opzicht; want dewijl hun wezend-
heit, en wezendelijkeit niet dan door openbaring bekent
zijn, behooren zy tot de Ghodtgeleertheit alleen, welks ken-
nis, aangezienze geheelijk een ander, of t'eenemaal verschei-
den is, van de natuurlike, zoo moetze daar mē geenzins
vermengt werden. Niemant dan verwachte, dat wy van
d'Engelen iets zullen zeggen.

Wy komen dan tot de menschelike zielen, waar van wei-
nicht te zeggen zal zijn, alleenlijk moet indachtich gemaakt
worden, dat, aangezien het niet genoeg blijkt, wanneer
Ghodt de ziel schept, dewijlze zijn kan zonder lichaam, wy
van de tijt harer schepping ook niets gesproken hebben.
Dit's evenwel klaar genoeg, datze niet is uyt voortzetting;
want dit heeft alleenlijk plaats, in dingen die voortgeteelt
worden, namelijk, in wijzen van enige zelfstandicheit, maar
de zelfstandicheit zelf, gelijk wy genoegzaam hier voor be-
wezen hebben, kan niet worden voortgeteelt, maar wort van
Ghodt alleen geschapen.

*d'Engelen
behooren
niet tot d'ov-
ernatur-
kundige,
maar tot de
Ghodtge-
leerde aan-
merkingen.*

*De men-
schelike
ziel is niet
nyt voort-
zetting,
maar van
Ghodt ge-
schapen,
doch wan-
neer is onbe-
kent.*

Maar

*In wat zin
de mensche-
lijke ziel
sterffelijk
zy.*

Maar op dat wy, van d'onsterffelikheit des selfs, iet hier by doen. 't Blijkt klaarlijk, dat men van geen geschape zaak kan zeggen, dat het strijdich tegen haar natuir zy, van Ghodt vernieticht te werden: want die macht heeft de zaak te scheppen, heeft ook macht die te vernietigen. Doet hier by, dat wy nu genoegzaam bewezen hebben, dat geen geschape zaak een ogenblick uit zijn natuir wezendelijk zijn kan, maar gedurichlijk van Ghodt wort geschapen.

*Maar in
wat zin zy
onsterffelijk
zy.*

Doch schoon de zaak alzo zy, echter zien wy klaar en onderscheidelijk, dat wy egeen denkbeelt hebben, waar door wy begrijpen, dat een zelfstandicheyt vernieticht werde, gelijk wy wel denkbeelden, van verderving en teeling der wijzen, hebben: want als wy op 't maakzel van 't menschelyk lichaam letten, wy bevatten klaarlijk, dat het kan werden vernieticht, doch niet alzoo, als wy op de lichamelijke zelfstandicheit acht geven.

Eindelijk, een Wijsgerige vraagt niet, na 't geene Ghodt door zijn opperste macht doen kan, maar oordeelt van de natuir der dingen na de wetten die Ghodt in de zelve geplant heeft; invoege dat hy oordeelt vast te wezen en zeker, 't geen volgens die wetten vast en zeker te zijn wert besloten, schoon hy niet ontkent, dat Ghodt deze wetten, en alle andere dingen veranderen kan. Weshalven dan, wanneer wy van de ziel spreken, onderzoeken wy niet, wat Ghodt kan doen, maar alleenlijk wat uyt de wetten van de natuir volgt.

*Des selfs
onsterffelijc-
heit wort
bewezen.*

En aangezien uyt deze wetten klaarlijk volgt, dat een zelfstandicheyt noch door zich, noch door een ander geschape zelfstandicheyt kan werden vernietigt, gelijk wy niet voeren, indien ik wel onthouw, overvloedelijk bewezen hebben, zoo worden wy uyt de zelve gedwongen te stellen, dat de ziel onsterflik zy. En zoo wy de zaak noch lieper inzien willen, wy zullen zeer klaarlijk, datze onsterflik is, kunnen bewijzen: want uyt de wetten van de natuir, is nu bewezen

is, volgt duidelijk, dat de ziel onsterfelijk is, maar deze wetten vande naturir, als ook uyt het voorgezeyde klaarlijk blijkt, zijn besluyten Ghodts, geopenbaert door 't natuirlijk licht, en de besluiten Ghodts, als ook is bewezen, zijn onveranderlijk. Derhalve zoo besluyten wy dan uyt alle deze klaarlijk, dat, volgens Ghodts besluiten, de zielen onsterfelijk zijn, en dat Ghodt zijne onveranderlijke wil, ontrent de duiring van de menschelijke zielen, niet alleenlijk door openbaaring, maar ook door 't natuirlijk licht heeft bekent gemaakt.

Het hindert niet dat men hier tegen werpe, dat Ghodt, om wonderdaden te doen, zomtijts de natuirlijke wetten vernietigt: want veele van de voorzichtigste Ghodtgeleerden staan toe, dat Ghodt noyt iet tegen, maar wel boven de Natuir doet, dat is, zoo ik 't verklaar; dat Ghodt ook veel wetten heeft om te werken, die hy aan 't menschelijk verstandt noch niet geopenbaart heeft, welke zoo zy daar aan geopenbaart waren, even zoo natuirlijk als d'andere zijn zouden.

*Godts werke
niet tegen
maar boven
de naturir.
en wat dit
na dezes
schrijvers
meyning zy.*

Waar uyt dan zeer klaarblijklijk is, dat de zielen onsterfelijk zijn. Ik zie ook niet wat hier ter plaatze, van de menschelijke ziel in 't algemeen, meer te zeggen zy, noch ook byzonderlijk van des zelfs doeningen, ten waar dat de bewijsredenen van enige schrijvers, waardoor zy trachten te maken, datze noch zien noch gevoelen, 't geen zy nochtans zien en gevoelen, my nodigden om hen t'antwoorden.

Daar zijn enige die menen datze betonen kunnen, dat de wil niet vry is, maar altijd van een ander wert bepaalt, en dit komt daar uyt, om dat zy door wil iet, dat van de ziel onderscheiden is verstaan, welks natuir alleenlijk hier in, datze onverschillig zy, bestaat: maar wy om alle verwarring t'ontgaan, zullen eerst de zaak verklaaren, en dat gedaan zijnde, zeer lichtelijk de bedrieglijkheden van hun bewijsredenen ontdecken.

*Waarom ee-
nige meenen
dat de wil
niet vry is.*

Wy hebben gezegd dat de menschelijke ziel een denkende zaak *Wat de wil
is.*

zaak zy, waar uyt dan volgt, dat zy, uyt haar natuir alleen, in zich alleen aangemerkt, iet doen kan; namelijk denken, dat is, bevestigen en ontkennen. Maar deze denkingen, worden, of van dingen buyten de zielzijnde bepaalt, of van de ziel zelf: want zy is een zelfstandicheyt, uyt welks denkende wezendheit, veel denkbaare werkingen kunnen, en moeten volgen. Maar deze denkbaare werkingen, die geen ander oorzaak dan de menschelike ziel erkennen, worden *willingen* genoemt, doch de menschelike ziel, voor zoo veelze bevat wert, als genoegzame oorzaak om alzulke werkingen voort te brengen, wort *wil* genoemt.

*Datter een
wil is.*

Dat nu de ziel zoodanig een macht heeft, schoonze van geen uytwendige dingen bepaalt wert, kan zeer bequaamlijc werden verklaart, met het voorbeeldt van den Buridaanschen Ezel: want indien de mensch, in plaats van den Ezel gestelt wert, in zulk een onverschillendtheyt, hy zal voor geen denkende zaak, maar voor een dommen Ezcl, indien hy van honger en dorst sterft, moeten werde gehouden. Voorts blijkt dit ook hier uyt, om dat, als vooren gezegt is, wy ook van alle dingen hebben wille twijfelen, en niet alleenlijk 't geen twijfelachtich was, als zodanich oordelen, maar als vals verwerpen, bezie *Des Cartes beginz: deel 1. lidt 39.*

*Wat de wil
is.*

Wijders staat aan te merken, schoon de ziel om yet te bevestigen of te ontkennen, van uytwendige oorzaken bepaalt wierde, zy echter niet alzoo bepaalt zoud werden, als ofze van d' uytwendige dinge wierde gedwongen, maar also, dat zealtijt vry blijve: want geen zaak heeft macht om zijn zelfs wezendheit te vernietigen, invoege dat, 't geen zy bevestigt en ontkent, bevesticht en ontkent zy altijt vrywilliglijk, als in devierde bedenking genoegzaam verklaart is. Zoo nu iemand vraagt; waarom de ziel dit of dat wil, en dit of dat niet wil? die zullen wy antwoorden, om dat zy een denkende zaak

zaak is, dat is, die uyt haar natuir 't vermogen heeft van te willen en niet te willen, te bevestigen en t'ontkennen; want dat is het, een denkende zaak te zijn.

Dit dus verklaart zijnde, laat ons de bewijsredenen der tegenstrevers bezien, d'eerste is dusdanich. *Indien de wil te-*
gen't laatste gezeg van't verstant willen kan, Indien zy, het
tegendeel van't ghoedt van't laatste gezeg van't verstandt
voorgescreven, begeeren kan; zoo zalze 't quaat begeeren
kennen, als't quaat, maar dit is ongerijmt, derhalve dan ook
dat. Uyt deze bewijs-reden is klaar te zien, datze niet
verstaan wat de wil is: want zy verwerren dic met de be-
geerte, die de ziel heeft, na datze iet bevesticht of ont-
kent heeft, en dit hebbenze van hun Meeester geleert,
die de wil heeft bepaalt te zijn, een begeerte onder schijn
van ghoedt. Maar wy zeggen de wil te zijn, het beve-
stigen, van dat dit ghoedt zy, en in tegendeel, gelijk wy
dat te vooren ontrent d'oorzaak van dooling, die be-
wezen is daar uyt, dat zich de wil verder dan 't verstant
uytstrekt, t'ontstaan, genoegzaam verklaart hebben.
Want zoo de ziel, hier uyt om datze vry is, niet beve-
stigde dit ghoedt te zijn, zy zou niets begeeren, invoe-
ge dat wy, om op dit bewijs t'antwoorden, wel toe-
staan, dat de ziel niet tegen 't laatste gezeg van 't ver-
stant willen kan', dat is, niet willen kan, voor zoo veel
zy onderstelt wort niet te willen, gelijk dat onderstelt
wort, als men zegt dat zy eenige zaak quaat heeft geoordelt, dat is, eenige zaak niet gewilt heeft. Maar echter ont-
kennen wy dat zy geheelijk niet dat, 't geen quaat is zou
hebben kunnen willen, dat is, ghoedt hebben kunnen oordeelen, dewijl dit tegen d'ondervinding zelf waar, want veel
dingen die quaat zijn worden ghoedt, en in 't tegendeel die
ghoedt zijn, quaat van ons geoordelt.

De tweede bewijsreden, of liever d'eerste, om dat tot noch toe geen is geweest, is deze. *Indien de wil van 't laatste oordeel*
ze iet anders dan de ziel zelf des zy.

des oeffenigen verstant, om te willen, niet werde bepaalt, zoo zalze dan zich self bepaalen: maar de wil bepaalt zich self niet, om dat ze uyt zich en haar natur onbepaalt is. Hier uyt gaan sy dus voort: Indien de wil uyt zich en haar natur onverschilligh is om te willen, en niet te willen; zoo kan sy om te willen, van zich self niet werden bepaalt: dewyl't geen dat bepaalt, zoo wel bepaalt moet zijn, als't geen dat bepaalt wort, onbepaalt is: maar de wil als zich self bepaalende aangemerkt, is zoo wel onbepaalt, als datze wort aangemerkt om bepaalt te werden: want de tegenstrevers stellen inde bepaalende wil Niet, of't zelve is ook in de wil, die bepaalt zal worden, of in die bepaalt is, noch daar kan ook hier iet anders gestelt werden. Derhalve dan, zo kan de wil van zich self om te willen niet werden bepaalt, indien niet van zich self, derhalve van elders. Dit zijn de eige woorden van den Leydschen hoofdleeraar Hereboord, met welke hy genoegzaam toont, dat hy door de wil niet de ziel self verstaat; maar iet anders buyten de ziel, of in de ziel, en't welk, als een zuiver tafereel, alle denking ontbeerende, bequaam sy voor yder om af beeldzels t' ontfangen. Of liever als een weeghschaal, die, gestelt zijnde in 't evenwicht, van yder swaarte na d'een of d'ander zijde, na welke 't bykomend gewicht bepaalt is, overslaat. Ofeindelijk iet't geen noch hy self, noch eenigh sterffelijc mensch met gedachten kan na speuren. Wy hebben nu gezegt, jaklaarlijc getoont, dat de wil niet anders is als de ziel self, die wy een denkende zaak noemen; dat is, bevestigende en ontkennende; waar uyt klaarblijklijc wort afgenoem, als men op de natur van de ziel let, dat sy gelijke macht heeft om te bevestigen en t'ontkennen, want dat is zeg ik dencken. Indien wy hier uyt dat de ziel denkt, besluyten dat sy macht om te bevestigen en t'ontkennen heeft, waarom zoeken wy dan van buitenkoemende oorzaken, om uyt te werken dat, 't welk uyt de natur alleen van de zaak volgt? Maar zult gy zeggen; de ziel self is niet meer bepaalt om te bevestigen, als om t'ontkennen,

kennen, en dus besluyt gy datmen nootzaaklijk een oorzaak, waar doorze werde bepaalt, zoeken moet. Doch ik in tegen-deel zeg, indien de ziel alleenlijk uyt zich en haar natuir be-paalt waar om te bevestigen, (schoon't onmogelijk is, dit te begrijpen, zoo lang wy haar, een denkende zaak te zijn, be-peinzen) zoo zoud zy uyt haar natuir alleen, maar alleenlijk bevestigen, en noyt, schoon hoe veel oorzaken ook t'zamen liepen, ontkennen kunnen: en zooze noch tot bevestigen, noch tot ontkennen bepaalt is, zy zal geen van beyde konnen doen, maar indienze eyndelijk tot beyde macht heeft als nu getoont is, zoo zal zy het beyde uyt haar natuir alleen, zonder enige mēhelpende oorzaak, doen kunnen. 't Welk klaarlijk blijken zal, voor allen, die de denkende zaak, als denkende zaak aanmerken, dat is, die de toe-eigening van denking, van de denkende zaak zelf, waar vanze niet dan door reeden wert onderscheiden, geenzins afzonderen; als de *tegenstrevers* doen, die de denkende zaak van alle denking ontblooten, en deze dan, als een eerste stōf der Peripatetische, verdichten. Weshalve ik op de bewijsreden aldus antwoorde, en dat op 't meerder voorstel, indien hy door wil verstaat, een zaak van alle denking berooft? zoo staan wy toe, dat de wil uyt haar natuir onbepaalt is; maar wy ontkennen dat de wil, iet, dat van alle denking berooft is, zy; in tegendeel wy stellen datze een denking is, dat is, een vermooge tot beyde, naamelijk, tot bevestigen en tot ontkennen: waar door zekerlijk niet anders verstaan kan werden, als een oorzaak die genoegzaam zy tot beide. Voorts, wy ontkennen ook, dat zoo de wil onbepaalt waar, dat is, van alle denking berooft, enige andere bykomende oorzaak, als Ghodt alleen, door zijn oneyndige macht om te scheppen, die zoud kunnen bepalen. Want een denkende zaak te begrijpen zonder denking, is even, als een uytgestrekte zaak, te willen zonder uytstrekking bevatten.

Eyndelijk op dat het niet nodich zy, hier meer bewijsrede-
X 3
nen

*Waarom de
Wijgerigen
de ziel niet
lichamelijke
dingen ver-
wacht heb-
ben.*

nen op te halen , wilick datmen alleenlijk gedenke , dat de tegenstrevers , om dat zy de wil niet verstaan , noch enich klaar en onderscheide begrip gehadt hebben van de ziel , die met de lichamelijke dingen hebben verwart , spruytende dit hier uyt , dat zy om geestelike zaken , die zy niet verstanden te verklaren , woorden gebruykt hebben , die zy gewoon waren te gebruyken ontrent lichamelijke : want zy zijn gewoon ge- weest , zulke lichamen , die , van uytwendige gelijkmachtige oorzaken , en geheelijk tegenstrijdige , na een tegendeelige zijde gedreve werden ; waar door zy in 't evenwicht zijn , onbepaalde te noemen . Aangezien zy dan de wil onbepaalt stellen , zoo schijnen zy die ook , als een lichaam in 't even wicht gestelt , te bevatten ; en om dat zulke lichamen niets hebben , dan 't geen zy van uytwendige oorzaken hebben ontfangen , (waar uyt volgt datze altijt van een uytwendige oorzaak moeten werden bepaalt) achten zy , dat ook 't zelve inde wil moet volgen . Maar 't is genoegzaam verklaart , hoe zich deze zaak heeft : en daarom onnodich meerder daar af te zeggen .

Wy hebben ook te vooren van d' uytgestrekte zelfstan- dicheyt gesproken , en buiten dezetwee erkennen wy geen andere . Wat de zakelijke toevallen , en andere hoedanig- heden aangaat , die zijn genoegzaam verworpen , en niet no- dich , om die te wederleggen , hier enige tijt te verslijten .

U I T.

B L A D-

B L A D W Y S E R,
 Der Voorstellen, Inzetels, en Gevolgen,
*Die in't eerste, tweede en derde deel, van de Be-
 ginzelnen der Wijsbegeerte begrepe werden.*

D E E L I.

1. <i>Voorst.</i> Van geen zaak, zoo lang wy, van datwe
wezendelijk zijn, onbewust blijven, kunnen wy
volfstrekelijk zeeker zijn. 15	maar in 't tegendeel, Ghodt is oorzaak der din-
gen ook na hun wezendheit. 36
2. <i>Ik ben moet door zich zelf bekent zijn.</i> 15	<i>Gev.</i> ; Ghodt gevoelt, noch verstaat eigentlijk
niet. 37
3. <i>Ik voor</i> zoo veel ikeen zaak bestaande van lichaam. <i>Ben,</i> is niet het eerst, noch door zich zelf
bekende. 15	<i>Gev.</i> Ghodt is in oorzaakklikeit eerder als de
wenzendheit en wezendelijkheit der dingen. 37
4. <i>Ik ben en kan het eerst bekende niet zijn als voor</i>
<i>zoo veel wy denken.</i> 16	15. Ghodt is ten opperste waachtich, en al heel
geen bedrieger. 37
<i>Gev.</i> de ziel is bekender als 't lichaam. 16	14. Al wat wy klaar en onderscheidelijk begrijpen,
is waar. 38
5. Ghodts wezendelijkheit wort uit aanmerkking
alleen van zija natur gekent. 23	15. Dooling is niet iets stellich. 39
6. Daar uit alleen, dat Ghodts denkbeeldt in ons
zy, wort zijn wezendelijkheit van afferen bewe-
zen. 24	16. Ghodt is onliedamlijck. 43
7. De wezendelijkheit Ghodts wort ook bewezen
hier uit, dat wy, hebbende zija denkbeeldt, we-
zentlijk zijn. 26	17. Ghodt is 't aldereenvoudichst weezend. 44
<i>Inzet.</i> 1. Hoe de zaak in zijn natuur volmaakter
is, hoeze meer en bet nootzaaklicher wezend-
lijkheit inwikkelt, en in 't tegendeel, hoe de
zaak in zijn natur meer en bet nootzaaklicher
wenzendelijkheit inwikkelt, hoeze volmaakter
is. 30	<i>Gev.</i> Ghodt verstant, wil, of besluit en macht
wort niet onderscheide van zijn wezendheit,
als door Reeden. 44
<i>Gev.</i> Al wat nootzaakliche wezendelijkheit in-
wikkelt, is Ghodt. 31	18. Ghodt is onveranderlijk. 45
<i>Inzet.</i> 2. Die macht heeft zich te behouden, des
zelfs natuur wikkelt nootzaakliche wezendelijk-
heit in. 31	19. Ghodt is eewich. 45
<i>Gev.</i> Ghodt kan alles wat wy klaarlijk begrijpen,
doen, zoo als wy 't begrijpen. 32	20. Ghodt heeft alle dingen van ewicheit voor-
schikt. 45
8. Ziel en lichaam werden zaaklijk onderschei-
den. 32	<i>Gev.</i> Ghodt is ten opperste bestendich in zijn
werken. 45
9. Ghodt is ten opperste verstaande. 33	21. d'Uytgestrekte zelfstandicheit in lang, breedt,
en diep, is waarljk wezendijk: en wy zijn met
een deel des selfs vereenicht. 49
10. Al wat van volmaaktheit in Ghodt bevonden
weit, is van Ghodt. 33	
11. Daar is maar een Ghodt. 34	
12. Alles wat wezendijk is, wort alleen door
Ghodts kraft onderhouden. 36	
<i>Gev.</i> 1. Ghodt is Schepper van alle dingen. 36	
<i>Gev.</i> 2. Uit zich hebben de dingen geen we-
zendheit die oorzaak zy van Ghodts kennis, 36	
	1. <i>Voorst.</i> Schoon de hardicheit, swaarte en d'an-
dere gevoelige hoedaanheeden, van eenich
lichaam werden afgescheiden, de natur van 't li-
chaam zal niet te min geheel overblijven. 55
	2. De natur van 't lichaam, of stof, bestaat in uit-
strekking alleen. 56
	<i>Gev.</i> Ruimte en lichaam verschillen niet zaak-
lijks. 56

3. Dat'er

B L A D W Y Z E R.

3. Dat'er ydel zy is tegenzeglijk. 57
 4. Een deel van't lichaam, beslaat d'een reys niet meer ruymte als d'ander, en in 't tegendeel de selve ruimte, bevat d'een reis niet meer lichaams als d'ander. 57
Gev. Lichaamen die even veel ruymte beslaan, als ghout en lucht, hebben ook even veel stof of lichaamlike zelfstandicheit. 58
 5. Daar is geen ondeelich. 59
 6. De stof is onbepaedlyk uytgestrekt, en die van de Hemel en van d'Aarde is een en de zelve. 60
 7. Geen lichaem gaat in de plaats van een ander, ten zy gelijkelyk dat ander ook gaa in de plaats van eenich ander. 66
 8. Als eenich lichaam in de plaats gaat van een ander, op 't zelve oogenblik wort de plaats van hem verlaten, vervult van't ander, 't welk hem onmiddelik raakte. 66
Gev. In alle beweeging, wort een heele kring der lichaamen gelijkelyk bewoogen. 67
 9. Dat de ronde Buys ABC vol water zy, en datze in A viermaal zoo wijt zy als in B; op die tijt dat het waater (of eenich ander vloeyich lichaam) 't welkin A is, begint te bewegen na B, zal ook 't water dat in B is, viermaal zoo snel bewogen werden. 68
 10. 't Vloeyich lichaam dat bewoogen wort door de Buys ABC, ontfangt onbepaerde trappen van snelheit. 69
 11. In de stof, die door de Buys ABC vloeyt, is deeling tot in onbepaerde deelen. 69
 12. Ghodt is voorname oorzaak van de beweging. 70
 13. Dezelve hoegrootheit van beweging en stilte, die Ghodt eenmaal de stof heeft ingedrukt, onderhout by als noch in de zelve door zijn meewerking. 70
 14. Yder zaak voor zoo veelze eenvoudich is en ongedeelt, en in zich alleen wort aangemerkt, blijft altijt voor zoo veel in zich is, bestendich in eenzelvē stand. 71
Gev. 't Lichaam dat eens bewoogen wort, gaan altijt voort bewogen te werden, tenzy het van nywendige oorzaaken werde belet. 71
 15. Alle bewooge lichaam strekt uyt zich self daer heen, dat het volgens een rechte, en geen kromme lijn, voort gaat bewogen te werden. 72
Gev. Alle lichaam dat na een kromme lijn bewogen wert, wijkt geduirichlyk af van de lijn, na welke het nyt zich self zoud voort gaan, bewogen te werden, en dat door kraft van enige uytwendige oorzaak. 73
 16. Alle lichaam kringwijs bewoogen, als by voorbeeld een steen in de slinger, wort geduirichlyk bepaalt dat'er voortga, volgens de raaklijn bewoogen te werden. 73
 17. Alle lichaam kringwijs bewoogen, poocht afte wijken van 't middelpunt van de kring, dien 't maakt. 76
 18. Indien eenich lichaam als A, na eenich stil lichaam als B, werde bewogen, en echter door de stoot van 't lichaam A niet verliest van zijn stilte, dan zal A van zijn beweging ook niet verliezen, en zoo A van zijn beweging niet verliest, zal B ook niet van zijn stilte verliezen. 77
 19. Beweging in zich aangemerkt, verschilt van zijn afsaaling na enige zeekere zijde, noch 't is noodich dat een bewooge lichaam enige tijt stil zy, als 't na een tegendeelige zijde gevoert, of weet om gedreve werde. 78
Gev. Beweeging is tegen beweeging niet strijdich. 78
 20. Indien 't lichaam A 't lichaam B ontmoette, en met zich sleepte, zoo veel beweging als B door d'ontmoeting van A verkrijgt, zal A van de zyne verliezen. 78
 21. Indien 't lichaam A tweemaal groter zy als B, en evensnel bewoogen werde, zoo zal A ook tweemaal meer beweging hebben als B, of kraft om meer A gelijke snelheit te behouden. 79
 22. Dat het lichaam A gelijk zy met B, en dat A tweemaal snelder bewogen werde als B, de kraft of beweging in A zal tweemaal zoo veel zyn als in B. 79
Gev. 1. Hoe de lichaamen trager bewoogen werden, hoeze meer van stilte hebben. 80
Gev. 2. Indien 't lichaam A tweemaal snelder bewoogen werde als B, en dat B tweemaal groter zy dan A, zoo isser zoo veel beweging in de groter B, als in de kleynder A, en gevolgelyk ook gelijke kraft. 80
Gev. 3. De beweeging wert onderscheide van snelheit. 81
 23. Wanneer de wijzen van enich lichaam, werden gedwongen verandering te lijdēn, deze zal altijt de kleynste zyn die gegeven kan werden. 82
 24. *Reg.* 1. Soo twee lichaamen als A en B even gelijk waaren, en regelrecht tot malkander bewoogen werden, zoo worden zy, alsze zich onderling ontmoeten, beide na een tegendeelige zijde weerboogen, zonder van huu snelheit te verliezen. 82
 25. *Reg.* 2. Zooze in groote ongelijk waren, B naamelyk grooter als A (behoudens 't voorige ge-

B L A D W Y Z E R.

- gestelde) zal A alleenlijk geboogen werde, en zy zullen beyde met een en de zelve snelheit voortgaan, bewoogen te werden. 83
26. Zooze in groote en snelheit ongelijk waaren, B naamelijk tweemaal grooter als A, doch de beweging in A tweemaal snelder als in B, (behoudens 't voorige gestelde) zullenze beyde na een tegendeelige zijde geboogen werde, yder de snelheit, die hy te vooren had, behouden-de. 83
- Gev.* De aspaaling van een lichaam op dat het verandert werde, vereyst gelijkc kraft als de beweeging. 84
27. Reg. 3. Zooze van gelijke groote zijn; doch dat B een weynich snelder als A bewoogen werde, zoo zal niet alleenlijk A na 't tegendeel werde geboogen: maar B zal ook de helft van snelheit, die 't meer heeft als A, in A overbrengen, en zy zullen beyde, na de zelve zijde, evenwel voortgaan bewoogen te werden. 84
- Gev.* Hoe eenich lichaam snelder wert bewoogen, hoe 't meer is afgepaalt voort te gaan, om na die lijn, waar na 't bewogen wert, bewoogen te werden. 85,
28. Reg. 4. Indien 't lichaam A geheel stil lach en een weinich grooter waar als B, hoe snel ook B bewoogen mocht werden na A, noyt zal 't A zelf beweegen, maar van 't zelve, behoudende zyne geheele beweeging, naa 't tegendeel gedreven werde. 87
29. Reg. 5. Indien 't stil wezend lichaam kleynnder waar als B, zoo zal 't, schoon B traag na A bewoogen wert, het met zich bewegen en in 't zelve, een zulk deel van beweeging overbrengen, datze daar na beide even snelijk bewoogen werden. 89
30. Reg. 6. Indien 't stil wezend lichaam A, naukeurich gelijk waar met B, en tot het zelve bewoogen wierde, 't zou eensdeels daer van voortgedreeven, anderdeels naa 't tegendeel te rug gedreven werden. 90
31. Indien B en A na een zelve zijde bewoogen werden, A wat traager, maar B kort volgende snelder; alzoo dat het eyndelijk raakte, en dat A grooter was dan B, maar 't verschil van snelheit in B meer was, als 't verschil van grootheit in A, dan zal B van zijn beweeging zoo veel overbrengen in A, datze daar na even snelijk na de zelve zijde voortgaan. Doch als in 't tegen-deel 't verschil van grootheit in A meer was, als 't verschil van snelheit in B, dan zal 't daar af, behoudens zijn geheele beweeging, na de tegen-deelige zijde geboogen werde. 91
32. Indien 't lichaam B alom omvangen wort van bewoogen lichaamtjes, die met gelijke kraft na alle zijden te gelijk drijven, zo zal 't op de zelve plaats, zoo lang 'er geen ander oorzaak bykomt, onbeweglijk blijven. 92
33. 't Lichaam B, behoudens 't vorrige gestelde, kan door van buite koomende kraft, schoon kleyn zijnde, echter na yder zijde bewoogen werde. 92
34. 't Lichaam B, behoudens 't voorrige gestelde, kan nier snelder, als 't van de uitwendige kraft is voortgedreeven, bewoogen werde, schoon de deeltjes, waar van 't omvangen wert, veel snelder werden bewoogen. 93
35. Als 't lichaam B dus van d'uitwendige voort-stuwing wort bewoogen, ontfangt het 't grootste deel van zijn beweeging van de lichaamen, waar van 't geduirich omvangen wert, en niet van d'uitwendige kraft. 94
36. Indien eenich lichaam, by voorbeeldt onze handt, na wat zijde 't ook waar, met gelijke beweeging alzoo kon bewoogen werde, dat het geen lichaamen op eenige wijs tegenstondt, noch ook op eenige wijs van andere lichaamen tegengestaan wierde: dan zullen nootzaakkelyk in die ruymte, waar door 't dus bewoogen wert, zoo veel lichaamen na d'een zijde, met kraft van snelheit onder zich, en met de handt gelijk, als na d'ander, bewoogen werden. 95
37. Zoo eenich lichaam als A, na yder zijde, van yder kleyne kraft bewoogen kan werden, 't wort nootzaakkelyk, van lichaamen, die onder zich in gelijke snelheit bewoogen werden, om-vangen. 99

D E E L III.

1. Voorst. De deelen waar in de stof eerst gedeeld is geweest waaren niet rondt, maar hoekich. 103
2. De kraft die gemaakt heeft, dat de deeltjes van de stof, om hun eigen middelpunten bewoogen zouden worden, heeft ook te gelijk gemaakt, dat de hocken van de deeltjes door onderlinge ontmoeting, zouden aflijten. 104

Y

BLAD-

BLAD WYZER

Der Hooftdeelen en Zaken, die in't eerste en't tweede
Deel des Aanhangzels, begrepen werden.

D E E L I.

HOOFTDEEL I.

*Van 't Zaaklyk, 't Verziert, en 't Weezend
van Reden.*

Bepaling van 't wezend.	109
't Verdichtzel , 't verziert wezend , en 't wezend van Reden zijn geen weezenden.	109
Door welke wijzen van denken de dingen onthou- den werden.	110
Door welke de dingen verklaart werden.	110
Door welke de dingen verbeeldt werden.	110
Waarom wezenden van Reden geen denkbeelden zijn, en nochtans daar voor gehouden werden.	111
't Wezend wort qualijk geschrift , in een zaaklyk, en in een van Reden.	111
Hoe 't wezend van Reden een loutere niet, en hoe 't een zaaklyk wezend gezeght kan werden.	111
In 't onderzoek der dingen moeten de zakelijke wezenden, met de wezenden van Reden niet ver- mengt werden.	112
Hoe 't wezend van Reden en 't verziert wezend onderscheiden werden.	112
Schifting van 't wezend.	113

HOOFTDEEL II.

*Wat 't zijn na Wezendheit, Wezendlykheit, 't Denk-
beeldt en naa 't Vermoge te zeggen zy.*

De Schepzelen zijn in Ghodt uytstekentlyk.	114
Wat het zy , 't zijn na wezendheit, wezendlykheit, na 't denkbeeldt en 't vermooge.	115
Deze vier werden alleenlyk in de Schepzelen on- derscheiden.	115
Op eenige geschillen van de wezendheit wort ge- antwoort.	115
Waarom de Schrijver inde bepaling van 't wezend tot de toe-eigeningen Ghodts gaat.	116
Waarom hy de bepalingen van andere niet op- haalt.	117
Hoe 't onderscheit van wezendheit en wezendlyk- heit lichtelijk gevatt wert.	117

HOOFTDEEL III.

<i>Van 't geen Nootzaaklyk, Onmoogelyk, Moegelyk en Gebeurlyk is.</i>	
Wat hier door aandoeningen te verstaan zy.	117
Bepaling van d'aandoeningen.	118
Hoe veelvoudich de zaak nootzaaklyk en onmoo- gelijk gezeght wert.	118
't Verdichtzel wort bequaamlyk een woordelijc wenzend genoemt.	119
De geshape dingen hangen na wezendheit en we- zendlykheit van Ghodt af.	119
De nootzaaklykheit die inde geshape dingen van d'oorzaak is , is of na wezendheit of na wezend- lykheit ; maar deze twee worden in Ghodt niet onderscheiden,	119
't Moogelyk en gebeurlyk zijn geen aandoenin- gen van zaaken.	120
Wat moogelyk wat gebeurlyk zy.	120
't Gebeurlyk en 't mogelyk is niet dan een gebrek van ons verstant.	121
d'Overeenbrenging van onzen vrye wil en Ghodts voorschikking gaat boven ons verstant.	122

HOOFTDEEL IV.

Van Duiring en Tijt.

Wat ewicheit zy.	123
Wat duiting zy.	123
Wat tijt zy.	123

HOOFTDEEL V.

Van Tegenstelling, Orde, enz.

Wat tegenstelling , orde overeenkomst , verschei- denheit, onderwerp, byvoegzel enz. zy.	123
---	-----

HOOFTDEEL VI.

Van 't Een, Waar, en Ghoet.

Wat eenheit zy.	124
Wat veelheit zy , en in wat opzicht Ghodt gezeght kan worden, een en eenich.	124
Wat , zoo by 't gemeen volk , als de wijsgeerigen, 't waar en vals zy.	125
't Waar	

B L A D W Y Z E R.

't Waar is geen overklimmendt uytterst.	126	Welke d'oeizaaken van verandering zijn.	137
Hoe de waarheit en 't waar denkbeeldt verschil- len.	126	Ghodt wort van geen ander zaak verandert.	137
Welke d'eigenschappen zijn van waarheit,	126	Noch ook niet van zich self.	138
Daar is geen zeekerheit in de dingen zelf.	126		
't Goet en 't quaat wort alleenlyk gezeght opzich- telijk.	126		
Waarom sommige eenich over natuirkundich Ghoet gestelt hebben.	127		
Hoe de zaak, en pooging waar door de zaak in zijn stant tracht te volharden, onderscheiden, wer- den.	127		
Of Ghodt voor de Schepping der dingen Ghoet ge- noemt kond werden.	128		
Hoc volmaaktheit gezeght wort opzichtelijk, hoe volstrektelijck.	128		

D E E L II.

HOOFTDEEL I.

Van d'Eenwicheit Ghodts.

Schifting der zelfstandicheeden.	129
Duiring past aan Ghodt niet.	130
Wat d'oorzaak is dat Ghodt duiring is toegeschre- ven geworden.	131
Wat ewicheit zy.	132

HOOFTDEEL II.

Van d'Eenheit Ghodts.

Ghodt is eenich.	133
------------------	-----

HOOFTDEEL III.

Van d'Onmeetelijckheit Ghodts.

Hoe Ghodt oneyndich, hoe hy onmeetelijck wort gezeght.	134
Wat gemeenlijck door onmeetelijckheit wort ver- staan.	135
Dat Ghodt over al zy wort bewezen.	135
d'Overal tegenwoordicheit Ghodts kan niet wer- den verklaart.	135
Ghodts onmeetelijckheit wort van enige drievou- dich gestelt, maar qualijk.	136
Ghodts moogenheit of macht wort niet van zijn wezendheit onderscheiden.	136
Noch ook zijn over al tegenwoordicheit.	136

HOOFTDEEL IV.

Van d'Onveranderlijkheit Ghodts.

Wat verandering, wat vervorming zy.	137
Vervorming heeft in Ghodt geen plaats.	137

HOOFTDEEL V.

Van d'Eenvoudicheit Ghodts.

't Onderscheit der zaaken is drievoudich, zaakich, wijzich, en der Reden.	139
Van waar alle 't zaamenstelling ontstaat, en hoe veelvoudich die is.	140
Ghodt is 't aldereenvoudigst wezend.	140
Ghodts toe-eigeningen worden alleen door reden onderscheiden.	141

HOOFTDEEL VI.

Van 't Leeven Ghodts.

Wat de wijsbegerigen gemeenlijck by 't leeven ver- staan.	141
Welke dingen leve werden toege-eigent.	142
Wat leve zy, en wat het in Ghodt zy.	142

HOOFTDEEL VII.

Van 't Verstant Ghodts.

Dat Ghodt alweetende is.	144
't Voorwerp van Ghodts wetenschap zijn geendin- gen buiten Ghodt.	144
Maar Ghodt zelf.	145
Hoe Ghodt de zonde, en wezenden van Reeden kent.	145
Hoe de byzondere, en hoe d'algemeene dingen.	146
In Godt is maar een en eenvoudich denkbeeld.	146
Welke Ghodts kennis zy ontrent de geshape dingen.	146

HOOFTDEEL VIII.

Van de Wil Ghodts.

Hoe Ghodts wezentheit en verstant waar door hy zich verstaat, en wil waar door hy zich bemint, onderscheiden werden, is ons onbekent.	147
De wil en macht Ghodts van buiten aangemerkt, worden van zijn verstant niet onderscheiden.	148
Ghodt haat en bemint de dingen oneigentlijk.	148
Waarom Ghodt de menschen vermaent, waarom hy hen zonder vermaning niet zalich maakt :	149
en waarom de ghodtloze gestraft worden.	149
De schriftuur leert niet dat tegen 't natuirlijk licht strijdich zy.	149

BLADWYZER.

HOOFTDEEL IX.

Van de Macht Ghodts.

Hoe Ghodts almachticheit te verstaan zy.	150
Alle dingen zijn nootzaaklyk in opzicht van Ghodts besluyt, maar niet eenige in zich, en eenige in opzicht van Ghodts besluyt.	150
Dat, indien Ghodt de natuir der dingen anders gemaakt hadt, hy ons ook een ander verstant hadt moeten geven.	151
Hoe veelvoudich de moogentheit Ghodt zy, wat de volstrekte, wat de geordende.	151
Wat de gewoone en buiten gewoone.	152

HOOFTDEEL X.

Van de Schepping.

Wat schepping zy.	152
De gemeene bepaaling van de schepping wort ver- worpen.	153
d'Eige wort verklaart.	153
Toevallen en wijzen worden niet geschapen.	153
Voor de schepping is geen tijt noch duiring ge- weest.	153
't Is dc zelve werking Ghodts de werelt te scheppen, en die t'onderhouden.	154
Wat geshape dingen zijn.	154
Hoe Ghodts denking van d'onze verschilt.	154
Dax is niet buiten Ghodt gelijk ewich met hem.	155
Wat hier met deze woorden van ewicheit bete- kent wort.	155
Dat'er niet van ewicheit heeft kunnen gelchapen worden, wert bewezen.	155
Daar uit dat Ghodt ewich is volgt niet dat ook	

zijn gewrochten van ewicheit zijn kunnen.	156
Indien Ghodt noozaaklyk wrocht, was hy niet van oneyndige kraft.	157
Van waar wy 't begrip van een groter duiring als die van deze werelt hebben.	158

HOOFTDEEL XI.

*Hoe Ghodts Onderhouding in 't bepalen der din-
gen zich heeft.*

De gemeene schifting der toe-eigeningen Ghodts is meer van de naam, dan van de zaak.	160
d'Eige schifting van deze schrijver.	160

HOOFTDEEL XII.

Van de Menschelike Ziel.

d'Engelen behooren niet tot d'overnaturalkundige, maar tot de Ghodtgelerde aanmerkingen.	161
De menschelikziel is niet uit voortzetting, maar van Ghodt geschapen, doch wanneer is onbe- kent.	161
In wat zin de menschelikeziel sterffelijk is.	162
Maar in wat zin sy onsterffelijk is.	162
Des zelfs onsterffelijkheit wort bewezen.	162
Ghodt werkt niet tegen maar boven de natuir, en wat dit na dezes Schrijvers meaning zy.	163
Waaron eenige meenen dat de wil niet vry is.	163
Wat de wil is.	163
Dat'er een wil is.	164
Dat de wil vry is.	164
Noch mer de begeerte moet werden vermengt.	165
Noch darze iet anders dan de ziel selfzy.	165
Waarom de wijsgerigen de ziel met de lichame- lijke dingen hebben verwart.	168

E Y N D E

912